

ANNALES
DE LA
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
DE BRUGES.

—
REVUE TRIMESTRIELLE
POUR L'ÉTUDE
DE L'HISTOIRE ET DES ANTIQUITÉS
DE LA FLANDRE.

—
TOME LXXV DE LA COLLECTION.

—
FASCICULES 2-4.

—
AVRIL-JUILLET-OCTOBRE 1932

BRUGES
IMPRIMERIE E. VERCRUYSSÉ-VANHOVE, RUE SAINTE-CLAIRE, 1.

1933

SOMMAIRE.

	Pages.
EM. FRUTSAERT. — Rond de geschiedenis van den Mechelschen Catechismus	101
ACH. SIX. — De woestijn tusschen Ieper en Poperinge en de Keure van 1161 zgz. voor de Acht Parochien	123
GH. DE BOOM. — Manuscrits flamands sur parchemin noir	131
NOTES ET DOCUMENTS.	
L. CEYSSENS, O. F. M. — Enkele stukken en notas over O. L. V. van Barmhartigheid te Izenberge	139
J. D. H. VAN UDEN. — Groote overstrooming van 26 Januari 1682	168
G. G. DEPT. — De oudste rekening van Oostende (1403-1404)	180
COMPTE RENDUS	218
CHRONIQUE	227

Tout ouvrage ou article de revue, traitant en tout ou en partie de l'histoire ou des antiquités de la Flandre et dont un exemplaire aura été envoyé au *Secrétaire du Comité*, Place Saint Jean, à Bruges, fera l'objet d'un compte rendu ou d'une notice bibliographique.

AVIS

On est prié d'envoyer les demandes d'abonnement aux "Annales" au Secrétaire du Comité, Place Saint Jean, à Bruges.

Pour devenir membre de la Société, prière de s'adresser à M. le Chan. A. C. DE SCHREVEL, président de la société, rue des Annonciades, Bruges.

Le Comité-directeur a l'honneur d'avertir les collaborateurs que les frais des corrections typographiques sont à charge de la société, mais que les frais de remaniement aux épreuves incombent aux auteurs des articles.

ANNALES
DE LA
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
DE BRUGES

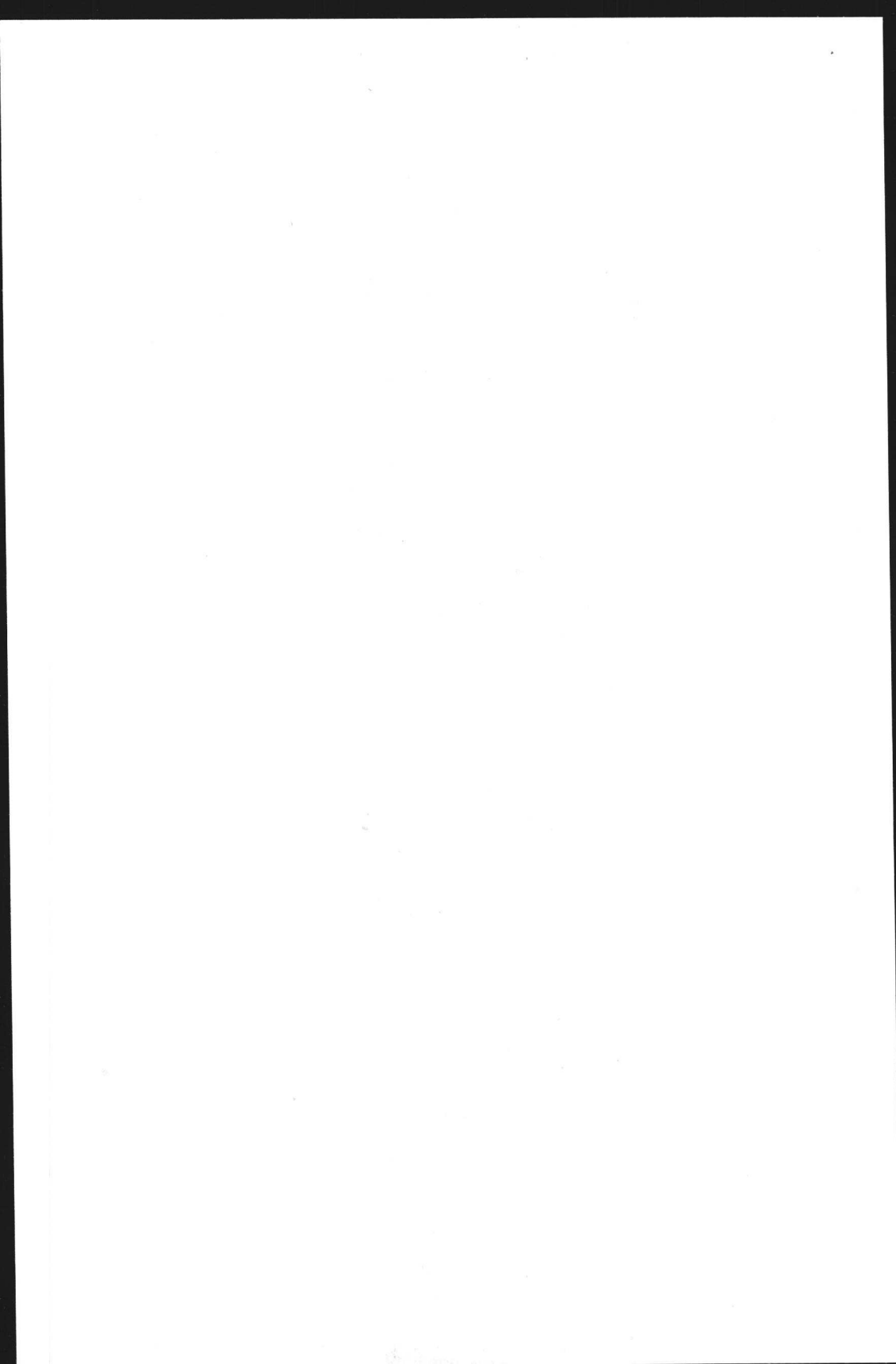
ANNALES
DE LA
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
DE BRUGES.

—
REVUE TRIMESTRIELLE
POUR L'ÉTUDE
DE L'HISTOIRE ET DES ANTIQUITÉS
DE LA FLANDRE.

—
TOME LXXV DE LA COLLECTION.
—

—
ANNÉE 1932
—

BRUGES
IMPRIMERIE E. VERCRUYSE-VANHOVE, RUE SAINTE-CLAIRE, 1.
1933

Rond de geschiedenis van den Mechelschen Catechismus.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

De geschiedenis van den Mechelschen Catechismus is verre van opgemaakt.

Ik bedoel vooral de geschiedenis van zijn eerste ontstaan of, zoo ge wilt, van zijn eerste redactie, die van Pater Makeblijde in 1609.

Met uitzondering immers van enkele punten, worden doorgaans door de jongere schrijvers de besluiten der ouderen eenvoudig heropgedischt, en zonder meer wordt de traditioneele leer ongetoetst en ongewijzigd weêrgegeven : ik mag zeggen dat we hier, in hoofdzaak, in de laatste dertig jaren geen stap zijn vooruitgegaan. (1)

Ik zeg : in de laatste dertig jaren, en meer bepaald b. v. sedert de aantekeningen, van V. Vander Haegen in het 13° bkd. van de *Biographie Nationale*. (2).

Die korte verhandeling, die zich overigens aansluit bij de gegevens van *Sommervogel*, (3) neem ik als uitgangspunt van dit artikel, en ik wijs uit mijn persoonlijke navorschingen enkele punten aan, waarin de vroegere leer dient gewijzigd of aangevuld te worden.

(1) Een rijke bibliographie vindt de lezer in de *Biogr. nationale*, t. 13, v° Makeblijde. Voeg er nog bij uit de vorige eeuw : LAVAUT, in de *Godsd. week v. Vl.* Gent, 1876 (took bij Mgr LAMBRECHT, *Groote Catechismus*, Inleiding); CLAESSENS, *Hist. des archev. de Malines*, Louvain, Peeters, 1881; en uit de laatste dertig jaren : WILLEMSSEN, Lindanus, Roermond, Waterreus, 1902, bl. 759; C. C(AEYMAX), in het *Cassianusblad v. Mechelen*, 1905; P. BAES, *Woordenboek van den Catechismus*, Inleiding, (eerste uitgave); Mgr VAN ROEY, in de *Vie diocésaine*, t. V (1911); VIAENE, in *Biekerf*, 1930, bl. 225-230.

(2) Col. 181 s.

(3) *Bibliothèque de la Cie de Jésus*, t. V (Brussel-Parijs, 1894), col. 382.

“ Makeblijde, zoo schrijft Vander Haeghen, est surtout connu en Belgique comme auteur ou plutôt comme premier rédacteur du célèbre catéchisme, dit de Malines, qui est employé en Belgique, non sans avoir subi de nombreux remaniements, depuis plus de deux siècles ”.

En schrijver herinnert aan 't Provinciaal Concilie van Mechelen van 1607, dat tot de uitgave besliste van een verplichtend leerboek te gebruiken vanaf Kerstdag van het loopende jaar. (1)

“ La rédaction, zoo gaat hij dan voort, en fut confiée au P. Makeblijde, qui s'acquitta avec beaucoup de tact de cette tâche délicate.

Son travail, revêtu de l'approbation (non datée) de l'archevêque de Malines, Mathias van Hove, fut imprimé à Anvers par Trognésius qui avait obtenu à cet effet un privilège royal daté du 1 oct. 1609. Le seul exemplaire connu de cette édition se trouve à Paris (Bibl. de l'Arsenal) On suppose qu'il a dû exister une édition malinoise antérieure.

Un point qui n'est pas encore élucidé est celui de savoir si l'évêque de Ruremonde, Henri Cuykius (van Cuyck) a pris part à la rédaction du catéchisme dit de Malines. D'après l'historien Havensius, ce serait même au dit évêque qu'on devrait en attribuer la paternité. ”

Zoo leerde men dus vóór dertig jaar, en ik zei dat die leer, op enkele punten na, onveranderd is gebleven ; laat me nu enkele *addenda et corrigenda* opsommen waarop eigen studie mijn aandacht gevestigd heeft.

*
* *

I. *De bewaarde exemplaren van Makeblijde's werk.*

“ Le seul exemplaire connu de cette édition (die van 1609) se trouve à Paris (Bibl. de l'Arsenal) ”.

Die aantekening, welke ontleend is aan *P. Sommer-*

(1) DE RAM, *Syn. Belg.*, Mechelen, 1828, t. I (Zie vooral bl. 261 v., 306 v. en 381).

vogel, is onjuist, en in *Biekerf*, 1931, bl. 70, had ik het geluk te mogen aankondigen dat ik een exemplaar gevonden had op het groot Seminarie van Mechelen, benevens exemplaren van de editio princeps van latere uitgaven, aan P. Sommervogel onbekend.

Sindsdien echter heb ik er nog andere ondeckt, en thans zijn me bekend :

1° van de *uitgave van 1609* (de eerste) Antw. Joachim Trognesium :

a) Een exemplaar *te Parijs* in de Bibliothèque de l'Arsenal T 6013 (het n^r, bij Sommervogel opgegeven, dient gewijzigd¹).

b) Een exemplaar *te Mechelen*, op de bibliotheek van het Groot Seminarie.

c) Een exemplaar *te Antwerpen*, op het Plantin-Moretus Museum (achter een exempl. van Makeblijde's Schat der christeliecke leeringhe, 1610.)

2° Van de *uitgave van 1611*, een exemplaar, Antw., Trognesium (te *Mechelen* Groot Seminarie.)

3° Van de *uitgave van 1613*, een exemplaar, Antw., Trognesium. Koninklijke bibliotheek, Brussel V, 1838.

4° Van de *uitgave van 1614*, een exemplaar, Antw., Trognesium. Te *Mechelen*, Groot Seminarie.

5° van een uitgave, *zonder datum*, Brussel, J. Mommaert een onvolledig exemplaar nogmaals te *Mechelen* (Groot Seminarie) (1).

6° van de uitgave, van *Masius*, bisschop van 's Hertogenbosch, (1612) een exemplaar bij de PP. Bollandisten te *Brussel*.

7° Van dezelfde uitgave, een ander exemplaar, te *Brugge*, in de bibliotheek van het Groot Seminarie.

Die laatste uitgave echter, onder n^r 5 en 6 vermeld, is onnauwkeurig en midden in Makeblijde's tekst, dat heb ik met eigen oogen vastgesteld, zijn veel vreemde

(1) Schriftelijk aangevuld. Dit exemplaar heeft CLASSENS benutigd in zijn *Hist. des archevêques*, t. a. p.

vragen en antwoorden ingelascht geweest; ook hier moet Sommervogels *Bibliothèque* verbeterd worden. (1)

Ongetwijfeld, zijn er nog andere exemplaren te vinden. Op de uitgave van Brussel (Mommaert, z. j.), te Mechelen aanwezig, schreef een zekere *de Baillet*, priester en boekenkundige te Antwerpen, de volgende nota: (2) "Hic catechismus in usu fuit per sexdecim circiter annos. Quinque editiones diversae noscuntur: Antverpiae, 1609, apud J. Trognesium; ibid. 1611; *Brugis*, s. a.; *Gandavi J. Van den Steene* s. a.; *Bruxellis* apud J. Mommaert, s. a. (3). Idem Catechismus prodiit gallice antv. a. 1620 (sic) sub titulo: *Le Catéchisme en 49 leçons.... Anvers*, 1621. *Hispanice*, *Gandavi*, s. a. *Tandem.... Sylvae Ducis cum quibusdam additamentis* a. 1611."

Ik onderlijn de uitgaven, van dewelke ik nog geen exemplaren aantrof, en doe opmerken dat de schrijver der nota de edities van Antwerpen 1613 en 1614, niet vermeldt. Zijn aantekening is dus niet te betrouwen.

II. De Schrijver.

Dat de naamlooze Catechismus van 1609, "in neghenen-viertich lessen achtervolghende d'ordinantie van het concilie provinciael" Makeblijde tot schrijver had, wordt nu door niemand meer betwijfeld (4).

"Ut Colligitur, zegt de Ram (5) *ex dedicatione majoris Catechismi auctoris*: Schat der christelijke Leeringhe, factâ Matthiae Hovio Archiepiscopo Mechliniensi, die 24 Julii 1610."

En inderdaad, in dit voorwoord herinnert eerst

(1) "Les additions faites se trouvent au commencement (Voor-lesse) p. 2-9. — *Texte de Makeblijde p. 9-81 etc.* "

(2) Ook P. Sommervogel heeft ze gelezen en aangeteekend.

(3) J. MOMMAERT, drukte van 1585 tot 1631 (Zie A. VINCENT, *La Typographie Bruwelloise aux 17e et 18e siècle*).

(4) Vroeger vindt men het wel eens uitgedrukt met een "ut videtur". Zelfs VAN DE VELDE in zijn *Synopsis monumentorum* (III, bl. 822) schreef nog: "auctore, ut putatur, Ludovico Makeblijde".

(5) a. w. I, bl. 331 (in nota).

Makeblijde aan de beslissing van 't Concilie, eenen Catechismus te laten opmaken, en spreekt dan Hovius aan in dezer voege : "hebt hier toe eenigen dienst van onse Societeit versocht. Ende want mij desen last bevolen is geweest van mijne overste, hebbe ick tot Gods aldermeeste glorie ende salichheit der sielen gewilliglick den arbeyt aenveert : om nae de begeerte van U. D. E. eenen kleyenen Catechismus voor de jonckheit ende eenen grooten voor de leeraers der selver onwijsinge te maken..... " (1)

De "grote" is klaarblijkelijk de Schat en dan kan ook de kleine niets anders zijn dan de Catechismus in 49 lessen hierboven vermeld want het blijkt uit de vergelijking van beide, dat de Schat inderdaad een grooter uitlegboek van dat kleiner handboekje is.

Wat bedoelde dan Vander Haeghen, wanneer hij schreef : " l'auteur ou plutôt le premier rédacteur " ?

Om zijn gedacht te vatten moeten wij die woorden in verband brengen met de volgende : " Un point qui n'est pas encore élucidé est celui de savoir si l'évêque de Ruremonde, Henri Cuykius, a pris part à la rédaction du dit Catéchisme de Malines. D'après l'historien Havensius, ce serait même au dit évêque qu'on devrait en attribuer la paternité ».

Cuyckius zou dus den Catechismus hebben voorbereid en aan P. Makeblijde zouden we alleen de redactie en den laatsten opschik danken van het boek.

Wat is er daarvan ?

III. De tusschenkomst van Bisschop van Cuyck.

De woorden van Havensius, die hier bedoeld worden,

(1) De aangehaalde opdracht bevindt zich in de meeste uitgaven van den "Schat" en die zijn gemakkelijk te vinden. Ik gebruikte de eerste uitgave van 1610 die op het groot seminarie van Brugge voorhanden is. Merkt op nochtans dat "de Schat" geen uitlegboek is in dezen zin dat er geen andere vragen in voorkomen dan die van den Catechismus van 1609. Onjuist is de bewering van SOMMERVOGEL dat deze er textueel in besloten ligt. Ik doe ook opmerken dat Makeblijde, in zijn "Schat" het getal lessen op 50 bracht, door er eene bij te voegen over den Rozenkrans.

vinden we in zijn werk *Commentarius ae erectione novorum in Belgio episcopatum*, 1609, bl. 306. (ad annum 1608) (1)
 " Scripsit Cuyckius episcopus Ruremundensis, hoc anno 1608, ex commissione Concilii Provincialis, insignem catechismum, plebi juxta ac juventuti comprimis utilem, qui, si pro tota Provincia acceptetur, typis promulgabitur, vel ad minus toti saltem Ruremundanae dioecesi proficuus erit. "

Ik doe al dadelijk opmerken dat *Havensius* niet zegt dat die catechismus werd uitgegeven, wel integendeel; en niets wettigt de bewering van *Vander Haeghen* en *Sommervogel* dat volgens hem Cuyckius als de schrijver van den Mechelschen Catechismus moet worden aangezien.

Doch wat ons hier eigenlijk aanbelangt zijn de woorden: *ex commissione concilii Provincialis*.

Mgr. Van Cuyck zou dus door het Provinciaal Concilie met den opstel van den Catechismus belast geweest zijn, en een *voorloopigen* tekst hebben bereid in 1608.

Zonderling! Volgens de *Acta* der Synode, werd nochtans de opdracht van die taak gedaan aan den bisschop van Brugge, Mgr. de Rodoan: "*Data fuit commissio R^{mc}D. Brugensi ut cum Decano suo concipiat catechismum pro tota provincia Mechliniensi.*" (2)

Voorloopig vind ik daar geen anderen uitleg voor dan dezen: het voorstel van het concilie zal Mgr de Rodoan, althans naderhand, van kant hebben gewezen, en dan

(1) Ik citeer de uitgave die op de bibl. van het bisdom van Brugge voorhanden is.

(2) DE RAM, *Syn. Belg.*, I, bl. 307. Zie VIAENE, *Biekorf*, 1930, t. a p. Schrijver legt uit door die opdracht aan de Rodoan, hoe de Jezuïeten met den opstel van het leerboek werden belast. De bisschop van Brugge was zeer met hem bevriend enz. Die uitleg echter schijnt mij onaanneemlijk om deze twee redenen: 1) hij strookt niet met het voorwoord van Makeblijde dat ik zoeven heb aangehaald en 2) hij houdt geen rekening met de bewering van *Havensius* betreffende de tusschenkomst van van Cuyck.

zal zich wellicht Hovius in naam van het concilie tot de Jezuïeten hebben gewend.

Doch Makeblijde nu ?

Ook hij immers beweert uitdrukkelijk de opdracht van het Concilie gekregen te hebben, (1) en hij was het die ze ten slotte tot een goed einde bracht !

Terecht schreef Vander Haeghen : " le point n'est pas encore élucidé ". (2)

Verskillende oplossingen werden voorgesteld.

1. Volgens *Diercxsens* (3) zou het concilie zich gewend hebben tot Cuykius en Makeblijde tegelijk en de laatste zou de eerste gereed geweest zijn met zijn werk : een oplossing die me een beetje naïef schijnt ; zoo'n soort prijkskamp tusschen een bisschop en een eenvoudigen Jezuïetepater is toch alles behalve waarschijnlijk !

2. *Habets* in zijn *Geschiedenis van het bisdom Roermond III*, 429 stelt zich de zaak nog anders voor. " Daar Makeblijde, schrijft hij, destijds herhaaldelijk te Roermond in het door Cuyckius voor een Jezuïeten-College bestemde klooster vertoefde, is met recht te vermoeden dat beide den Catechismus hebben besproken, en Cuyckius de uitgave ervan aan Pater Makeblijde heeft over gelaten."

Antwoord : dat strookt hoegenaamd niet met Makeblijde's verklaring "hebt hier toe eenigen dienst van onse Societeit verzocht. "

3. " Vers le même temps, schrijft *P. Sommervogel*, *H. Cuyckius, évêque de Roermond, avait préparé un catéchisme, et s'il en faut croire quelques auteurs (beter : s'il faut en croire Havensius) il l'avait entrepris d'après*

(1) Uit zijn woorden immers blijkt duidelijk dat Mathias Hovius zich tot de Jezuïeten wendde, als zaakgelastigde van het concilie.

(2) Vergelijk SOMMERVOGEL, t. a p. In zijn studie der *Vie diocésaine* laat Mgr Van Roey de kwestie onaangeraakt, en bespreekt alleenlijk de tusshenkomst van Cuyckius in de redactie van 1623, tusshenkomst waarvan hij niet hooren wil, en met reden.

(3) *Antverpia Christo nascens et renascens*. Antw. 1778, t. VII, bl. 2 v.

une invitation du Concile provincial tenu en 1607. *Revisait-il plus tard cet ouvrage et le ramena-t-il à la forme du catéchisme de Makeblijde ? C'est ce que nous ignorons.* »

Antwoord: Er bestaat geen enkele reden om te denken dat de Catechismus van Makeblijde verscheen vóór het einde van 1609. Hoe kon dan Cuyckius die stierf in dit jaar (1) zijn Catechismus naar dezen herzien? of bedoelt schrijver het voorloopig handschrift van Makeblijde? Maar dan vallen we terug in de dwaze onderstelling van Diercxsens dat het Concilie de opdracht gaf aan de Jezuiten en aan van Cuyck te gelijk.

4. En eindelijk, hebben we de onderstelling van C. C(aeymax) in het Cassianusblad van Mechelen "Bijna terzelfdertijde als het uitkwam, zal men gebreken en leemten in het werk van Makeblijde waargenomen hebben, want reeds in 1608 stelde de Roermondsche bisschop Cuyckius een nieuwen Catechismus op." (2)

Met die oplossing ook heb ik geen vrede; ten eerste, ze houdt maar stand, in de onderstelling dat Makeblijde's Catechismus zou verschenen zijn in 1607 — wat ik straks weerleggen zal — en ten tweede ze wordt uitgesloten door het voorwoord van den Schat hierboven vermeld; hoe kon Makéblijde, indien zijn werk was afgekeurd geweest, nog schrijven aan Hovius in 1610: op uwe aanvraag en ingevolge het Concilie heb ik vroeger een catechismus geschreven, waarvan ik nu den breederen uitleg geef?

De kwestie los ik niet op, en ze kan ook voor nu niet opgelost worden. Noodzakelijk moeten we ons hier op het terrein houden der onderstellingen: maar al wat tot hiertoe werd aangebracht — dat meen ik betoond te hebben — is onredelijk en ongerijmd.

Daar Van Cuyck zelf echter twijfelde aan de aanvaarding van zijn opstel, mogen we dan ook eenvoudig

(1) nl. 9 Oct. 1609. Niet, zooals Mgr VAN ROEY denkt, in 1608.

(2) Zie jrg. 1905, bl. 161 v.

onderstellen dat zijn Catechismus om eenen of anderen reden niet beviel, zoodat Hovius zich eindelijk tot de Jezuïeten wendde en Makeblijde het gewenschte leerboek in 't leven riep. (1)

In alle geval zal het beter zijn ons daarbij te houden dan *mordicus* en *per fas et nefas* den persoon van Cuyckius in de redactie van den Catechismus te willen mengen.

Veel geschiedschrijvers laten zich daartoe meeslepen, door de bewering van *de Ram*, (2) en anderen dat de latere catechismus van 1623, dien ze nog als Makeblijde's werk aanzien, "ex scedis Cuyckii" (3) werd opgemaakt.

Maar dat valt buiten de kwestie. Hier gaat het alleen om den Catechismus van 1609, en — zooals ik het straks zal zeggen — werd deze in 1623 stopgezet.

Welnu, ik herhaal het, waarom men zoo hardnekkig aan die inmenging van Cuyckius in de redactie van van 1609 houdt, begrijp ik niet. Havensius zegt toch maar, dat hij door 't concilie — mogelijks na de Rodoan — met den opstel van een leerboek belast werd, meer niet. Heeft men nu dien opstel niet aanvaard, of is om een anderen reden de uitgave verhinderd geweest? tot nog toe kunnen we 't punt niet opklaren, maar zooveel hoofdbreking is het toch niet waard!

IV. *Is de uitgave van Antwerpen, Joachim Trognésius, 1609, de eerste geweest, of was er een vroegere uitgave waarvan al de exemplaren zijn zoek geraakt?*

Uit den mond van Vander Haeghen hebben we 't zoeven vernomen: door sommige schrijvers wordt deze laatste onderstelling vooruitgezet. "On suppose, zegt schrijver, qu'il a dû exister une édition Malinoise antérieure."

(1) Hoe zoo 'n lang dralen en wachten mogelijk was, leg ik verder uit.

(2) *Synodicon Belgicum*, I, bl. 458, nota 2.

(3) Ex scedis = uit de papieren, nota's, of iets dergelijks.

En eveneens P. Sommervogel: "Les évêques chargèrent le P. Makeblijde de la rédaction, mais on ignore s'il parut au jour de Noël de cette année (1607, het jaar waarin het concilie bijeenkwam.) "

In 1607 dus zou de eerste uitgave te Mechelen (of elders) verschenen zijn, en de editie van 1609, de oudste die we bezitten, zou in werkelijkheid de tweede uitgave zijn.

Het vraagpunt is niet zonder belang.

En ik voeg er onmiddellijk bij dat het niet kan opgelost door een bibliographisch onderzoek der bewaarde exemplaren. Het privilegie van Trognésius is wel gedagteekend van 1609, maar strict genomen bewijst dat niets: en wat de approbatie betreft van Hovius, die is er jammer genoeg, eene z. j. (1)

Ook vergenoegde men zich in 't algemeen tot nu toe, met te doen opmerken dat de onderstelling op niets steunde, waarop de tegenstanders dan ook weer antwoorden dat volgens de belofte van 't Concilie het boek toch met Kerstdag 1607 zou in voege gekomen zijn. (2)

En inderdaad, een belofte kan weliswaar voorbarig zijn en daar staat niemand over verwonderd, maar mij ook toch kwam het altijd zonderling voor, dat een boek dat in 1607 ontworpen werd, slechts twee jaar later, einde 1609, het licht heeft gezien.

In de laatste tijden echter heb ik, door de akten van het Concilie aandachtig te herlezen, een uitleg daarvan gevonden die me nog al aanneemlijk schijnt.

Op bl. 362 nl. van het Synodicon Belgicum, t. I, las ik die opmerking van de Ram, die aan een ieder ontsnapte:

(1) Van gewicht toch is hier de opmerking van Mgr Van Røey: "Le 16 Janvier suivant — 16 Januari 1610 — nous voyons l'archevêque envoyer le nouveau manuel au curé de S. Jacques-sur-Caudenberg écolâtre de Bruxelles, avec l'ordre de l'introduire dans toutes les écoles (Archives de l'archevêché.)"

(2) "A festo nativitatis Domini proximo venturo" zegt het decreet (*Syn. Belg.* 1, 381, tit. XI, cap. 5.)

“ Non tamen, ut in prima synodo anni 1570 factum fuit, Decretorum accelerata est impressio. Haec enim paucis a fine concilii mensibus, Antverpiæ procurata fuit; proscens verò Synodi amplius anno dilata. ” En verder bij de woorden van 't Concilie “ Quare synodi decreta et statuta inviolabiliter observentur ” teekent Schrijver aan : “ sed dumtaxat post impressionem ; haec enim limitatio in textu, uti in exemplaribus exstat, ad verbum exprimitur ”.

Welnu, dat vernemen we op bl. 363, eerst in November 1608 verschenen de decreten in druk. (1)

Zoo iets kon het Concilie natuurlijk niet voorzien, en daar het rekende, zooals in 1570, op een spoediger afkondiging, is het heel begrijpelijk dat het zijn leerboek beloofde tegen Kerstdag van het loopende jaar.

Doch nu begrijpen we ook waarom die belofte niet in vervulling kwam, en waarom na Bisschop de Rodoan ook Cuyckius, en nadien Makeblijde konden belast worden met het werk : te Rome bleef de goedkeuring der decreten uit, en ook het Brusselsch magistraat legde stokken in het wiel. De decreten nu waren maar verplichtend van af hun afkondiging in druk, en zoo kon Mathias Hovius nog einde 1608 of begin 1609 (2) het opstellen van den Catechismus opdragen aan het Gezelschap Jesu.

Doch daarmêe is ook metéén de onderstelling van een eerste uitgave, in 1607, uitgesloten, vermits het boek toch niet verschijnen kon, vooraleer het decreet, dat het oplegde, verplichtend gemaakt werd.

(1) “ Non ante Novembrem in lucem primaria editio exiit Antverpiæ ex officina Plantiniana apud Joannem Moretum, MDCVIII ”.

(2) Die den Catechismus van 1609 kent en hem vergelijkt met zijn voornaamste bron, den Catechismus van Pater Coster, 1604, zal begrijpen dat Makeblijde geen twee jaar noodig had om hem op te maken ! (Zie verder). Ik denk toch niet dat Mgr VAN ROBY zoo 'n langen arbeid bedoelde wanneer hij schreef (*Vie diocésaine* t. a p.) : “ Son travail fut achevé deux années plus tard ” (!).

V. *Moeten we den Catechismus van 1623, dien welke nog gebruikt wordt in het Brugsche en het Gentsche, als een heruitgave van Makeblijde's leerboek aanzien?*

In het *Canisiusblad* van 1931, bl. 139 en in *Ons Geloof* van hetzelfde jaar bl. 307 heb ik bewezen door een vergelijking tusschen beide dat op de vraag beslist moest worden geantwoord: neen.

Diercxsens (1) was de eerste om dat antwoord aan te durven, maar hij was ook de eerste die een exemplaar van 1609 in handen had, en hier staan we precies voor een kwestie die alleen *ab interno* kan worden opgelost.

Hem volgden *Vande Velde* in zijn *Synopsis*, (2) *de Ram* in zijn *Synodicon* (3) en *Sommervogel* in zijn *Bibliothèque*. (4)

Wat de anderen betreft, ze spreken wel, zooals b. v. *Vander Haeghen* van "quelques remaniements" of zooals *Mgr Van Roey* van "différences la plupart accidentelles" maar ze hebben niet eens de beide teksten vergeleken, en ze spreken dus zonder gezag. (5)

Ik zou de perken van een artikel als dees te buiten gaan, moest ik nog eens dat betoog in 't lange en in 't breede herhalen en 'k zal me vergenoegen met te herinneren aan hetgeen ik schreef om het te besluiten:

Dat de Catechismus van 1623, zei ik, Makeblijde's werk niet voortzette, zou hij, die zich goed dit leerboek

(1) *Antverpia Christo renascens*, Antwerpen, Van Soest, 1772, d. VII, bl. 2 v. en 150 v.

(2) *Synopsis monumentorum* etc. Gent, Poelhuysen, 1822, d. II, bl. 278, en d. III, bl. 8. 2.

(3) *Syn. Belg.* t. I, 458, noot 2.

(4) V^o Makeblijde. Sommervogel neemt de stelling aan van Vande Velde waarbij als opsteller van den Catechismus van 1623 P. G. de Pretère S. J. opgegeven wordt, en al de edities van den Mechelschen Catechismus na 1623 worden door hem onder dezen naam en niet meer onder den naam Makeblijde vermeld.

(5) FOPPENS en PAQUOT maken zelfs geen gewag van veranderingen. Paquot vooral mist hier alle gezag, want hij schijnt zelfs niet te weten dat er in 1623 een nieuwe catechismus uitgegeven werd. (Zie *Ons Geloof* t. a p. noot 31 op bl. 318.)

van zijn jeugd herinnert, geen oogenblik betwisten, indien hij den tekst van 1609 zonder onderbreking doorlezen kon.

Wel zou hij, van tijd tot tijd, hoewel zelden toch, een antwoord van zijn Catechismus van vroeger onveranderd vinden (op 208 een dertigtal!) of midden in den tekst van Makeblijde een zinsnede of een woord aantreffen die hij geleerd heeft in zijn jeugd, maar meermalen ook (65 antwoorden gewijzigd) zou hij zeggen zooals ik: dat hebben we op de schoolbanken nooit gehoord; ik heb immers 113 antwoorden aangeteekend die in het tweede leerboek geen spoor hebben achtergelaten.

En vooral — daar steun ik op — hij zou terloops veel leerpunten indachtig worden, die in zijn Catechismus van vroeger een heelen hoop vragen innamen, en waarover er bij Makeblijde geen woord te lezen staat. Geen woord b. v. over de schepping, de engelen, de geschiedenis van Jezus' lijden, zijn dood, zijn verrijzenis en zijn hemelvaart, de komst van den H. Geest, de gemeenschap der heiligen, de uitleg van het Onze Vader en het Wees Gegroet, het volmaakt berouw, de ingeving der Schrift, den rozenkrans, enz. De Catechismus van Makeblijde bevatte 208 vragen en in den Catechismus van 1623 heb ik er meer dan 340 geteld!

Ik laat nog daar dat vragen en lessen al doorheen werden geworpen, zoodat ge er bij uw onderzoek uwen weg niet in vindt.

Mijn gedacht kan ik uitdrukken als volgt:

Van den nieuwen Catechismus van Mechelen (1900) in 25 lessen zal niemand zeggen dat hij den Catechismus van vroeger d. i. den Catechismus van 1623 met eenige verbeteringen bewaard heeft; (1) welnu, evenmin mag

(1) Zoo waar is het dat het Cassianusblad van Mechelen, het officieel orgaan voor het lager godsdienstonderricht, bij de aankondiging van den Catechismus van 1900, schreef: Zoo gaat de oude Mechelsche Catechismus te loor.

gezegd van het leerboek van 1623 dat het het werk van Makeblijde met eenige verbeteringen heeft bewaard.

In werkelijkheid heeft onze Mechelsche Catechismus drie redakties beleefd :

De eerste in 1609 (49 lessen)

De tweede in 1623 (41 lessen), en

De derde in 1900 (25 lessen tot op heden in 't Mechelsche gebruikt.)

V. *De betekenis van Makeblijde's werk.*

Aangezien het leerboek van 1609 na enkele jaren werd stopgezet, kan het nu juist geen meesterstuk geweest zijn, en bij inzage van den tekst blijkt het ook niet zulkdanig te zijn geweest. De leemten alleen, waarop ik zoeven wees, zullen volstaan om mijn lezers ervan te overtuigen.

Mijn meening is dees : Toen eindelijk, op het einde van 1608, de besluiten van 't Concilie kunnen afgedrukt en afgekondigd worden, was er natuurlijk geen tijd te verliezen om het opgelegde leerboek te laten verschijnen, vooral nu dat, God weet hoe, Van Cuyck's werk van de pers niet komen kon.

En 't is dan ook niet onwaarschijnlijk dat onze Pater Makeblijde wat overhaastig werken moest.

Wat was er echter, in die voorwaarden, natuurlijker dan dit : uit de bestaande catechismussen het beste halen dat er in te vinden was, en daarmêe een leerboek opstellen dat eenieder bevallen zou ?

Dergelijke bronnen vond Makeblijde in overvloed en ik meen wel de voornaamste onder hen (1) ontdekt te

(1) Dat hij daarbij nog verwant is met CANISIUS, en met P. DE SOTO, (aan wien hij wellicht zijn vraag ontleende : Wat is de mensch ?) is zeker, maar zijn voornaamste bron is toch COSTER's werkje geweest. Mgr VAN ROEY, *Vie diocésaine*, t. a p., wijst ook op een verwantschap met SONNIUS (althans wat den catechismus betreft van 1623, die voor hem die van Makeblijde is) maar dat is werkelijk uit de lucht gegrepen : ik heb het vergelijk gemaakt tusschen Sonnius' catechismussen en den tekst van 1609 en 1623, en nergens de minste verwantschap gevonden.

hebben : de *Catechismus van Pater Coster*, van 1604. (1).

Bij ons was hij waarschijnlijk niet zoo zeer bekend dan in Noord-Nederland (2) en hij kon dan ook gemakkelijker benuttigd worden, te meer dat hij gedeeltelijk was opgesteld uit een handschrift van zekeren Pater Bouwens, dat te Antwerpen berustende was. (3)

Die catechismus, was naar mijn oordeel, en in het kader van dien tijd, een prachtig leerboekje dat enkel de fout had van te lang te zijn.

Ook is Makeblijde blijkbaar er bij gebleven, zijn leer te condenseeren, en wel, als ik het rechtuit mag zeggen, ten prijze van zijn schoone geordendheid.

Elders heb ik dat nauwe verwantschap in 't lange en in 't breede uiteengezet. Mogen voor nu deze enkele staaltjes voldoen. (4)

COSTER

Zijt ghy een christen mensche?

Ja ick deur de gratie ons Heeren Jesu Christi.

Wat is een christen mensche?

Een discipel van Jesu Christi die ghedoopt sijnde ghelooft ende belijdt al t' ghene dat Godt gheopenbaert heeft ende ons deur de heylige Kercke veur-ghestelt om te ghelooven teghen alle secten.

MAKEBLIJDE

Zijt ghy een christen mensche?

Ja ick door de gratie ons Heeren Jesu Christi.

Wat is een christen mensche?

Een discipel Jesu Christi die gedoopt zijnde ghelooft ende belijdt de salighe wet Christi teghen alle secten.

(1) SOMMERVOGEL, II, col. 511 v. : Catechismus, d. i. de Christelijke leeringhe, in maniere van t'samen-sprekinghe tusschen den Meester ende den Discipel, deur Franciscum Costerum, t'Antwerpen, bij Jan Moerentorf MDCIII. Een exemplaar op het groot Seminarie van Mechelen, in het Plantin-Moretuseum te Antwerpen en op de Koninklijke bibliotheek.

(2) Het voorwoord is gericht « aen de godvruchtige christenen in Hollandt ende Zeelandt ende andere af-ghewekene Provincien des Neder-lands ».

(3) Zie het voorwoord. Ik zeg « een handschrift » omdat Coster in dit voorwoord meer een onuitgegeven Catechismus schijnt te bedoelen.

(4) Zie *Ons geloof*, 1932, bl. 27.

Wien is een goede christen mensch ?

Die de gheboden Godts onder-houdt ende sijn leven reguleert na Christi leeringhe.

Wat betaamt een christen mensche ?

Dat hy de gheboden Christi onderhoude ende sijn leven schicke na de leeringhe Christi.

De leer over het kruisteecken is identiek dezelfde bij de twee. Zelfde vragen, soms versmolten of onderverdeeld.

COSTER

Wanneer moet men het tecken des heylighen cruyces maecten ?

Als men eenighe saecke oft werck begint oft vol-eyndt heeft, ende principalyck, als men 's morgens opstaet ende 's avondts slaepen gaet; weder-om als men gaet eten oft bidden; ten tweede als men eenighe tentatie ghevoelt; ten derde als men eenig quaedt vreest.

MAKEBLIJDE

Wanneer moeten wy ons tecken met het heyligh cruyces ?

Als wij opstaen of slaepen gaen, voor ende nae onse wercken, gebeden, eten ende drincken, ende als wij eenighe vrees oft becoringhe ghevoelen.

Onder de profijten van het kruisteecken geeft Coster ook op, zooals Makeblijde: "ten sesten worden wij vermaent het cruyces met Christus te dragen".

In het eerste deel over het geloof komen weer veel ontleeningen voor.

COSTER

Wat is het Gheeloove ?

Het is een gave Godts ende licht waerdeur de mensch vastelijc aenhangt aen al het ghene dat Godt ghesproken heeft ende deur de Heylighe kercke verclaert.

MAKEBLIJDE

Wat is het Gheeloove ?

Een gave Godts ende licht door hetwelcke den mensche vastelijc ghelooft al dat Ghodt veropenbaert ende door syn heylighe kercke verclaert heeft: t'zy dat het geschreven staet oft niet (1).

(1) Dit laatste is ontleend aan het Parvus Catech. Catholicorum van Canisius, "sive scripta illerant sive non scripta."

Moeten alle christenen evenveel gelooven ?

Jae sy maer sommighe sijn schuldich meer uut-druckelyck te ghelooven dan de andere.

(t. w. de geestelijken meer dan de wereldlijken).

COSTER

Wie heeft deze twaelf artikelen ghemaect ?

De twaelf apostelen eer sijn van malckander scheidten.

Verder nog :

Waarom is Godt al-machtigh ?

Omdat hy met syn oneyndelycke maght alle dinghen can maecten ende te niete doen.

Welcke zijn de privilegien der Kerk ? Het antwoord van Coster vinden we bijna textueel bij Makeblijde terug.

Wat is de H. Kerk ?

Een vergaderinghe der christenen die onder de ghehoorsaamheyt des Stadhouders Christi ende S. Peeters successeurs d'oprechte leeringhe Christi belyden.

Moeten alle menschen ghelyck ende even veel ghelooven ?

Jae sijn: te weten al dat de heilige kerk leert.

Moeten alle menschen evenveel in't besonder weten ?

Neen sy maer eenieghe-lijck naer synen roep, meer oft min.

MAKEBLIJDE

Wie heeft deze twaelf artikelen ghemaect ?

De twaelf apostelen eer sijn nae Christi hemelvaert van malckander scheidten.

Waarom wordt Godt gheheeten almachtich ?

Omdat hy alleen met de oneyndelycke macht sijns wils alle dinghen maken can ende te niet doen.

Wat is de heylighe Kercke ?

Een vergaderinghe van alle gheloovigen christenen die onder de ghehoorsaemvan den Paus van Rom en de oprechte leeringhe Christi belyden tegen alle valsche opinien.

En zoo komen we aan het tweede deel : over de hoop. Ik moet me echter beperken.

Ook bij Coster komt als bij Makeblijde een verhandeling voor over het morgengebed, het avondgebed en de gebeden van den dag.

De bepaling der hoop is *identiek* dezelfde bij de twee :

“ Een gave Godts door dewelcke wij met een seker betrouwen van Godt verwachten het eeuwich leven en al wat ons daartoe can helpen. ”

Doch genoeg daarmêe, want 't zou me te ver brengen. De lessen over de geboden heeft Makeblijde blijkbaar samengevat, en ze doorgaans gebracht — 't is een van de grootste onhebbelikheden van zijn Catechismus — op ééne vraag en één antwoord voor elk gebod : maar dat hij ook hier Coster ter hand had is zeker.

Overigens zijn nagenoeg al de berijmingen die verder in zijn leerboek voorkomen — en er zijn er veel ! — uit dezelfde bron geput.

Om aan te toonen hoe hij in zijn laatste deel vooral Coster afkeek geef ik nog de volgende vergelijkingen :

COSTER

Wat is sonde ?

Dat men doet, spreekt of peyst tegen de wet oft wille Godts.

Wat is de erfsonde ?

Daar alle menschen mede ontfanghen ende gheboren worden deur de eerste overtredinghe onzes vaders Adam.

Wat doet de dood-sonde ?

....Sy sluyt den hemel. Sy opent de helle... Ende daerom wordt sy doodelijck gheheeten omdat sy de siele doodet....

COSTER

Wat doet de dagelijksche sonde ?

1. Sy maeckt ons couder

MAKEBLIJDE

Wat is sonde ?

Sonde is al hetghene dat men peyst, spreeckt, doet oft achterlaet teghen de geboden oft wille Godts ende der H. Kercke.

De erfsonde in t' dewelcke alle menschen ontfanghen ende gheboren worden door de eerste sonde ons vaders Adam.

De doodtsonde soo ghe-noemt omdat sy gheestelijcken de siele doodt haer benemende het leven der gratie Godts, sluytende den hemel, openende de helle....

MAKEBLIJDE

De daghelijksche sonde

in de liefde Godts. 2. Sy bereidt den mensche tot tijdelijcke pijnen hier oft hiernaemaels te lijden.

Van wie wordt de mensch tot sonde gebrocht ?

Van drij vyanden syner sielen : den duyvel, de werelt, het vleesch.

Deur wat middelen valt de mensch in sonde ?

Ten eersten comen quaede ghepeysen, daerna volgt quaedt behaeghen, ten les-ten 't consent vol-maect de sonde.

Hoe comen de quaede ghepeysen ?

Meesten-deel deur onse vijf sinnen niet bewaert : te weten sien, hooren, riecken, smaecten, ghevoelen : want deur die comen sy inde dry crachten der sielen te weten int verstandt die de ghepeysen ontfanght, in de memorie die se bewaert, in den wille die het behaghen neemt ende consent geeft.

Wat heet ghy hoofsonden ?

Daer vele andere sonden uyt spruyten.

De contrarie deugden, die volgen, zijn dezelve bij de twee.

Item, zooals ik reeds boven zei, de gerijmde formule der vreemde zonden, zouden tegen den H. Geest, wraakroepende zonden enz. met uitzondering van een paar rijmen.

die ons... doet verflauwen in de liefde Godts, bereydt den wech tot doodelijcke sonde ende verdient tijdelijcke pijn hier oft hiernaemaels te lyden.

Van wie worden de menschen tot sonde ghetrocken ?

Van drij vijanden hunner sielen : den duyvel, de werelt, het vleesch.

Door wat middelen trecken sy den mensche tot de sonde ?

Ten eerste door eenighe quaede ghepeysen. Daernae volghet quaedt behaeghen, ten derde het vrijwillick consent....

Hoe comen de quaede ghepeysen in ons ?

Meestendeel door onse vijf sinnen qualick te bewaren, dewelcke zijn ; sien, hooren, riecken, smaken, tasten oft ghevoelen, want door die comen sie int verstand 't welck de ghepeysen ontfanght, ten tweeden in de memorie diese bewaert ten derden in den wille die het behaghen neemt ende consent gheeft.

Wat syn hoofsonden ?

Hoofsonden syn uut dewelcke als eyghen vruchten veel ander sonden spruyten.

COSTER

Wat is de Deught ?

Een ghenegentheydt der sielen waer deur de mensche wel doet ende die hy niet can misbruycken,

Hoevele zijn deze raden ?

Seer vele : als dick-waels vasten, biechten, het Heilig Sacrament des Autaers ontfanghen, maar by-sonder zynder drij principaelste, te weten, ghewillige armoede, enz.

Wat deugden betaemen den jonghers ?

Eerbaere schaemte, stilswyghen, ghehoorsaemheydt.

Wat sal ick doen om alle sonden wel te schouwen ?

Het-ghene dat de wyse man met deze woorden vermaent : < In alle uwe wercken ghedenckt enz. >

COSTER

Hoe sal ick profijtelyk van de doodi peysen ?

.... 1. de sekerheydt des doodts die niemand ontgaen can 2. de onsekerheydt van de ure des doodts 3. dat alle dinghen te verlaeten syn 4. dat wy tot dit leven nimmermeer en sullen wederkeeren 5. wy alleen in d'onbekendelandt moeten reysen.

MAKEBLIJDE

Wat is de deucht ?

.... een salige ghenegentheydt der sielen, van Godt comende, waer door den mensche wel ende heylichlyck leeft, ende die hij niet qualijck en kan gebruyken.

Hoeveel evangelische raden zijnder.

Seer vele : als biechten, vasten, het H. Sacrament des Autaers ontfanghen ende diergelijcke. Maer daer zijnder besonder drij principale : te weten ghewillige armoede, enz.

Wat deuchden betaemen de kinderen ?

Principalyck dry: Eerbaere schaemte, stilswyghen, ghehoorsaemheydt.

Wat middel isser om alle sonden te schouwen ende met neerstigheydt onse salicheydt te vorderen ?

T'ghene dat den wijzen man met dese woorden vermaent : < In alle uwe wercken ghedenckt uwer uiterste enz. >

MAKEBLIJDE

Wat sal ick profytelyk van de doodi peysen ?

1. De sekerheydt der dood die niemand ontgaen en can. 2. De onsekerheydt haerder ure die eenen icghelycken bedrieghen can. 3. Dat wy alle dinghen inde doodt moeten verlaten. 4. dat wy alleen int onbekent moeten reysen 6.... enz.

Volgen dan de vragen : Wat zal ick denken over 't oordeel,.... de helle,.... de hemelsche glorie,.... en evenzoo keek ook daar Pater Makeblijde Coster af om bijna woordelijk zijn tekst te ontleenen.

Die vergelijking zal volstaan, me dunkt, om het volgende besluit te wettigen : met beide handen, al kwam er natuurlijk ook persoonlijk werk bij, heeft Makeblijde uit Coster geput.

En er is dan ook geen reden, hoegenaamd geen, om te beweren dat hij papieren van Cuyckius gebruikte. Alles is mogelijk, (doch dan heeft Cuyckius Coster afgekeken !) maar niets is minder bewezen, en onbewezene stellingen zijn voor den geschiedschrijver van geen tel.

Ik stip ten anderen aan, doch heelemaal terloops want het valt buiten mijn onderwerp, dat er ook niets minder bewezen is dan het gebruik van die papieren door den Catechismus van 1623. (1)

Ook hij immers heeft aan Coster, en nog meer, veel meer, dan Makeblijde ontleend : bij gelegenheid zet ik het weleens uiteen.

Doch zijn ontleeningen deed hij met wijzer beleg. Makeblijde had in zijn bron veel dooreengegoid, en ook veel goeds weggelaten.

Nu vulde de opsteller van 1623 de leemten aan, verbeterde menige onnauwkeurigheid en bracht orde in het werk.

Dit alles aan de hand van Coster en ook van onzen Makeblijde doch niet zoo zeer meer in zijn niet-geslaagde handboek dan wel in zijn grooter werk, den *Schat* van 1610.

Ik zeg : " zijn niet-geslaagde handboek " en daarmee antwoord ik op de vraag die ik gesteld heb, en waarvan ik een beetje ben afgeweken, over de waarde en de beteekenis die aan den Catechismus van 1609 dient toegekend.

(1) Op de vage aantekening van de Ram " *ex scedis, ut videtur, Cuyckii* " mag een groot kruis gemaakt.

Rechtuit gesproken, hij beteekende niet veel. Wel te verstaan, als schoolboek, als leerboek voor de jeugd.

Ik heb zooeven reeds gewezen op de *leemten* die er in waren, en had ik er den tijd toe en de plaats, ik zou ook den vinger kunnen leggen op meer dan *ééne onnauwkeurigheid*; het verwondert me niet dat hij in 1623 van kant werd gezet.

Aan *orde* ook ontbrak het hem, en in pedagogisch opzicht — 't was evenzeer de fout van Coster's boek — voldeed hij niet: Denk maar even dat er twee lessen in komen met *ééne vraag* en *één antwoord* van bij de 20 regelen, en een andere met twee vragen en twee antwoorden even lang. Hoeveel antwoorden ook in vijf, zes punten! De beknopte — de ideale dus — zijn de uitzondering.

En eindelijk hoe *weinig persoonlijkheid* en eigen geesteswerk!

Voor niets ter wereld zou ik onzen vromen Makeblijde willen onrecht doen, maar het "magis amica veritas" moet toch de leus blijven van elken geschiedschrijver, en ik meen niet dat ik hem kleineeren zal, wanneer ik herhaal dat hij waarschijnlijk met overhaast heeft moeten arbeiden, en zoo maar den helft gepresteerd heeft van hetgeen hij kon en vermocht.

Uit zijn talrijke andere werken, en o. m. uit den *Schat*, zooeven genoemd, komen Makeblijde genoeg verdiensten toe, opdat zijn faam ongeschonden blijve; doch veel lof heeft hij onverdiend ingeogst, daar men hem immer den Catechismus toeëigende van 1623, die welintegendeel zijn werk heeft stopgezet.

Brugge

EM. FRUTSAERT.

De woestijn tusschen Ieper en Poperinge en de Keure van 1161 zgz. voor de Acht Parochien.

Was de streek tusschen Ieper en Poperinge midden de twaalfde eeuw nog eene onbewoonde, eenzame, eindeloze woestijn? Zoo beweerden de meeste geschiedschrijvers, o. a. Edmond Poulet (1) en Victor Brants (2). Dat die bewering echter niet alleen onwaarschijnlijk, maar onwaar is, zullen we in deze korte verhandeling trachten dietsch te maken.

Als bewijs van zijn gezegde haalt Edm. Poulet den vermaarden bevrijdingsakt aan, de keure van 1161, door Dirk en Philips van den Elzas (3) verleend aan de *solitudo reningensis*.

In dien belangrijken akt ziet hij, zooals Sanderus, Gilliodts-van Severen en veel anderen, den wettelijken oorsprong van den beroemden groep der Acht Parochien van Veurne Ambacht, gelegen in de streek Poperinge-Ieper. Die dorpengroep miek samen een zeker onafhankelijk bestuur uit tot aan de Fransche Omwenteling.

De Graven, zegt die keure, ontslaan van dienstbaarheden, lasten en verplichtingen, buiten het geval van 's lands verdediging, al deze die zich zouden komen vestigen op de woestijn van Reninge: *solitudinem Reningensem victui nostro specialiter deputatam*. Zij zullen aan geen andere parochie behooren en daar zullen de Graven eene kerk doen bouwen en zelf een priester onderhouden.

(1) *Histoire politique nationale*. Louvain, 1887-1893, T. I, blz. 319.

(2) *Histoire des classes rurales aux Pays-Bas jusqu'à la fin du XVIIIe siècle*. ARB. Mém. cour. in 8°, t. XXXII (1880), p. 46.

(3) Die keure vindt men het laatst gedrukt door L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes de Furnes*, T. III, p. 20-23.

Uit dat woord *solitudinem Reningensem* komt de ver-gissing.

Meest al de laatste uitleggers van den akt van 1161, later in 1260, in 1312 en in 1367 vernieuwd, willen er den oorsprong van Reningelst in zien (1). Maar het is zoo goed als zeker dat er hier spraak is van *de woestine, die tot dan deel had uitgemaakt van Reninge*, en die alzoo op haar eigen ingericht, van Reninge afgesneden, eene der Acht Parochien wierd van Veurne-ambacht, te weten, *het dorp Woesten*.

Hier en daar lagen dan nog uitgestrekte woestenijen, moerassen en wouden, die de Graven aan een bepaald doel toewezen: *Victui nostro specialiter deputatum*, of milde uitdeelden. Maar voor 1161, lang voor 't midden der twaalfde eeuw, zijn al de dorpen van de Generaliteit der Acht Parochien vermeld, buiten *Woesten*, dat volgens Gilliodts (2) nooit noch foncier, noch achterleenen, noch heerlijke renten heeft gehad — bewijs van lateren oorsprong. *Woesten*, als 't later aan Keizer Karel erkenning en bevestiging vraagt en bekomt van zijn voorrechten, steunt zich op deze oorkonde van Dirk en Philips van den Elzas opens de "*solitudo Reningensis*". (3)

Daartegen werpt Gilliodts (4) op dat Reninge van de kasselrij van Veurne nooit afgescheiden geweest is. Zeker, Reninge bleef afhangen van de kasselrij van Veurne maar de woeste brok er van, voortaan *Woesten* genoemd, wierd, zooals nog met andere deelen van Reninge gebeurde, er méér onafhankelijk van, wierd eene van de Acht Parochien van Veurne-Ambacht, maar niet meer met Veurne kasselrij als hoofdbank.

Dit komt gansch overeen met den tekst van de oor-

(1) *Ibid.* T. I, p. 29.

(2) *Coutumes de Furnes*, T. I, p. 274.

(3) Die bevestigingsakt, dagteekend van 1515, werd gedeeltelijk gedrukt door L. GILLIODTS, *o. c.* T. II, p. 22-23.

(4) *Ibid.* T. III, p. 20 in de voetnota.

konde : *legibus sive justitiis... communie Furnensis... nullatenus subjacebunt.... de nulla usquam querela.... in causam ducentur nisi innostra presentia.*

Welnu Gilliodts (1) haalt een staat aan van 1694 waarin de rechterlijke inrichting der Acht Parochien uiteengedaan wordt, en waarin van Woesten gezeid wordt : *seigneurie relevant de la Chambre légale de Flandre.* Welnu, zegt Gilliodts zelf (2) *cette Chambre jugeait au premier degré les Cours du prince et les hautes seigneuries qui avaient été affranchies de ces cours, et au second degré ou d'appel les justices subalternes.*

Woesten, de laatst gekomene, was ongetwijfeld de minst belangrijke der Acht Parochien, en hing nochtans rechtstreeks af van Graven's Wettachtige Kamer, zooals nog alleen Elverdinge, die de eerste vassaal en de belangrijkste was onder de Acht, maar gééznzins Reningelst.

Wat ons besluit nog versterkt is, dat er uit de *solitudo Reningensis*, uit Reninge reeds 100 jaar vroeger de heerlijkheid van Hoflandt tot stand gebracht wierd, in 1065, door graaf Baudewijn met den schoonen baard, met 't oogwit van betere uitbating der landerijen, en het vrije Laatschap, dat ook eene Brank wierd der Generaliteit der Acht Parochien (3). Al de andere dorpen en heerlijkheden dier streek waren in volle leven midden de twaalfde eeuw, Woesten het laatste om in 1161 in leven te komen. Men zou kunnen zeggen : de elfde eeuw bracht zeven maal hongersnood mede in Vlaanderen, de twaalfde wel elf maal; voeg daarbij de nog al belangrijke uitwijkingen van Vlamingen naar den Oosten :

Naar Oostland willen wij rijden
Naar Oostland willen wij mée !....

(1) *Ibid.* T. I, p. 274.

(2) *Ibid.* T. IV, p. 1

(3) GILLIODTS, *o. c.*, T. I, p. 275. L. A. RUBBRECHT, *Geschiedenis van Watou*, Brugge, A. Van Mullem, 1910, blz. 7 en 10.

Daaruit ja, is te verstaan dat onze Graven in de elfde en twaalfde eeuwen alle middels inspannen om den grond meer te doen opbrengen tegen dien nood, en om nieuw volk te trekken op sommige der slechtste hoeken, maar daarmede is niet bewezen dat heel de streek tusschen Poperinge en Ieper dan ontvolkt en nog eene eenzame woestenij was.

De jaarboekschrijvers der streek daargelaten, pastor Jacobus de Meyer Balliolanus, van Vleteren-bij-Belle, en zijn voortzetter Nicolaas Despars, kunnen we verder ons gezegde uit wel aanvaarde bronnen staven en bewijzen dat we honderd jaar voor het midden der twaalfde eeuw reeds voor eene levende streek staan, die al lang uit de wieg is. Laat ons de jaren eens volgen en de verschillende dorpen der streek.

In 961, giften van tienden en land te Dikkebusch, Kimmel, Wijtschate en Voormezele. (1) Lang voor 1161 bestond het woud van Dikkebusch. *Thiggabusca*, (2) waarop ontstonden Ieper, Zonnebeke, Voormezele, Passchendale en een verdwenen dorp Rumetra. De Meyer stelt 't begin van 't Klooster van Zonnebeke in 1072. (3) In 1066 — dus 100 jaar nog voor de keure van 1161, — werden reeds giften en tienden toegestaan te Elverdinge en te Vlamertinge, aan het kapittel van St Pieters te Rijssel en vijf hoeven te Kimmel, *in territorio Iprensi in villa Quemble (var. Kembles) quinque mansos terrae*. De mansa was verschillende hectaren groot, min of meer, volgens de verschillende streken. (4).

(1) O. BLED, *Régestes des évêques de Thérouanne*. T. I, 110.

(2) K. DE FLOU, *Woudenboek der Toponymie*, deel III, col. 263-268.

(3) *Commentarii sive Annales rerum Flandricarum*, ad ann.

(4) Maar in 1072, 't jaar van de eerste oorkonde van bisschop Drogon, bestond reeds een O. L. V. kerk in de *villa nominata Sinnebecche* aan dewelke de stichter Fulpold 24 gemeten land gaf en andere inkomsten tot onderhoud van drie kanonikken waaronder één pastor was, C. CALLEWAERT, *Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke*,

In 1089, nieuwe giften : de kerken van Kimmel en Wijschate met tienden en meêgaande land, alsook nog gronden te Dikkebusch, Voormezele en Ieper (1) aan het kapittel of den Proost van St Donaas te Brugge, den Kanselier van Vlaanderen. In 1107, geeft Jan I bisschop van Terenburg het *altare*, de kapel van Elverdinge aan de kerk van Voormezele, en in 1117, nog eene prebende (2). Daarenboven, voor wat Elverdinge betreft, de akt zelf door Edm. Pouillet ingeroepen om te bewijzen dat geheel deze streek midden de twaalfde eeuw nog eene woestij was, draagt het handteeken van *Drogo de Elverdinghem*.

In 1110 wordt aan het kapittel van St Donaas te Brugge door Paus Pascal II 't bezit toegekend van Kimmelkerk, gekregen in 1089, en in 1145 zegt Paus Eugenius II erover : Kimmel met al de tienden die ervan afhangen, alsook twee deelen van de tienden van Voormezele en Dikkebusch, *et de novalibus ejusdem terrae* (3).

In 1119, den 14 December, worden de kerk van Reningelst — 42 jaar vóór dat de Graven eene kerk beloven te bouwen op de *solitudo Reningensis!* — zooals ook de kapel van Zuidschote en de kerk van Boesinge gegeven aan de reguliere kanonniken van St Maartens te Ieper. Bemerkt wel daar in dien akt (4), dat *Reninghels* reeds zóo geschreven staat in 1119 — dus geenzins zooals in *solitudinem Reningensem*.

1925, p. 3. — Dus drie kanonniken en een kerk 100 jaar voor de oprichting der Acht Parochien.

J. WARICHEZ, *Les origines de l'église de Tournai*, Louvain, 1902, bl. 125.

(1) GILLIODTS, *Coutumes de la Prévôté de St Donat à Bruges*, T. II, p. 12.

(2) O. BLEED, *Régestes des évêques de Thérouanne*. T. I, 103, 174, 214.

(3) GILLIODTS, *o. c.*, II, 16.

(4) O. BLEED, *o. c.* T. I. 110. E. FRYS et A. NÉLIS, *Les cartulaires de la Prévôté de Saint-Martin à Ypres*. Bruges, 1880. T. II, p. 4.

Zuidschote was in 1119 genomen geweest uit Boesinge door tusschenbomst van Jan van Therenburg (1) en deze gift werd in 1120 (we zijn nog een geheel einde voor 1161) bevestigd door den aartsbisschop van Reims, Raoul.

In 1127 had te Reningelst een tweegevecht plaats ten gevolgeder marteldood van Karel den Goede, waarin Wido van Steenvoorde, een der moordenaars van Karel den Goede, gedood wordt door Herman den Iseren (2).

In 1147 bevestigt Paus Eugenius III de giften die vroeger aan de Abdij van Meessen gedaan waren geweest door gravin Adela, de gemalin van Baudewijn met den schoonen baard. Onder deze komt de *Villa de Scotis*: Noord- en Zuidschote (3).

Watou, in 1159, volgens Haigneré en O. Bled (4): "Watawa" waardoor eenromeinsche verbindingsweg liep, is ontstaan, zegt Rubbrecht (5) in den eersten tijd van het leenroerig tijdvak.

Vlamertinge, Flambertenges, *villa de Flamertingha* in 1055, had reeds eene kapel, een *altare*, in de negende eeuw.

Daar ligt nog Dikkebusch wiens naam meest van al aan eenzame woestenij denken doet. In 961 (juist 200 jaar voor de keure van 1161), geeft graaf Arnold aan 't kapittel van St Donaas van Brugge, tienden en goederen gelegen te Thicabusca (6). Tusschen 1072 en 1080 bezit de Abdij van Watten reeds een eigendom van 20 gemeten in *Villa Thiggabusc* (7) en Thiggabusch staat

(1) CANNEEL, *Histoire du diocèse de Bruges*, bl. 19.

(2) H. PIRENNE, *Histoire du meurtre de Charles le Bon par Galbert de Bruges*. Paris, 1891, p. 94 in voetnota.

(3) GILLIODTS, *Coutumes de Furnes*, T. I, pp. 9 en 42.

(4) *Les chartes de St Bertin, d'après le grand cartulaire de dom Dewilte*, Saint-Omer, 1886-1890, ad ann.

(5) *o. c.* p. 15.

(6) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes de la Prévôté de St Donat*, T. II, p. 5.

(7) *Chronica monasterii Wattensis*. MGH., T. XIV, p. 167.

vermeld op de kaart van Olivier de Vrée zegt De Baecker.

Als de gelukzalige Idesbaldus in 1167 sterft 't is een Dickebuschnaar die hem als 4e Abt van den Duine opvolgt en hij was het die den 1ⁿ Abt aanstelde van Ter Doest (1).

In 't cartularium der Abdij van Watten, dat loopt van 1060 tot 1090, en berust in de stadsbibliotheek van St Omaars, worden vermeld als getuigen Hugo, Renier en Roger van Loker. In 1119 teekenen als getuigen. *Gualterus de Lochra* en *Lambertus de Renichels* (2).

In 1127 sterft te Brugge met zijn meester Karel den Goede in de St Donaas kerk, Wouter van Loker, 's Gravens seneschalk. (3) Zijn broeder ontsnapte met moeite. 's Gravens kapelaan was Staas van Loker, en twee andere hofridders worden daar nog bij vermeld in 't verhaal van Galbertus van Brugge (4), Hendrik en Walter van Loker.

Naderhand werden een ontelbaar getal akten onder-teekend door mannen van dit heerlijk geslacht van Loker, *de Locris*, dat van groot gezag bleef bij Dirk en Philips van den Elzas en zeer waarschijnlijk zijn mid-deleeuwsch kasteel, *domus defensabilis*, had te Loker op de Galoye.

Wij hebben dus uit zekere bronnen lang voor 't midden der twaalfde eeuw, eene levende streek met al de dorpen die er nog staan, in leven zien verschijnen.

We zijn in deze streek, niet langs de Leie of de Schelde of langs bijzondere romeinsche heirbanen, waar dan de bijzonderste verzamelingen van woonsten lagen, maar vóór de twaalfde eeuw was deze Ieper-

(1) *Cronica et cartularium monasterii de Dunis* pp. 29 en 34.

(2) C. C. et V. D. D. *Chronica abbatiae Vormeselensis*, p. 37.

(3) Heerlijk verbeeld in de brandvensters van Loker kerk sedert 1931.

(4) H. PIRENNE, *o. c.* p. 27, 31.

Poperinge streek reeds in villa's verdeeld of landbouw-domeinen.

Daarnevens, daartusschen, daarrond, kleinere ontginningen, ook nog wouden en moerassen die zeer langzaam na honderden jaren zullen verdwijnen.

Meestal die dorpen daar, die in de twaalfde eeuw reeds bestonden, waren ontstaan en voortgekomen uit de villa's of dorphoven met een keten van landen en personen die ervan afhingende bleven.

Nevens Edm. Poulet, Victor Brants en Gilliodts van Severen hebben meest al de schrijvers over boerenstand en landontginning die dwaling opgenomen zooals b.v. Fr. De Potter en Jan Broeckaert (1), maar we meenen bewezen te hebben dat het eene historische ketterij is en dat die streek midden de twaalfde eeuw bij ver na geen onbewoonde, eenzame, eindeloze woestenij was. Eén enkel dorp is dan slechts ontstaan : Woesten.

Wingene.

ACH. SIX.

(1) *Geschiedenis van den belgischen Boerenstand*. ARB Mém. in-8°, t. XXXII (1880), bl. 96.

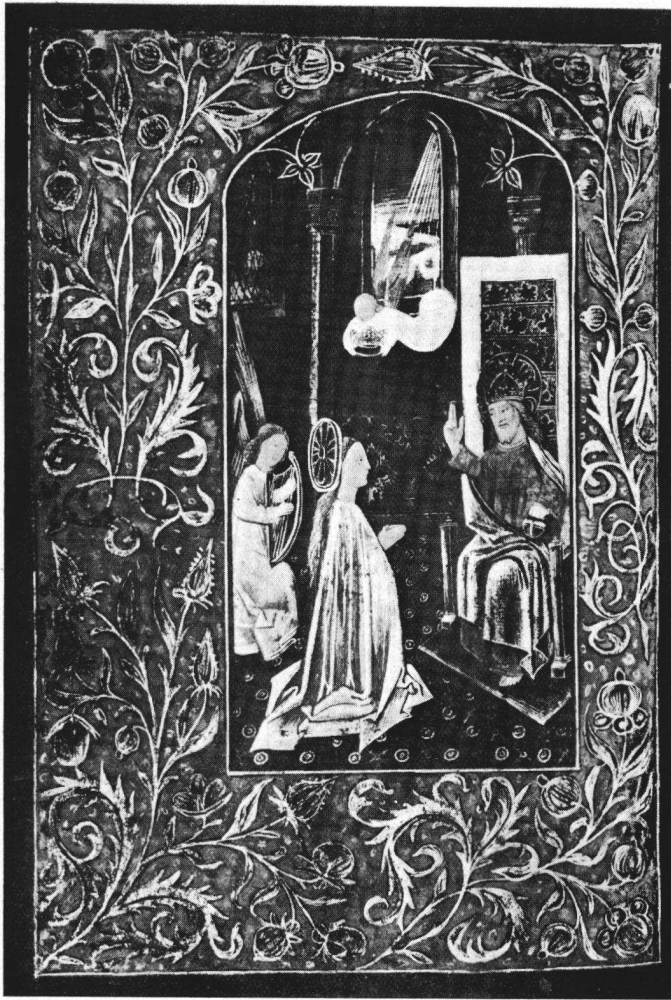
Manuscrits flamands sur parchemin noir.

Parmi les chefs-d'œuvre d'enluminure exposés à l'Art flamand à Anvers, en 1930, un Livre d'Heures retint l'attention générale. C'était un manuscrit sur parchemin noir, type extrêmement rare et d'autant plus précieux. Cette coloration particulière autant que cette grande valeur rappellent les fameux manuscrits pourpres de l'Antiquité finissante. On sait que la pourpre, couleur précieuse entre toutes, à la fois matériellement et symboliquement, était employée pour teindre le parchemin des livres de grand luxe. On serait tenté d'établir des rapprochements, sinon des relations directes, entre les derniers manuscrits pourpres et les manuscrits sur parchemin noir. En fait, plusieurs siècles séparent ces deux types qui semblent avoir, toutefois, le même caractère de particulière dignité. La plus ancienne mention que nous possédions d'un manuscrit noir se lit dans l'inventaire de la librairie du Louvre (1373-1424) : « Le livre que S. Jean escript qui est de lettre d'or sur parchemin noir ou sont les évangilles. Le roy l'a pris pour le mettre en aiz d'or ». Parce que ce manuscrit se trouvait dans la bibliothèque du roi de France, faut-il en conclure, avec le Dr. Smittal, que la France soit le pays d'origine de cette technique appliquée aux livres de très grande valeur ? (1). Mais, à cette époque, fin du XIVe siècle, début du XVe siècle, bien des chefs-d'œuvre commandés par le roi et les grands seigneurs de France furent exécutés par des artistes septentrionaux Bandol, Beau-neveu, Jacquemart de Hesdin, Jacques Coene, les frères

(1) *Le Livre d'Heures noir du duc Galeazzo Maria Sforza. Miniatures éditées et commentées* par O. SMITAL. (Vienne, 1930, édition de l'imprimerie d'Etat autrichienne, p. 9.)

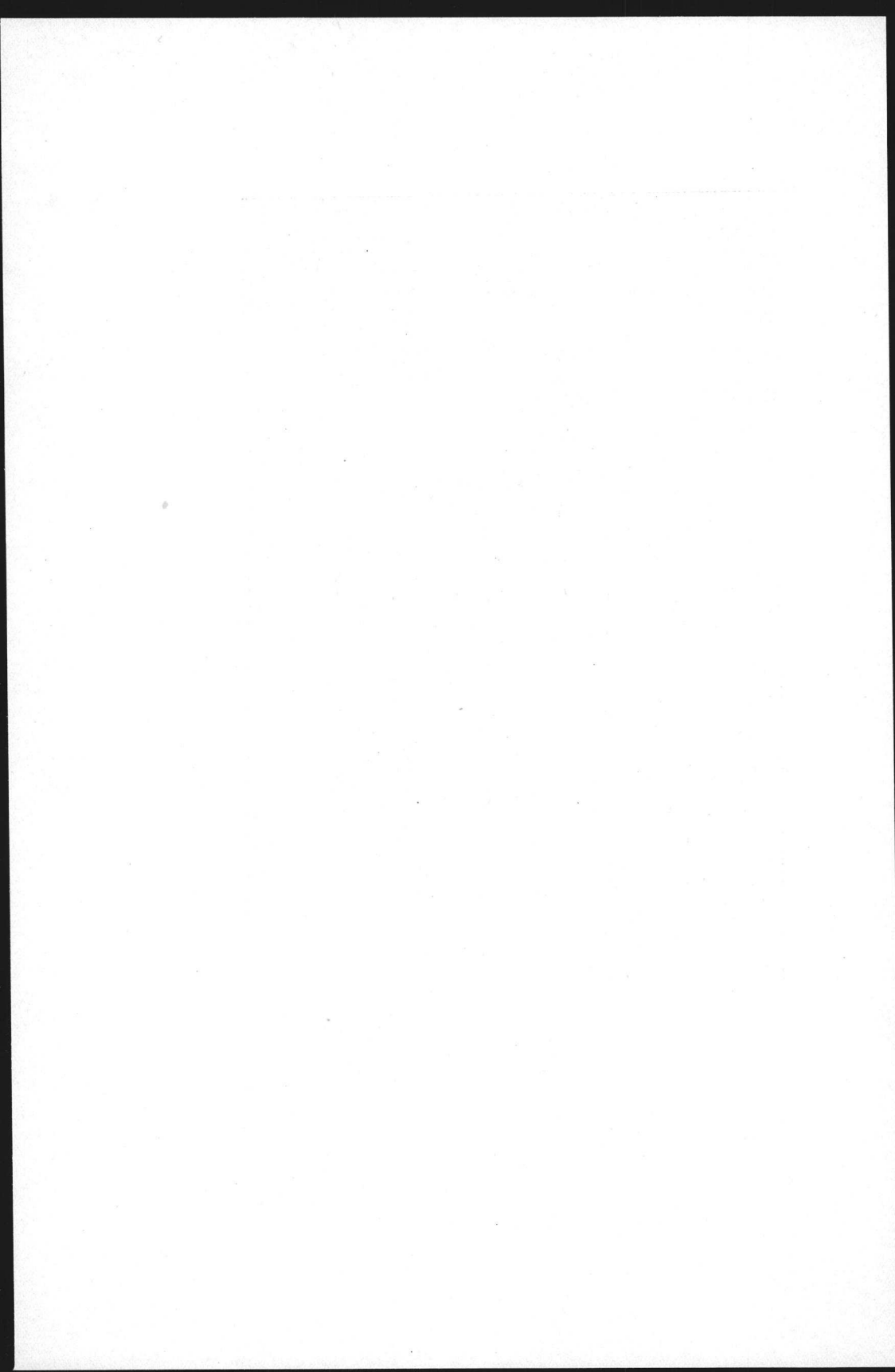
de Limbourg. Ce précieux manuscrit n'ayant point été retrouvé, on ne saurait préjuger du style de son exécution, mais il existe encore actuellement d'autres spécimens qui permettent d'établir le pays d'origine des manuscrits sur parchemin noir. Citons, d'abord, la double feuille provenant d'un livre de piété latin, jadis exposée dans la Salle des Primitifs du Louvre à Paris. D'après Smital lui-même ce fragment daterait de 1450 environ et serait d'origine flamande. Les miniatures rappellent le Maître de Mansel, un des enlumineurs de la Fleur des Histoires, chef-d'œuvre reposant à la Bibliothèque royale de Bruxelles (Ms. 9231 et 9232).

Plus concluante encore est l'étude d'un autre manuscrit de la Bibliothèque royale, le ms. 9085, dit des Basses Danses. C'est un manuscrit oblong qui présente, sur parchemin teint en noir et extrêmement fatigué, un texte et des notes en écriture d'argent, tandis que l'or est employé pour les portées, les initiales et les mots mis en relief. Il figurait dans la librairie de la gouvernante Marguerite d'Autriche qui dut le léguer à sa nièce Marie de Hongrie. L'on a cru d'abord que ces danses avaient été composées sous l'inspiration et même avec le concours de Marguerite d'Autriche, grande protectrice des arts et des lettres. Une étude plus critique du texte et de la notation musicale fit reporter notre manuscrit à la 2e moitié du XVe siècle, l'époque de Charles le Téméraire et de Marie de Bourgogne. Plusieurs titres de ces danses font allusion à la maison de Bourgogne, ses alliances et ses amitiés, telles la Haute Bourgogne, l'Espérance de Bourbon, la danse de Clèves, la Portingaloise (la Portugaise, peut-être un hommage à Ysabeau de Portugal, mère du Téméraire) la Margarite peut-être en souvenir de Marguerite d'York, femme du même duc. D'autres évoquent nettement nos provinces comme le Joieux de Bruxelles et la Danse de Ravestein. Il semble donc indéniable que ce manuscrit fut exécuté pour la

Coll. Pierpont Morgan. New-York. ms. 495.

1. — LE COURONNEMENT DE LA VIERGE.

cour de Bourgogne par des artistes nationaux (1). Ce manuscrit des Basses Danses est toutefois plus remarquable par son originalité que par sa beauté.

Abordons maintenant le plus remarquable des manuscrits sur parchemin noir, le fameux Livre d'Heures de Galeazzo Maria Sforza, un des plus précieux trésors de la Bibliothèque nationale de Vienne (Ms. n° 1856). Il passa, semble-t-il, dans la riche collection des Habsbourg par le mariage de Maximilien d'Autriche avec Blanca Maria Sforza, fille du duc de Milan Galeazzo Maria Sforza, assassiné en 1476. En tout cas, il fut exécuté pour le duc lui-même d'après ses armoiries et devises peintes à la première page. Les Sforza avaient hérité des Visconti, non seulement, une magnifique bibliothèque, mais aussi un goût prononcé pour les arts et les lettres. Notamment le jeune Galeazzo Sforza protégeait assidûment les artistes et son épouse Bonne de Savoie, élevée à la française, encourageait, particulièrement, l'enluminure. Il semblerait donc normal que ce Livre d'Heures fût une œuvre italienne ou française. Et pourtant nous nous trouvons en présence d'un pur chef-d'œuvre de l'art flamand. Mais n'oublions pas que des relations économiques fort étroites existaient entre les villes de Lombardie et de Flandre et que la cour des ducs de Bourgogne éblouissait tous les princes d'Europe. L'art flamand se répandait à l'étranger dans ce rayonnement de richesse et de gloire. On sait que Roger van der Weyden, à l'occasion de son voyage en Italie, en 1450, fut invité par le duc Francesco Sforza. Rien d'étonnant que Galeazzo Sforza s'adressât, à son tour, à ces artistes flamands d'une réputation universelle. L'origine flamande de ce Livre d'Heures paraît incontestable. Le calendrier nous livre les Saints particulièrement

(1) *Le manuscrit dit des Basses Danses de la Bibliothèque de Bourgogne. Introduction et transcription* par ERNEST CLOSSON. (Société des Bibliophiles et iconophiles de Belgique, 1912).

honorés en Flandre. Un regard jeté sur le style des miniatures confirme cette attribution et permet encore de désigner plus exactement la ville de Bruges. Quel artiste exécuta ces enluminures dont l'éclatant coloris, où dominant l'or et l'argent, forme un contraste plastique avec la teinte noire du parchemin ? Smital nomme le Maître d'Antoine de Bourgogne, un des meilleurs miniaturistes de l'époque, qui travailla notamment pour le grand bibliophile brugeois, Louis de Gruuthuyse. Toutefois cet anonyme doit son surnom à un autre de ses protecteurs Antoine de Bourgogne. En réaction contre Vrelant il apporte dans l'enluminure brugeoise la fraîcheur et la spontanéité et marque un progrès notable dans la représentation réaliste de la nature. "Il est, déclare Winkler, avant tout un narrateur saisissant qui captive plus que tout autre par la faculté d'expression de ses têtes" (1).

Ces ateliers flamands tant appréciés par les souverains étrangers — comme le prouvent le Livre d'Heures de Galeazzo Sforza à côté des nombreux manuscrits enluminés pour Edouard IV d'Angleterre — étaient, évidemment, l'objet des faveurs de leurs princes naturels, les ducs de Bourgogne, grands protecteurs des arts et des lettres. De plus cette technique de coloration appliquée à des manuscrits précieux devait séduire les goûts fastueux des Grands Ducs d'Occident. A coup sûr, leur librairie comptait un ou plusieurs de ces riches manuscrits sur parchemin noir. Un texte d'archives nous en donne la preuve formelle. Nous lisons, en effet, dans les Comptes du Franc de Bruges :

Marcke le Bungeteur, poorter ende wisselare te Brugghe, van een boucke inhoudende Onser Vrouwe Ghetyden ende andere godtesdienst met guldene ende zilveren lettren gheschreven in zwarte parchemyne

(1) O. SMITAL, *ib.*, pp. 44-79. Cf. WAAGEN, *Die vornehmsten Kunstdenkmäler in Wien*, II, 80-83

ende met gouden ende zelvere gheillumineert ende anders rickelicke ghestoffeert, jeghen hem ghecocht c^a salutem ende mynen vorseiden gheduchten heere van Chaerlois van svoorse des lants weghe in Sporcle vorseght ghegheven ende gheschoncken. Betaelt II^c L (1).

Ainsi donc, un certain Marc le Bungeteur, changeur, marchand en matières précieuses et objets d'art, acheta pour le magistrat du Franc de Bruges un Livre d'Heures contenant spécialement les Heures de la Vierge. Ce manuscrit sur parchemin noir, écrit en lettres d'or et d'argent et enluminé de même, fut offert le 23 février 1466 au comte de Charolois, Charles le Téméraire, en don de joyeux avènement.

Est-il possible d'identifier ce précieux manuscrit ? On connaissait depuis longtemps le splendide Livre d'Heures de Charles le Téméraire l'un des bijoux de la Bibliothèque de Vienne (Ms. n° 1857). Il offre un exemple classique de plusieurs enlumineurs collaborant à une même œuvre. Les plus grands noms de la miniature flamande, dans la seconde moitié du XVe siècles, sont cités à ce propos : le maître du Girard de Rousillon autrement dit le Maître de la Chronique de Jérusalem qui ne serait autre que Jehan Dreux ; Philippe de Mazerolles, l'enlumineur favori de Charles le Téméraire, le Maître de Marie de Bourgogne, et pour une part moins importante, Tavernier et Vrelant (2). La coloration en noir se borne au calendrier et aux premières pages de texte jusqu'à la fin des fragments des Evangiles. De plus, cette couleur noire, apposée au pinceau, se limite à la surface écrite où dominant l'or et l'argent. Les marges ont été exécutées dans la technique de

(1) Archives de l'Etat à Bruges. Comptes du Franc, année 1465-1466, n° 201.

(2) F. WINKLER, *Die Flämische Buchmalerei des XV und XVI Jahrhunderts*. (Leipzig, 1925), p. 204. G. F. WAAGEN, *Die vornehmsten Kunstdenkmäler in Wien* (Wien, 1867), t. II, p. 50-53.

couleur usuelle, sur fond de parchemin ordinaire (1). Weale avait identifié le don du magistrat de Bruges avec ce beau manuscrit que le Téméraire aurait fait compléter par son miniaturiste en titre Philippe de Mazerolles (2). Mais si le catalogue des manuscrits de Vienne admet cette hypothèse, plusieurs critiques Waagen, Snaase, Woltmann émettent de formelles réserves. Winkler déclare nettement que le document du Franc ne peut s'appliquer au manuscrit viennois (3).

Mais l'Exposition d'Art flamand à Anvers nous a révélé un autre manuscrit sur parchemin noir. C'est un "Officium Beatae Mariae Virginis" de la riche collection Pierpont Morgan à New-York, Ms. 495, provenant de la bibliothèque du cardinal Yemenez. Comme son titre l'indique, il contient, principalement, les Heures de la Sainte Vierge et, en outre, les Heures de la Sainte Croix, les Heures du Saint Esprit, les Sept Psaumes de la Pénitence, les litanies des Saints et l'Office des Morts. Il est entièrement écrit et enluminé sur velin noir, les initiales et incipits en lettres d'or, et le reste du texte en lettres d'argent, la décoration des marges en volutes d'or sur fond d'azur, les miniatures en diverses couleurs avec prédominance d'or et d'argent. Le style en est nettement flamand et nous ramène à la 2e moitié du XVe siècle. Les marges, suivant la tradition de la miniature flamande vers 1470, offrent, comme élément essentiel, la feuille d'acanthé stylisée, entremêlée de fleurs et de fruits, d'animaux divers et de personnages fantastiques. Les miniatures, à pleine page, représentent, dans le même style, les scènes traditionnelles : la Crucifixion, la Vierge et l'Enfant, l'Annonciation, la Visitation, la Nativité,

(1) O. SMITAL, *ib.*, p. 18.

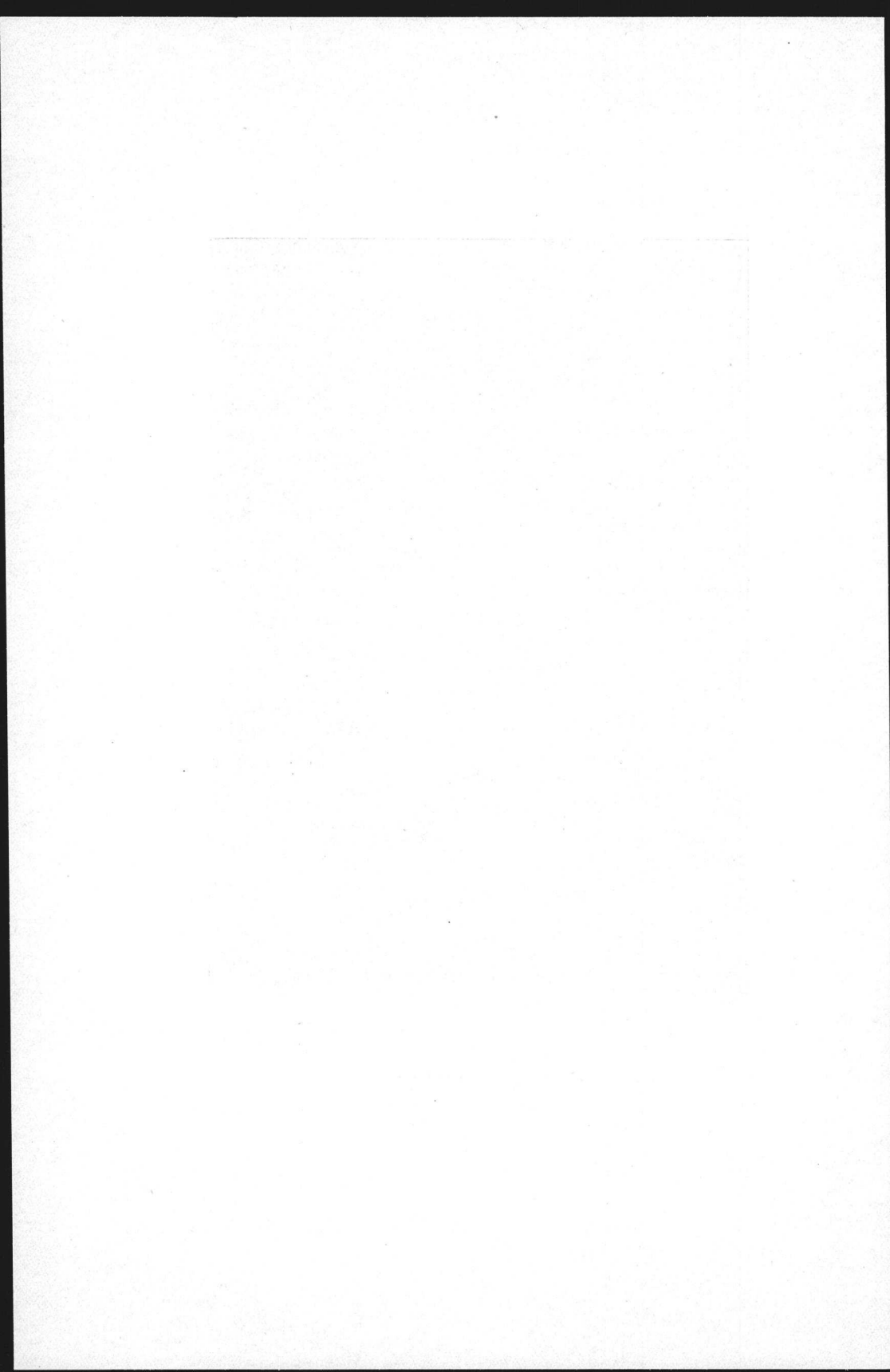
(2) WEALE. *Le Beffroi*, t. IV, p. 115.

(3) FR. WINKLER. *Studien zur Geschichte der Niederländischen Miniaturmälerei des XV und XVI Jahrhunderts*. — *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses*. Band XXXII, Heft 3, pp. 279-281.

Coll. Pierpont Morgan. New-York. ms. 495.

2. — LA RÉSURRECTION DE LAZARE.

l'Annonce aux bergers, l'Adoration des Mages, le Massacre des Innocents, la Fuite en Egypte, le Couronnement de la Vierge, David en prière, la Résurrection de Lazare, la Célébration des Obsèques. Elles sont d'une exécution fort soignée et possèdent à la fois les défauts et les qualités de la miniature flamande. Les personnages offrent, indéniablement, pas mal de lourdeur et de vulgarité. Ce type, à la figure plate, au nez en arête, à la forte ossature est, sans doute, assez déplaisant lorsqu'il faut évoquer des figures idéales, comme la Vierge et les Saints, mais il convient admirablement à la représentation de scènes populaires comme dans l'Annonce aux bergers. Le réalisme flamand triomphe pleinement, par la vérité des attitudes, l'intensité des expressions, tandis que la palette flamande mêle ses plus vives et plus délicates couleurs à la splendeur dominante de l'or et de l'argent. Du reste, elles rappellent, sans toutefois les égaler, les miniatures du Livre d'Heures de Sforza. Leur peintre doit avoir vu ces dernières sans toutefois s'en servir immédiatement comme modèle (1). Une étude plus approfondie — car le manuscrit n'a guère fait que passer entre mes mains — permettrait peut-être d'identifier cet artiste inconnu qu'il faut chercher dans les ateliers brugeois sous le règne de Charles le Téméraire.

Ainsi ces divers manuscrits sur parchemin noir sont étroitement localisés dans le temps et l'espace. Ils proviennent de la Flandre, et plus spécialement de la ville de Bruges, ils datent de la même période d'environ trente années, dans la 2e moitié du XVe siècle. De plus ils appartiennent à des princes souverains, les ducs de Milan et de Bourgogne. Est-ce à raison de leur particulière valeur ou le Moyen-Age, si fécond en symboles, donnait-il un sens caché à leur coloration spéciale ?

(1) O. SMITAL, *ib.*, p. 15.

En tout cas, on ne peut conclure, de leur rareté actuelle, qu'ils étaient strictement réservés à certaine classe sociale. Cette rareté s'explique, hélas ! par d'autres raisons. En même temps que leur coloration noire, ces manuscrits recevaient un germe fatal de destruction auquel ils n'échappèrent guère. Seul le manuscrit Pierpont Morgan est en parfait état de conservation. Afin de les épargner, les grandes bibliothèques ont eu soin de les faire reproduire pour les livrer à la curiosité de public. Le manuscrit des Basses Danses a été édité par la Société des Bibliophiles belges et quant au Livre d'Heures de Sforza, l'Imprimerie d'Etat autrichienne vient d'exécuter une admirable reproduction en couleur sur fond noir, aussi proche que possible de l'original. Aussi, à raison de cette fragilité même, ne regrettons point que cette technique, si remarquable et si précieuse soit-elle, n'ait point été appliquée à tant d'autres chefs-d'œuvre de la miniature flamande.

GH. DE BOOM.

NOTES ET DOCUMENTS

Enkele stukken en notas over O. L. V. van Barmhartigheid te Izenberge (1).

In Vlaanderen glorieerde reeds menige parochie sinds eeuwen op het bezit van een mirakuleus Mariabeeld, en wees met fierheid naar het heiligdom waarin de voorvaderen het geplaatst hadden, en naar de dichte drommen bedevaarders die uit de vier windstreken onophoudend erheen togen, wanneer Izenberge zich nog altijd moest vergenoegen met een doodgewoon oververfd devotiebeeld. 't Stond nederig weggedoken in een kleine nis, aangebracht in een steunpilaar der kerk, buiten, aan den Oostkant. Dat 't maar een voet hoog was, dat 't geen kunstwaarde bezat, werd niet als een bezwaar aanzien, integendeel, daarin lag ten

(1) Dit artikel werd samengesteld naar aanleiding van een verzoek ons door den E. H. M. English gedaan om enkele stukken over de kapel van Izenberge te publiceeren. Deze origineele stukken, zeven in getal, worden bewaard in het Minderbroederklooster van Turnhout en hooren toe aan E. P. Gerlacus, die ze destijds als hij gardiaan was te Tielt, ontving van de familie Samijn.

Bij nadere kennismaking met de stukken die ons ter inlichting bereidvaardig bezorgd werden, zoo door E. H. M. English als door E. H. Deroulez, pastoor en E. H. Nys, onderpastoor van Izenberge, bleek het dat de geschiedenis van Izenberge's heiligdom nog bijna heelemaal braak ligt. Daarom hebben we het goed gevonden onze stukken in te leiden met breedvoerige notas, die een ander historicus mogen aanzetten tot een volledige geschiedenis.

We raadpleegden:

— *Reyphins, Juc.*, Maria Moeder der Bermhertigheyt tot de Levende ende Doodde betoont uut d'H. Schrifture... ende Mirakelen. Namentlijk oock die gheschiet zijn door t'eenen van haer Mirakuleus Beeldt tot Izenberghe; Mitsgaders de practijcke ende maniere om de Moeder der Bermhertigheyt te dienen... ende te verlossen de zielen uut t' vaghevier tot welcken eynde is oock inghestelt... 't Broederschap... op versouck van Heer ende M. Iudocus Reyphins. Pastor van Izenberghe, die dit Boeckken by een vergader heeft uyt diversche Auteurs. Tot Ipre; gedruckt by Domyne Ramault. 12/7 cm., 325 genummerd bl., 15 ongenummerde voor approbatie en inhoud. De approbatie dateert: 16 Wedemaent 1657.

Van dit boekje kennen we twee beknopte heruitgaven:

a) Waerachtigen troost in nood. Het miraculeus beeldt van de H. Maghet en Moeder Godts Maria gediend ende aenroepen onder

minste ééne gelijkenis met zoovele andere beroemde beelden; maar, en dit was veel erger, 't had ook geen bijzondere devotie-waarde. « Van oude en immemoriale tyden » zegt het bedevaardersboekje van 1657 (2) « misschien met het begin van de Kercke » voegt er de verwerking van 1754 bij (3), stond het in den pilaar, ontving er den groet van den eenzamen voorbijganger, het toemaat-gebed van kerk-gangers « in noodt, swaericheyten en peryckel », maar nooit zag iemand het tegengroeten of hoorde het troosten. Wel beweerde men dat « diverse personen verkregen particuliere weldaden, bijstand en hulp », doch dat geschiedde op de verholen wijze der gewone gebedsverhooring die én beeldje én parochie bewaarde in een aureool van nederigheid.

De ure om zich aan de wereld te veropenbaren als mirakuleus zou voor het beeldje eerst aanbreken, wanneer het bestuur der parochie in handen kwam van een door God voorbeschikten man, die het rijpen der tijden zou merken, en met het gezag en het zelfvergeten van een Baptist, het Maria-rijk te Izenberge voorbereiden. Die man was de edele Heer en Meester Judocus Reyphins. In 't jaar 1633 volgde hij den edelen Heer Franciscus Zannequin op, in de reeks van Izenberge's pastoors (4) en 't zelfde jaar 1633 deed het beeldje zijn eerste teeken.

Op de hofstede, ten Oosten van het kerkhof zat een jon-

den tytel van Onse Lieve Vrouwe Van Bermhertigheyt binnen de Prochie van Izenberghe Casselrye van Veurne. Tot Iper, by Thomas Franciscus Walwein, op de Lente-marckt.

15/9 cm., 56 bl. Approbatie van 1754.

b) Onze Lieve Vrouw van Bermhertigheyt tot Izenberghe. Brugge, Drukkery Vandenberghe-Denaux. 14/10 cm., 62 bl. Goedkeuring 1845; herdrukt te Brugge, Vanden Berghe-Denaux, 1864.

— Broederschap van de glorieuse Maghet ende Moeder Godt Maria Moeder der Bermhertigheyt... Ghedruckt tot Ipre, by Antheunes de Backer, inde Zuydstraete, 1657, 12/7 cm., 62 bl.

— *Van Suyt, D. J.*, Eenige bladzijden uit de geschiedenis van Izenberghe. Yper. J. Bras, 1904, 18/12 cm., 56 bl.

— Twee schryfboeken gecopieerde stukken bevattende: 1) het testament van Jodocus Reyphins van 1671. 2) Verschillende processtukken genummerd van A tot Z die we verder zullen ontleden. Een paar andere stukken zijn er tusschen verzeild. 3) De fondatieakte van 1672 die we ook zullen ontleden.

Deze afschriften werden genomen door E. H. Van Suyt, eertijds onderpastoor van Izenberge, en berusten in het archief der kapel.

(2) Reyphins, o. c. bl. 181.

(3) Bl. 5. De eigenlijke kerk van Izenberge dateert uit de 16e eeuw.

(4) Van Suyt, o. c. bl. 7-11.

gen in den hoogsten top van een grooten boom. De tak brak onder zijn voeten en de ongelukkige schoot met het hoofd omlaag en met de voeten in de lucht. In die hachelijke positie vonden zijn oogen het Maria-beeldje in den pilaar en hij slaakte een hulpkreet naar de Moeder Gods. Nauwelijks waren de woorden van zijn lippen, — de seconden waren natuurlijk kostelijk — of hij haakte met zijn zokkous aan den afgebroken takstomp en bleef hals-overkop bengelen tot een knaap uit de hoeve aansnelde met een ladder en hem verlost. Nochtans, door het wringen van den tak, had de jongen, vóór hij het beeld aanriep, een ernstige kneuzing van het been opgedaan. Om haar eerste teeken des te beter te doen uitkomen onderlijnde 't de Moeder Gods door een tweede tusshenkomst. « Ten derden daghe daer naer is de jonghman teenemael genesen geweest; draghende ter memorie van dies noch 't lijckteecken van de selve schronsinghe in de pype van syn been tot den dagh van heden, dat een ieghelijck 't selve can ghevoelen » (5).

Dat was het eerste teeken, waardoor het mirakeleus beeldje zich bekend maakte.

Een tweede ter bevestiging volgde nog 't zelfde jaar. De geesel Gods, de pest, die immer een gunstige atmosfeer voor mirakelen schiep, kastijdde 't dorp. Een vader die de besmetting in huis had en reeds vier kinderen verloor, ging knielen, in den voormiddag rond tien uren vóór het beeld en smeekte met groote vurigheid, men kan het verstaan, maar ook met groote edelmoedigheid tot de Moeder Gods « ten fyne zy soude believen hem te bevryden van den noodt midtsgaders te vercrijghen dit weldaet, dat hy andere menschen wesende in den noodt soude moghen helpen ende assisteren; op welck syn ghebedt den voornoemden inwoonder heeft verclaert ghehoort 't hebben eene vooys comen uyt 't voornoemde beeldt, segghende claerlijck ende bescheedelijck dese woorden: Gaet vryelyck waer ghy wilt, ghy sult hebben voorspoet sonder teghenspoet. » Dat de brave man niet leed aan hallucinatie bleek uit het feit dat sindsdien zijn familie bevrijd was van de ziekte en hij zelf voortdurend besmette plaatsen binnen ging om er de zieken bij te staan « met allen voorspoet ende sonder tegenspoet » en zelf nooit besmetting opliep (6).

(5) Reyphins, o. c. bl. 184-185.

(6) Ib. bl. 186-187.

Na deze confirmatie was alle twijfel uitgesloten: 't oververfde beeld dat sinds eeuwen in den hoek had gestaan, was *mirakuleus* geworden en meteen een kostbaar pand dat een beter schrijn verdiende. Izenberge werd op gelijken voet gesteld met vele beroemde plaatsens. « Insgelyckx d'H. Maghet Maria heeft begheert in de parochie van Izenberghe ghedient ende gheert te wesen, de selve ghecosen tot haere saele om audientie te gheven, om 't aenhooren de gebeden van de ghene die haer soude comen dienen, midtsgaders aldaer uyt te storten d'olie van haere overgroote Bermhertigheyt op haere dienaers ende met weldaden te beghiften... Daerom heeft *men* gheradigh ghevonden, om d'H. Maghet meerdere eere aen te doen ende om meer benedictien van dese Bermhertighe Moeder te ontfanghen, te designeren eene particuliere plaetse, te doen maecken eene besondere capelle ende aldaer te vertransporteren haer beeldt ». (7) Waar het bedevaardersboekje *men* schrijft, mogen we lezen den naam van den schrijver, Judocus Reyphins, de ieverige pastoor. Zoodra de triestige pesttijden, waarin ook zijn zuster Petronilla bezweek (13 Dec. 1648) voorbij waren, liet hij op eigen kosten een kleine kapel bouwen (4.50 m. 3.20 m.) in de nabijheid der kerk en den 15 Oogst 1654 onder een grooten toeloop van pelgrims werd het beeldje uit den pilaar genomen en processiegewijs overgedragen naar het nieuwe heiligdom. (8) Aanstonds kwamen talrijke feiten opnieuw bevestigen dat Izenberge een uitverkoren oord was en dat het « vertransporteren » van het beeld, — men had er voor kunnen vreezen na hetgeen zoovele legenden vertellen over andere heiligdommen — de Moeder Gods hoogst aangenaam was. Niet alleen zondaren gevoelden afkeer voor de boosheid en voelden zich door haar liefelijke banden tot haar getrokken, (9) maar « door haere voorspraecke verkregen veele personen ghenesinghe van diversche miserable accidenten ». (10) Als men in het bedevaardersboekje de titels der daarop volgende hoofdstukken leest (11), zou men gaan denken dat de evangelische tijden herbegonnen. Zieken, kreupele, blinden en dooven die « hebben come besoecken haer beeldt in de vornoemde capelle, ghedaen hun-lieden devotie,

(7) Reyphins, o. c. bl. 189-190.

(8) Van Suyt, o. c. bl. 8.

(9) Bedevaardboekje 1754, bl. 9.

(10) Reyphins, o. c. bl. 191 en vv.

(11) Ib. bl. 192-229.

eene cleene offerande van was, keersse ofte andersins... hebben aldus verlost geweest van siekten, crancheden, accidenten ende andere quaden als oock door voorgaende belofte van haer te comen dienen, bevrydt geweest van de dood ». (12) De verholen weg der gewone gebedsverhooring scheen bijna uitzondering geworden te zijn, en plaats gemaakt te hebben voor buitengewone tusschenkomst, ja echte bovennatuurlijke tusschenkomst van Gods almacht. Immers een kerkwettelijk onderzoek, ingesteld door den bisschop van Ieper nopens twee genezingen, wees uit, bij een akte van 20 April 1656 « de voornoemde twee genesingen gheschiedt te wesen mirakelouselijck door de hulpe ende bystandt van de Allerheylighste Maghet Maria. » (13)

In zulke omstandigheden was de faam van het nieuwe heiligdom gauw gemaakt. Waar het mirakelen regende op evangelische wijze, daar stroomden ook de scharen toe op evangelische wijze. De goede herder der parochie kon het niet aanzien de scharen te laten heen gaan zonder ze eerst geestelijk gespijzigt te hebben. Hij liet een altaar plaatsen in de kapel en de bisschop van Ieper gaf de noodige toelating om er te celebreeen. We laten dit stuk hierna volgen. (14)

De pastoor, die naast ieverig ook verstandig was, zocht het succes te stabilizeeren en op een hooger bovennatuurlijk peil te sassen « 't Was betaemende, jae eenighsins van noode, zoo schrijft hij, dat d'H. Maghet soude hebben eenighe kinderen, devote dienaers ende dienaeressen, de welke door een bysonder Broederschap d'H. Maghet souden kiezen voor hunlieden Moeder, Advocatesse ende Patronesse: de welke souden aen-nemen door een oprecht propoost ende vast voornemen dese Bermhertige Moeder te dienen, eeren ende beminnen, op dat sy souden genietenten haeren gunsten, ontfanghen haeren benediction, ende principalyck in hunlieden uytterste alle bystandt ende assistentie, ende souden moghen comen door haere voorspraecke tot hunlider siele sallicheyte » (15). « Want, zoo gaat de asceet verder, alle tydelijcke weldaden van rijckdommen, eere, gesontheit, lanck leven ende andere saecken van de H. Maghet gejoint door haere voorspraecke en syn maer eene schaduwe, vergeleken

(12) Ib. bl. 191.

(13) Ib. bl. 192-198.

(14) Zie Bijlage I, hierachter.

(15) Reypphins o. c. bl. 229.

by 't opperste goedt ofte saligheyt, tot de welcke ider can geraecken door eenen gheluckigen sterf-dagh, den welcken de Moeder der Bermhertigheyt is voor haere Dienaers vercryghende.» (16)

Deze godvruchtige overdenkingen brachten hem op 't gedacht van een gansch nieuw broederschap dat naar zijn weten nergens een weerga had: een broederschap van O. L. V. van den goeden dood. Onder die benaming werd het kerkwettelijk opgericht door den bisschop van Ieper. Een der meest eigenaardige standregelen van dit broederschap was voorzeker dat iedereen, van wat staat of stand, mans- en vrouwspersoon, van wat onderdom ook, er lid van kon zijn, in leven en in dood, en aldus deelachtig worden aan alle gebeden, goede werken en sacrificien. (17) Te Rome werden er bijzondere aflaten verzocht voor de leden van het broederschap. Alexander VII verleende ze voor immer door een bulle van den 21 October 1656 (18).

Een tweede bulle van den volgenden dag privilegieerde het altaar van het broederschap. (19)

In dier voege kon 't niet anders of 't genadeoord moest bloeien. 't Duurde niet lang of iedereen, de pastoor aan het hoofd, begreep dat de kapel met haar geringe afmetingen te klein was om de bedevaarders, waarvan het getal dagelijks aangroeide, te bevatten; te klein, om de zetel te zijn van een broederschap met zooveel leden en zoovele pauselijke gunsten; te klein vooral, om het schrijn te zijn van zoo'n groot mirakuleus beeld. Daar de eer der Moeder Gods op 't spel stond en de roem van Izenberge, aarzelde de pastoor geen oogenblik nieuwe plannen aan te pakken. In betrekking tot een aanstaande vergrooting der kapel werd reeds in Juni 1657, op verzoek van den pastoor een stuk land van 31 roeden afgemeten rond de kapel. (20) Een landmate ervan werd opgesteld (21).

Den 14 Juli daar opvolgend, werden deze 31 roeden land

(16) Reyphins, oc c. bl. 230.

(17) Broederschap, bl. 3.

(18) Zie Bijlage II, hierachter.

(19) Men vindt dit stuk met enkele leesfouten in appendice van het Broederschap bl. 63. We geven het hier na volgens het origineel onder Bijlage III.

(20) Zie Bijlage IV, hierachter.

(21) Deze landmaat werd den 29 febr. 1732 door D. Reyphins naar zijn zoon Augustyn opgestuurd om eene nieuwe te laten maken. Zie afschrift Van Suyt, I bl. 42.

in naam der kinderen Jonkheer Pauwels de Baecq, als een gift voor de vergrooting der kapel overgemaakt aan den heer Reyphins (22).

De eerste kapel werd gedegradeerd tot portaal der nieuwe, die aan de noordzijde ertegen gebouwd werd. Oorlogsomstandigheden kwamen de werken dikwijls onderbreken zoodat de voltooiing eerst plaats had in 1663. (23) Hoe vaderlijk de pastoor verknocht was aan de Moeder van Barmhartigheid, bewijzen naast de twee kapellen, het bedevaardersboekje dat hij in 1657 uitgaf, een ware honingraat voor de naar betrouwen smachtende pelgrims; de « Hemelvaart », die hij kocht van Victor Boucquet van Veurne in 1665 om het hoofdaltaar te bekleden; het kloksken van 251 pond, dat hij in 1667 van de inwoners van Ramskapelle bekwam aan 13 stuivers 't pond; de zes tafereelen met de voornaamste mirakelen van O. L. V. van Izenberge, die hij 't zelfde jaar bestelde bij Joris Roeland van Ieper. (24) Vooral ging zijn angstige bekommernis over 't lot van zijn kapel, zijn pleegkind, eenmaal als hij zou gestorven zijn en zij vaderloos alleen zou staan in die troebele tijden. Om haar een standvastig inkomen te bezorgen kocht hij menige rente, tot een jaarlijksche bedrag van 53 ponden Vlaamsch, 5 grooten, die hij door een akte van 3 April 1672 stelde in handen der parochie met last te zorgen voor het onderhoud van de kapel en van haar kapelaan. (25)

Die fondatie-akte moeten we even nagaan in haar bijzonderste trekken om de moeilijkheden, die later er rond zullen ontstaan, te kunnen volgen in haar verwickelingen.

Als een der hoofdvoorwaarden ervan mogen we beschouwen, dat de legatarissen, t. t. z. de hoofdman en de gemeene parochiaenen van Izenberge beloven « zoo over hunlieder jeghenwoordigde ghemeenten als huerlieders naercommers ten eeuwighen daeghe sonder eenighe interruptie te continueren in de acceptatie van eenen capellaen ».

In een aanmerking, waarin de praktische geest van den devoten man doorstraalt wordt de wettelijke verhouding van den kapelaan vastgelegd. « Welke kapelaen

(22) Zie Bijlage V, hierachter.

(23) Van Suyt, o. c. bl. 9.

(24) Ib. In geval van uitsterving der Reyphins moest het patronaat overgaan naar de Liebaerts tot Langhemarck, Meessen ende andere plaetsen daer omtrent wonende.

(25) Afschrift, Van Suyt, II bl. 99-123.

gheensints zal wesen proprietaris, nemaer alleenlick deserviteur, niet willende den donateur (omme te eviteeren veele abuysen) creeren een perpetueel ende independent beneficie; nemaer alleenlick en officie, nochtans independent van den pastoor », en zoo is meteen de positie van den pastoor afgebakend, dat is, « dat in de dispositien van t selve den heer pastor aldaer niet en sal hebben te segghen ».

De tijdelijke eigendom der kapel blijft in de familie der Reyphins en de oudste erfgenaam heeft het patronaat er over. Deze « sal hebben continuelick telker veranderinghe van den capellaen absolute ende independente autoriteyt ende preferentie om te presenteeren aen den bisschop een deughdelicken condignen ende bequaemen priester voor deserviteur ». Op straf van ongeldigheid echter moest de candidaat geboortig zijn van het bisdom Ieper, en — was de stichter misschien voorstander van een Vlaamsch regionalisme? — « gheensints Brahandere, Waele ofte van een andere natie ».

De verplichtingen van den kapelaan waren nauwkeurig afgebakend. Buiten de gewone diensten door bisschoppelijke verordeningen aan de kapelannen voorgeschreven, zou hij zingen: alle Zaterdag, de votiefmis *De Beata* in de kapel, met processie er rond: alle Donderdagen, in de kerk de votiefmis van het H. Sacrament met benedictie; zou hij lezen twee missen voor den fondateur, één mis voor Pieter Bouden, heer van den burcht St Rijckiers, (29) zijne vrienden en magen die diversche erfelijke rentjes gaven aan de kapel; twee andere missen voor Paulus de Baecq en familie van wie de 31 roeden grond van de kapel kwamen; op 't einde der octaaf van O. L. Vr. Hemelvaart, zou hij een jaargetijde doen voor de afgestorvene broeders en zusters van het broederschap. Verder moet hij zorg dragen voor de ornamenten, volgens den eisch der feesten het altaar versieren, de twee offerblokken lichten, de lamp die hangt vóór het mirakuleus beeld den ganschen dag door doen branden, en alle assistentie geven aan de pelgrims. Daarenboven, zal hij zich nuttig maken voor de parochie met 's Zondags in de kerk de vroegmis te lezen, biecht te hooren en catechismus te doen tusschen de vroeg- en de hoogmis. Hij mag nooit de parochie verlaten tenzij « door troubel van oorloghe » en dan zal hij eerst de ornamenten in veiligheid brengen te Veurne. En zoo hij te kort kwam aan de persoonlijke en voortdurende residentie,

(29) Hy gaf de steenen der tweede kapel. Cfr. Van Suyt, o. c. bl. 8.

zal hij — pastoor Reyphins was categoriek — *ipso facto et sine judicis sententia ejusque solemnitatibus* ontslagen zijn van zijn officie *tam in foro fori quam poli*; en de patroon zal in volle recht zijn om een anderen te presenteeran aan den bisschop. Wat ook geldig is voor het geval van slecht gedrag of van onvermogen, om gelijk om welke reden, de functie in al haar bijzonderheden te volbrengen.

De administrator bepaalt verder dat de legatarissen zullen te zorgen hebben voor een behoorlijk bestuur der kapelgoederen. Met de gewone inkomsten zullen ze de noodige ornamenten, de olie der lamp en andere benoedigheden aankopen. In geval van overschot of van aflossing der renten, zal het geld besteed worden om door nieuwe renten het bestaan der kapel te verstevigen. Desnoods, indien de kapelaan in gebreken bleef, zullen ze de ornamenten en de groote schilderij naar Veurne overbrengen. En zoo het gebeurde dat door troebel van oorlog, brand of ander accident de kapel geheel of gedeeltelijk beschadigd werd, of de groote schilderij van den hoogaltaar verdween, of er groote herstellingen noodzakelijk waren en er geen gereed geld voor handen was, zullen de verloopende renten besteed worden om de herstellingen te doen en een nieuwe Hemelvaart voor den altaar te koopen; en middelerwijl zal de kapelaan dan een redelijk pensioen ontvangen uit de parochie-kas, alhoewel het patronaat der kapel zal blijven aan de Reyphins.

Zoo 't gebeurde, — de pastoor voorzag alles, schijnbaar toch — dat de acceptanten moeilijkheden maakten tegen den patroon over de presentatie of acceptatie van den kapelaan, of oorzaak waren dat de vastgestelde diensten niet geschieden, mag de patroon, na twee vriendelijke vermaningen, zonder tot de minste formaliteiten gehouden te zijn, de fondatie vernietigen en de renten overdragen op de parochie van Ghijverinkhove. En zoo deze weigerde ze aan te nemen of op haar beurt aan haar plicht te kort kwam, mag de patroon, na een vriendelijke vermaning, de fondatie, na overeenkomst met den landdeken van 't distrikt, overdragen aan een andere parochie van Veurne-Ambacht. Nochtans de fondateur beweert vast te betrouwen op de « prudhomie » der parochianen van Izenberge.

Verder worden de rechten en plichten van den koster vastgelegd. Niets ontsnapt aan het oog van den stichter: hij voorziet zelfs wie den persoon mag aanstellen voor het verkoopen van godvruchtige voorwerpen aan de bedevaar-

ders, en verbiedt de kapel te herscheppen tot een heraldiek arsenaal.

Ten slotte denkt de stichter aan de noodige solemniteiten. Opdat al deze stipulaties « te beter ende vaster, sonder eenighe toecommend infractie, veranderinghe ende diminutie soude worden geobserveert, soo beloven d'acceptanten themlieden coste te procureeren wettelick adveu ende ratificatie soo van synne Hoogweirdigheyt myn heere den Bisschop van Ipre als oock van het magistraet van Veurne ».

Bezwaarlijk zou de stichter aan zijn fondatie meer doelmatigheid gegeven hebben, indien hij ze had mogen opstellen na verloop van tijden, met de afgelopen feiten onder de oogen. Met profetisch oog had hij de moeilijkheden voorzien; vele bronnen daarvan had hij op voorhand afgesloten, met rechten en plichten tot in de minste bijzonderheden vast te leggen; straffe middelen ter oplossing had hij naast de onvermijdelijke geschillen gesteld; aan den eenen kant liet hij volle vrijheid van handelen aan den patroon, hem voorzichtigh ontbindende van de lamlendige rechtsproceduur, en aan den anderen kant stelde hij hem — niet min voorzichtig — buiten alle verleiding van persoonlijke voordeelen; zoodat de wegen recht en effen waren, en alles schijnbaar wel de richting van den stichter te volgen had naar 't « minteniren der kapel, verwoordinghe van de eere van den Alderhoogsten ende van synne ghebenedyde Moeder mitgaeders tot vermeerderinghe van de devotie van tghemeente en haerlieden ziele saelicheyt. »

De moeilijkheden waren nochtans niet voorzien en opgelost tot de laatste toe. Zeventig jaar later, zouden er zich geschillen voordoen, die de kapel ernstig troffen in haar bloei, zelfs gedurende eenige maanden in haar bestaan. Sinds 1728, werd er kapelanij bediend door Heer en Meester Pieter Jacobus Desenap, een priester waarschijnlijk geboortig van Veurne. (30) Samen met zijn zuster, Rosa, die bij hem woonde, noemt hij zich « les plus vieux éritiers feodal (sic) du Sr Joseph Desenap, fils du Sr Pierre ». Hij bleef in het vreedzaam bezit van zijn ambt tot in 't jaar 1743 « als wanneer hy van conduite verandert heeft, vele schandalen en troubelen veroorsaect ende sigh buyten staete ghesteldt van de selve fonctien te bedienen, als niet willende admissie vraeghen om biechte te hooren ». Waarom weigerde hij juris-

(30) Van Suyt, o. c. bl. 36. Voor heel 't verloop van deze geschillen Cfr. Afschriften van Suyt, I en II.

dictie te vragen? Een vraag waarvoor de beschikbare documenten geen oplossing bieden. Maar 't was een feit dat hij verschillende keeren, maanden lang, zonder jurisdictie was en er geen wilde vragen, alhoewel 't klaar en duidelijk in de fondatieacte stond dat 't biecht hooren begrepen was in zijn functie. Niet alleen was 't een deel van zijn bediening, maar een noodzakelijkheid voor de parochie; de pastoor kon niet volstaan om de talrijke penitenten, zoo van de parochie als van omliggende streken, die zich ten tijde der novene en ook op gewone heiligdagen en werkdagen aanboden, ten dienste te staan. Men verstaat dat er gereklaamd werd tegen een kapelaan, wien de parochie jaarlijks 40 pond vlaamsch moest betalen, en die zijn dienst weigerde. Driemaal achtereen, speelde de pastoor de rol van bemiddelaar en wist door zijn voorspraak jurisdictie te bekomen voor den kapelaan, zonder dat deze verplicht was een examen te ondergaan. Doch de derde maal voegde de bisschop er 't beleeft verzoek bij: « Domine decane, noli amplius rogare pro ipso et sumas in malam partem si negem admissionem eius, quia volo ut veniat ad examen ». De bisschop wilde, maar de kapelaan wilde niet. Patroon, pastoor, collegas en vrienden spanden samen om hem tot onderdanigheid te bewegen, « altemael verscheyde keeren en stonden ». Ze trachtten zijn ouders, broeders en zusters, die den kapelaan schenen te steunen in zijn halsstarrigheid, over te halen en lieten verstaan dat hij zijn officie zou verliezen, zoo hij in gebreke bleef. Niets gekort. De bisschop zelf dreef de toenadering zoover, dat hij hem verschillende keeren liet uitnoodigen tot het examen, met verzekering dat er voor geen enkele berisping te vreezen viel. Te vergeefs. Ten slotte dreigde hij met afzetting, en stelde een termijn vast, waarin de kapelaan zich te onderwerpen had om aan de straf te ontkomen; doch zag zich, in zijn langmoedigheid verplicht van maand tot maand verlenging te geven, omdat de koppige zich niet liet bewegen. Ten einde geduld, trof hem de bisschop met interdict en suspensie. Alle geestelijke diensten in kapel en in parochiekerk werden hem verboden; alle aanspraak op rechten en inkomsten ontzegd. Bovendien zou hij een maand lang in 't seminarie zich komen stichten aan de gedweë onderdanigheid der jonge levieten. Deze maatregelen, die gelijkstonden met ontheffing uit de bediening, werden bekrachtigd door den patroon. Middelerwijl dat er uitgezien werd naar een nieuwen kapelaan, kreeg de pastoor volmacht om voorloopig in den dienst der kapel en der parochiekerk

te voorzien. Na eenigen tijd bijgestaan te zijn door Paters, kreeg hij in 1744 den heer Lafond als coadjutor of — we meenen het toch te mogen veronderstellen — als nieuwen kapelaan. Doch Desenap, die het gelijk voor zich achtte, beschouwde zich niet als gewezen kapelaan. Hij verschanste zich op het kapelhuis en begon zijn verdediging. Een eerste proces spande hij in voor het parlement van Douai, tegen den Bisschop « comme d'abus »; een tweede, vóór den provincialen raad van Gent, tegen den patroon « om te moghen in de selve bedienelyckheit continueren ter exclusie van alle andere »; een derde, voor het presidiaal te Belle, tegen Lafond als tegen een onwettigen indringer. Een vierde en een vijfde volgden weldra. De pastoor, die niet graag twee maal het kapelaansloon betaalde, deed volgens een commissie hem door den patroon gegeven, op legale wijze den hoofdman der parochie, Gabriel Didier, aanzeggen dat hij, zoolang de verschillende processen hangend waren, niet meer, noch rechtstreeks noch onrechtstreeks, mocht betalen aan Desenap. Dit gaf aanleiding tot twee processen voor het magistrat van Veurne, één tegen den pastoor en één tegen Gabriel Didier.

De toestanden verwarden allengs om meer, en gaven aanleiding tot kleine en groote schandalen. In overeenstemming met de commissie hem door den patroon gegeven, had de pastoor, om aan Desenap, die de hand bleef leggen op alles wat onder zijn bereik viel, alle inkomsten te onttrekken, Gabriel Didier aangesteld tot kapelmeester en hem belast in die hoedanigheid de kleine offeranden der bedevaarders rond te halen. Deze bediening was sinds jaren uitgeoeffend geworden door Rosa Desenap. Vandaar ontstond er wrijving. Wanneer de nieuwe kapelmeester zich aanbood om de collecte te doen, stond hij vóór een tweede persoon van een ander parochie, door den ex-kapelaan met den zelfden dienst belast. Op 4 Maart 1747, had hij te doen met Rosa, de ex-kapelmeesteresse, en dat was erger. 't Kwam tot een heftige woordenwisseling onder vollen dienst. In een vlaag van opgewondenheid, ging Rosa zoover dat ze de schaal met geweld ontrukte uit de handen van den hoofdman. Hierover werden klachten ingediend voor 't magistrat van Veurne, dat de zaak ernstig opnam en een *compareat* uitvaardigde. Daar de gedaagde in gebreke bleef, werden hellebaardiers naar Isenberge gezonden voor de bijlijfneming. Rosa had lont geroken en verdween spoorloos uit de Casselrij.

Slechts van twee der zes processen is de uitslag bekend. Het presidiaal van Belle gaf den 26 Februari 1745 een voor-

loopige uitspraak van maintenue ten voordeele van Desenap. Lafond teekende verzet aan, waarop een einduitspraak van 22 Mei, in 't zelfde jaar, de eerste uitspraak herriep, de aanklachten van Desenap ongegrond verklaarde en hem veroordeelde tot de kosten. Desenap legde er het hoofd niet bij neer, en ging in beroep voor het parlement van Douai.

Vóór den provincialen raad van Gent was de oproerige kapelaan niet gelukkiger dan te Belle. De uitspraak van 9 November 1748 verklaarde zijn eisch onontvankelijk. De verweerder werd vrij gesproken; de aanlegger verwezen tot de kosten, hem nochtans «onverleth laetende van te doen weiren d'obstakelen in de bedienynghe van de cappellarie». Deze clause verzachte de uitspraak in groote mate en beteekende voor Desenap een gedeeltelijke overwinning. Zijn afstelling was niet definitief, doch bleef conditioneel aan zijn onderwerping. Doch aan zich te onderwerpen dacht hij niet. Alhoewel deze uitspraak, zoo leest men in een later rekwest van den patroon «hadde moeten dienen tot eenen spoorslag, om door den selven bediender de beletselen te doen weren, hy heeft in de voorgaande onachtsaemheyte gebleven ende gecontinueert sonder recht in de directie van de capelle». Hij hoorde geen biecht, las geen vroegmis, gaf geen catechismus, bediende geen zieken, deelde geen sacramenten uit, en pretendeerde niettemin kapelaan te zijn en te blijven, terwijl hij zich niet erom bekommerde zijn suspentie te doen wegnemen. Doch om feitelijk zooveel mogelijk beslag te leggen op de kapel, deed hij zijn uiterste best. Den ijzeren koffer, waarin alle de stukken, rekeningen en kostbaarheden der kapel lagen, bracht hij achter slot en grendel op 't kapelhuis, zoodat er jaren lang geen rekeningen konden opge maakt worden, tot groot nadeel der parochie, die instond voor de administratie der kapelgoeden. Hij ging voort de hand te leggen op de kleine dagelijksche inkomsten. Ook de gouden en zilveren ornamenten waren in zijn bezit. Erger nog, zelfs het mirakuleus beeld der Moeder Gods verdween uit de kapel, en men had alle recht te veronderstellen dat het naar het kapelaanshuis overgebracht was.

Dat ging over zijn hout. De parochianen van Izenberge voelden zich getroffen in hun ziel, in hun roem en in hun beurs. De bedevaarders, die vroeger van verre en wijd kwamen, bleven achter en met hen de vele offeranden; zoo er niet spoedig in voorzien werd, zoo meenden ze te recht, «gheheele de devotie ende capelle sal te nieten commen». Daarbij kwam nog de be-

schouwing dat zij instonden voor het onderhoud van kapel, kapelaan en onkosten, en dat indien de gewone inkomsten er niet toe volstonden, de parochie verplicht was, den kapelaan te onderhouden uit eigen kas. En zij die tot dan toen lijdelijk hadden toegezien, treden handelend op. Een eerste verzoekschrift wordt gezonden naar de « edele heeren Burgemeester, Landthouders, Schepenen ende Ceurheeren der stede ende casselrie van Veurne », om « soo craghtelick by UL. voorsien te worden dat den voornoemden Desenap 't selve niet en soude connen illuderen ofte te betrecken, 't zy dese parochie, 't zy selfs UL. ghelick hy heeft trachten te doen met den heer pastoor, desserviteur, patroon ende selfs den Bisschop, oorsaecke sy hunnen toevlught nemen tot de prompte justitie ende goede policie van myne voornoemde heeren, biddende believe gediend te wesen, daer in craghtelick te voorzien om alle voornoemde moeylickheden seffens te doen stutten, 't sy by middel van het officie te doen agieren, ende daer op proces verbael te maecken, ende de informatie te beleeden ten laste die het behoort, om die over te senden aen den heer procureur general ofte andersint daer in te doen als UL. het best sullen oordeelen, declarerende niet min de supplianten van hun daer in niet te willen stellen voor partie. »

Het magistraat van Veurne had schijnbaar weinig betrouwen in de zaak. Van hun « prompte justitie en goede policie » kwam voorloopig weinig terecht. De toestanden verbeterden er niet op te Izenberge. Om verdere moeilijkheden en schandalen te voorkomen, deed de Bisschop de kapel sluiten rond de maand Juli 1749. Gezien het godsdienstig en finantieel belang der kapel, kan men best aannemen dat hij dit niet kon doen « sonder peryckel van geweldigheyt tegens syn persons ». Maanden lang bleef « de saele », door de Moeder van Barmhartigheid gekozen om er de olie harer liefde uit te storten, gesloten. Geen diensten, geen gefondeerde missen, geen pelgrims, geen offeranden, geen inkomen meer, terwijl integendeel men moest bestatigen dat « veele meer schade ghecauseert wort aen het gebauw door het ledigh staen als dat de selve ghelyck voor desen wierde ghefrequentteert ». Tot overmaat van verongelijking, wilde de patroon de hand leggen op de achtergehouden jaarwedden van den kapelaan om er zijn proceskosten mee te dekken. De « gemeene » parochianen werden den 24 Maart 1750 ter vergadering in « St. Jooris », de herberg van François De Munck, opgeroepen en eenparig werd er besloten een nieuw rekwest te sturen aan het magistraat van Veurne « ten eynde het hun soude believe

van in dese gheambrouieerde saecke de welke nu soo langhen tydt — de kapel was toen al 8 maanden gesloten — gedeurt heeft ende waervan men noch gheen eynde en voorsiet,... hem lieden autoriteyt te interponeeren ende de geschillen tusschen parthien litiganten, 't zy in het vriendelick ofte andersints, betrachten te slissen ofte voor (zoo) veele ('t) noot sy, selfs aen te nemen, opdat alles in synnen vooringhen gherusten staet soude connen werden gebracht, de devotie erstelt, de goederen wel geadministreert, de capelle gheopent ende van de pellegrems ghelyck te voeren ghefrequenteert ». Doch hun geduld begint te verminderen; ze spreken stout door. Als 't noodig is, zullen zij er niet naar omzien den patroon aan 't lijf te gaan. « Indien desen middel, zoo gaan ze voort, niet en comt te opereeren, hebben de prochianen gheresolveert van te actioneeren den heer pastor van Merckem, als hoir foedael der selve capelle, ten eynde hy alle de voorseyde inconvenienten comme te weiren ende redresseeren, ende dat de ghefondeerde diensten in de capelle werden volbrocht, ende door gheene indirecten middel, als is het toesluyten van de geseide capelle, het incommen laeten verminderen ende lasten der prochianen by ghebrecke van diere comme te beswaeren. » Zoo het ook langs dien weg tot geen oplossing komt, zullen ze zich als ontslagen beschouwen van al de verplichtingen der fondatie. « Want, — ze kennen het recht — het notooir is dat in alle contracten eene wederzydige obligatie ghemaect wort, waervan den eenen niet volcommende den anderen mach resilieren. »

De patroon scheen er aan te gelooven dat de mannen van Izenberge meenden wat zij zeiden. Door notaris doet hij Desenap *in mora* stellen om binnen de twee maanden, de suspentie te doen intrekken en de noodige toelating te bekomen om biecht te hooren; zoo niet, zal hij zonder verdere plichtplegingen, van zijn officie beroofd worden « en sal promptelick ruymen ende vertrekken uyt het cappelanie huys met alle syn effecten, op peine van daer uyt gestelt te wezen 't synen coste by justice, ende datter een ander priester sal promptelick gestelt wesen in syne plaetse. » Deze in schijn krachtdadige, in feite zenuwlooze maatregel, vermits hij zeven jaar te laat kwam, liet den ex-kapelaan onverschillig. De twee maanden verliepen zonder dat het bisdome iets van zijnen 't wege gehoord had, en zonder dat Desenap iets te hooren kreeg van al de « prompte » bedreigingen.

Terwijl men te Izenberge ongeduldig wachtte op het effect van hun eerste en tweede klacht, werd er de toestand nog droeviger. Niet alleen was hun kapel al over 't jaar gesloten, de gefondeerde diensten vervallen en de bedevaarten achter gebleven, maar sinds de maand Juli was de parochie ook zonder dienstdoenden kapelaan. Op Zon- en Heiligdagen werd er geen vroegmis meer gelezen, noch catechismus gegeven. Om aan hun godsdienstplichten te voldoen waren de parochianen verplicht naar de omliggende dorpen te gaan, wat «grootelicx ten ongeriyfve» kwam van idereen, «waerdoor de neyrynck ende ambacht doende persooen niet wenigh commen te lyden». Vooral was dit regiem schadelijk voor de godsvrucht en voor den goeden naam der parochie, die in 't gedrang kwam. Want vermits «dese veranderynghe hun onwetens ende sonder hunne schult ofte toedoen veroorsaect» was, achtten zich sommige parochianen wettig ontslagen van den zondagplicht. 't Ging zoo ver «dat de gonne van de omliggende prochien hun niet en schaemen te segghen dat de gonne van Isenberghe ten meeren deel gheus ofte hereytck gheworden syn, ten minste staen te worden». Dat was te veel. «Door een goede en christelyke intentie tot het gemeene best ghedreven» vergaderden de parochianen opnieuw in «St Jooris», en besloten een derde verzoekschrift op te stellen voor een opperrechter, 't zij geestelijk of wereldlijk, volgens advies van rechtsgeleerden, om voorloopig in afwachting van een definitieve uitspraak, een priester te hebben voor de diensten der parochie. Dit verzoekschrift werd begin Oct. 1750 aan het magistraat van Veuéne ter goedkeuring voorgelegd, tevens om de noodige toelating te bekomen om het ten hove in te dienen. Den 7e der zelfde maand werd het geapostilleerd: «sy bygevought advys van twee fameuse advocaten». Twee dagen nadien, adviseerden Van Vossem en Despot, de «twee fameuse advocaten», ingezien de menigvuldige openstaende processen en de aanhoudende moeilijkheden door Desenap gemaakt: «geenen beteren nochte securder middel te vynden als sigh directelick te adresseren aen de souveraine maght van de Majesteyt in het hof van Brussel, tot het becommen brieven van staete ende surcheance van de poursuiten van generaelick alle openstaende processen ten desen regarde, versoukende dat de Majesteyt uyt haere souveraine maght eenen absoluten cappellaan soude believen te procureren aen de prochie met alle rechten... daeraen dependierende ende namentlick de libere woonst ende besittinghe van het cappellanie huys... met ordonnantie

aen den heer Desenap van rekenynghe te doen ende te redintegreeren den coffer van de selve cappelle... ». Nochtans vonden ze het raadzaam eerst een priester te doen benoemen door den patroon en den bisschop, en dan te Brussel te werken om er de bekrachtiging van te bekomen. Veurne's magistraat was heelemaal niet in zijn schik met dit advies, en maakte geen haast met zijn toelating om een nieuw proces — het God-weet-hoeveelste — in te spannen voor het souverain hof van Brussel. Eerst vijf maanden later, April 1751, gaf het zijn advies dat heel wat eenvoudiger en waarschijnlijk heel wat doelmatiger was. Vermits de kapelanijs klaar en duidelijk, volgens de stichtingsakte, een *officium amovibile ad nutum conferentis* » is, en vermits Desenap na wettelijke insinuatie in gebreke is gebleven om zich in staat te stellen zijn bediening te vervullen, is de patroon ten volle gerechtigd, om op agreatie van den Bisschop een anderen priester aan te stellen. De supplianten hebben zich dus tot hem te wenden om dit te bekomen, en, zoo noodig, kunnen ze voorstellen zelf de helft van de kosten te dragen « indien, wat te vrezen was, eenige kwamen te resulteren door de ongefondeerde oppositie van den heer Desenap. »

Zoo stonden de goede parochianen van Izenberge na acht jaar geestelijke miserie en na drie verzoekschriften nog even ver als den eersten dag of nog minder ver. Hun kapel was sinds 20 maand gesloten, en sinds 9 maand waren ze zonden zondagsche vroegmis. Men kan begrijpen dat zij de zwakheid van den patroon inziende, allengs krachtiger tegen hem optraden. Ten slotte gelukten ze er in Benedictus Reyp-hins, oudschepen van Poperinge, die den overleden pastoor van Merkem in het patronaat was opgevolgd, er toe te dwingen aan Desenap een officieele afdanking thuis te zenden, en door den bisschop, een nieuwen kapelaan te doen benoemen. Dit geschiedde in Augustus 1751. Doch Desenap die al zooveel getrotseerd had, stoorde zich niet aan zijn afdanking en bleef rustig voort genieten van het kapelhuis en alwat hij er in opgesloten hield.

Hoogdringend moest er uitgezien worden naar een woning voor den nieuwen heer. Den laatsten September daarop volgend begaf zich de patroon persoonlijk naar Izenberge om de rekeningen in orde te brengen en het kapelhuis te doen ruimen. Tegen alle verwachting in, vond hij Desenap heel vriendelijk en inschikkelijk. Profiteerende van den gunstigen wind, laveerde de patroon al pratende voorzichtig op het doel zijner komst af, en vroeg of hij in kennis was van

zijn afdanking en van de benoeming van zijn opvolger en of hij soms daartegen eenige bezwaren hebben mocht.

Waarop deze heel bedaard antwoordde er heelemaal geen te hebben; en zelfs geen moeilijkheid zou maken, moest de nieuwe heer den zelfden dag nog geïnstalleerd worden. Hij was toch zinnens zijn *exeat* aan den bisschop te vragen. Enkel had hij nog een paar openstaande zaken, welke hij liefst vóór zijn vertrek wenschte te regelen. Verder meende hij «dat het wel redelick soude syn, dat hy iet soude trecken van de pennynghen spruytende uyt het pensioen der selver capelrye (die ten meerderen deel gheconsigneert laeghen ter notarye tot Veurne) te weten tot den dagh van syne afdanckynghen » en met een slimmen trek «hy den selven hoir feodael, selfs ten regarde van de voorseyde rekenynghe was prevenierende, segghende dat hy gewenscht hadde, van dat in de voorseyde afdanckynghen oock den dagh tot het doene de cappelle rekenynghe bekent hadde geweest.» De patroon meende voor een bekeerling te staan en was ten uiterste tevreden alles zoo naar wensch te zien vloten. De afgedankte kon er op vertrouwen; de door hem voorgestelde rekening zou *ex aequo et bono* geschieden. En na «met contentemente ende acceptatie » van den heer Desenap, den 19 October vastgesteld te hebben om de zaken definitief te regelen en na « iterative beloften van den selven dagh te houden voor goed en van weirde », scheidten ze bijna als oude vrienden van elkander.

Den 19 October was de patroon te goeder uur op zijn post. Tegen half elf voormiddags begaf hij zich welgezind en vol verwachting naar het kapelaanshuis, vergezeld van den pastoor, den nieuwen kapelaan, den koster, den hoofdman, en den klerk, om van den ontrouwen doch bekeerden rentmeester rekenschap te ontvangen over de vele jaren. Doch tot hun verbazing en weldra tot hun verontwaardiging, vonden ze alle deuren en vensters der kapelanij pot-dicht gesloten. Drie diversche reizen klopten ze op de poort, « hooghe ende overluydt ». Geen levende ziel was te zien of te hooren. Ze bleven nog eenigen tijd draaien en keeren voor de poort, probeerden langs achter, binnen te geraken, doch lukten er niet in binnen 't beluik te komen en waren verplicht onverrichter zake terug te keeren. Voor alle zekerheid deden ze 's namiddags om drie uren nog eens den weg, doch vonden deuren en vensters nog even dicht gesloten. Er bleef geen andere uitleg over dan kwade trouw waarvan notitie diende genomen te worden. Een proces-verbaal van

het eigenaardig wedervaren werd opgemaakt, zorgvuldig onderteekend door de getuigen « ten effecte, zoo leest men er, van sigh daer van te bedienen naar betaemen ». Want, dat stond al vast, 't geval moest vóór het gerecht gebracht worden. In verband hiermee riep, vijf dagen nadien, de hoofdman der parochie den « zetter ende gemeen parochianen der prochie Isenberghe, soo van de groote als cleene lantghebruyckers » ter vergadering samen, om voor den vierden maal hun klachten op papier te brengen — ze waren nu 16 maanden zonder vroegmis — en « die te doen annexeren aen de requeste, die de patroon staet te presenteeren aen den opperrechter ».

Dit rekwest werd ingediend voor den Raad van Vlaanderen, den 22 November. Het stelde den eisch dan de eerste deurwaarder van den Raad zou gemachtigd worden om Desenap uit het kapelhuis te expulseeren en om den inventaris op te maken van den koffer der kapel met een behoorlijk procesverbaal over den toestand waar in deze zou gevonden worden.

Twee maanden nadien, op 21 Januari 1752, werd de gewenschte autorisatie gegeven en de deurwaarder werd met de uitvoering er van belast. (31)

We durven er aan te twifelen of de eerste deurwaarder er in gelukte, volgens zijn opdracht, Desenap op straat te zetten en den kostbaren inhoud van den koffer aan het licht te brengen. Verdere documentatie nopens deze geschillen ontbreekt ons. Doch we zijn geneigd te gelooven dat Desenap nog eens de rechter hand der justicie wist te ontwijken door haar linker te grijpen. In deze opinie worden we gesteund door 't feit dat al de processtukken, die we tot hier toe ontleed hebben, genummerd zijn van A tot Z, zonder de minste rekening van chronologie, 't geen wel een klare aanduiding is dat ze als annexe stukken dienden in een verder groot proces. De definitieve oplossing moet plaats gehad hebben voor einde 1755, vermits Jacobus Rouseré, die bij de afdanking van Desenap tot kapelaan benoemd was, in dat jaar ten volle fungeerde en een nieuwen klokstoel deed maken voor de kapel. Izenberge's heiligdom kreeg zijn eersten luister weer, en groeide verder. Vooral onder kapelaan Jacobus Marrannes (1772-78) werd zijn jeugd vernieuwd, Hij kocht vier groote zilveren kandelaars en een zilveren processiekrus. In 1775 bestelde hij een orgel. 't Aller eerste

(31) Zie Bijlage VI, hierachter.

kapelleken van 1654, dat den grootsten termijn van zijn bestaan als portaal gediend had, werd afgebroken, de « achterkapel » werd bijgebouwd en de « voorkapel » werd met kostelijke houtversiering bekleed. Nog door toedoen van den zelfden kapelaan werd in 1777, een nieuw kapelaanshuis gebouwd door den patroon Benedictus Reyphins. Dit geschiedde echter niet zonder enkele moeilijkheden, zooals blijkt uit een brief van 9 Oogst 1777 (32).

Nog enkele rustige seizoenen van gonzende devotie en het heiligdom van Izenberge zag het vreeselijkste onweder, dat het in zijn hondertvijftig jarig bestaan gekend had, samen-trekken: de Fransche Revolutie. Hoe dikwijls en hoe zwaar de bliksem op het torentje viel, kunnen we niet raden, doch in een brief (33) van den patroon, lezen we dat hij zich veel sacrificies had moeten getroosten om de kapel en de fondatie voor een volledigen ondergang te vrijwaren. Indien de vernietiging kon vermeden worden, stukken waren er. Eenmaal het orkaan voorbij, begon de laatste erfgenaam der Reyphins het gehavende gebouwd te herstellen. Niet zoodra stond dit weer stevig op zijn fondamenten, of de patroon, die de fierheid van den stichter over het heiligdom geerfd had, besloot de kroon op zijn werk te stellen met ook de finanties naar den zin der oude fondatie te genezen. Doch toen hij hier mee begon, vond hij tot zijn ergernis dat de administratie, in strijd met alle schikkingen der stichtingsakte, in handen van den pastoor (34) was. Oogenblikkelijk wendde hij zich tot den deken van Veurne, M. Vermeersch om zijn beklag te doen over de aanmatiging van den pastoor, en van dezen met zijn tusschenkomst rekenschap over het beheer der kaelgoederen te eischen, met bedreiging andere autoriteiten te zullen aanspreken. Doch de deken sneed hem den adem af met een « instruction précise » waarvan de inhoud luidde « que les héritiers du fondateur ne peuvent plus se mêler de l'administration du temporel de cette chapelle qui... est devenue entièrement à la disposition

(32) Zie Zijdrage VII hierachter. Van Suyt, o. c. bl. 36-37. Dit kapelaanshuis, onder de Fransche Revolutie als nationaal goed verkocht, kwam in 1829 aan de gemeente van Izenberge om te dienen als pastorie, Ib. bl. 19.

(33) Afschrift Van Suyt, I, bl. 45-47. Deze brief gedateert « Ypres 29 mars 1816 » is zonder handteeken of advies t'ee oordeelen naar den inhoud werd hij gestuurd naar den vicaris-generaal van het bisdom.

(34) Albertus Jacobus Mansuetus Vanuxeem.

de l'évêque diocésain (35) et que tout cela résulte du concordat de 1801. » 't Was geen kleine « surprise » voor den patroon, na al de offers die hij zich opgelegd had om de kapel te bewaren en te herstellen, te moeten vaststellen « que le gouvernement français ayant été mis dans l'heureuse impuissance de nous nuire, l'obstacle venait de l'évêque diocésain. » Om geen gras er over te laten groeien, begon hij « l'examen particulier de cet objet ». Hij las het concordaat, het uitvoeringsdecreet, alle akten en decreten nopens het concordaat verschenen, en kwam tot het besluit dat er geen enkel stuk was waarop men zich kon beroepen om zijn familie van een rechtmatig verkregen recht te berooven. De kapel door zijn voorouders gesticht was geen beneficie en zelfs in dat geval, zoo beweerde hij, zou het concordaat en haar « suites » van geen toepassing zijn. De vergissing was te klaar; de patroon is er niet voor te spreken van hooger hand de zaak te laten beslissen: « nous n'avons besoin d'aucune autorité pour résoudre la difficulté, puisqu'elle ne peut faire la matière d'aucune discussion sérieuse ». En hij maakt zich sterk geen oogenblik te zullen uitstellen om te handelen en de kapel op den voet der fondatie te brengen. Want, naar zijn oordeel was de « tempus acceptabile » gekomen. « C'est sans doute le moment le plus heureux, puisque dans notre législation nous ne travaillons pas avec moins d'ardeur qu'en France à l'extirpation de tous les principes de spoliation que cette même France a si horriblement repandus dans presque toute l'Europe. »

Of en waar en hoe hij handelde kunnen we niet zeggen, doch hoe krachtig, te oordeelen naar den stijl van zijn brief, hij ook opgetrad, de kapel was voor goed uit het lood der fondatie en uit de handen der Reyphins; doch dit bellette niet dat ze « een saele » is gebleven waar de Moeder Gods « audientie geeft en de olie harer barmhartigheid uitgiet ».

Turnhout.

L. CEYSSENS, O. F. M.

(35) Door het concordaat werd het bisdom van Ieper afgeschafft. Izenberge kwam onder het bisdom Gent.

BIJLAGEN.

I.

1 Mei 1656. — De bisschop van Ieper verleent toelating om mis te lezen in de O. L. V. kapel te Izenberge.

Franciscus Johannes de Robles Dei et apostolicae sedis gratia episcopus Iprensis, dilecto nobis in Christo Domino ac Magistro Iudoco Reyffens pastori ecclesiae parochialis loci d'Isenberghe nostrae dioecesis, salutem in Domino. Recepimus supplicationem nobis pro parte tua exhibitam, qua significabas quod in sacello quodam, sito versus orientalem partem ecclesiae parochialis antedictae, maxima sit populi devotio, ratione imaginis miraculosae Beatissimae Mariae Virginis ibidem expositae, humiliter supplicando quatenus pro maiori praedictae devotionis augmento facultatem concedere dignaremur, ut in dicto sacello missae sacrificium celebrari possit super altare portatili. Nos igitur quantum in nobis est cultum divinum atque erga Beatissimam Virginem Mariam devotionem augere cupientes (quia de praefati sacelli idoneitate caeterisque praemissis informati sumus) ut libere ac licite per quemcumque presbyterum in dicto sacello ad Dei eiusdemque Beatissimae Matris Mariae et Sanctorum honorem praedictum sacrificium celebrari possit, autoritate nostra ordinaria licentiam concedimus per praesentes (Videlicet diebus sabbatinis unum sacrum, festis autem diebus Beatissimae quae in populo celebrantur duo sacra. Approbo. G. Merghelynck secr. 1656) ea tamen lege ut dictum sacellum honeste conservetur nostrumque ius in eo et cuiusvis alterius semper salvum permaneat et illaesum. In quorum fidem presentes sigillo nostro necnon secretarii nostri fecimus signatura muniri. Ipris die XVII Maij 1656.

De mandato Illus/mi ac Rev/mi D/ni Episcopi Iprensis.

G. Merghelynck, secr. 1656.

Extendimus suprascriptam facultatem celebrandi in sacello Beatissimae Virginis d'Isenberghe pro omni die anni et pro tot missis quot celebrari poterunt, exceptis Dominicis et festis non tamen Divae Virgini sacris, idque per quosvis sacerdotes. Actum Ipris die XXVI octobris 1656.

De mandato Ex/mii D/ni Vicarii Illust/mi ac Rev/mi D/ni. Episcopi Iprensis absentis. G. Merghelynck 1656.

Op papier met papieren zegelmerk van den bisschop.

II.

21 Oct. 1656. — Paus Alexander VII begunstigt voor immer het Broederschap van O. L. V. van den Goeden Dood met verschillende aflaten.

Alexander Pape VII,

Ad Perpetuam rei memoriam. Cum sicut accepimus in ecclesiae, capella B. M. V. Misericordiae nuncupata, loci Ienberg Iprensis diocesis una pia devota utriusque sexus christifidelium confraternitas sub invocatione B. M. V. Matris Misericordiae pro felici morte nuncupata, non tantum pro hominibus unius specialis artis canonice erecta sive erigenda exat (sic), confratres et consorores quamplurima pietatis et charitatis opera exercere consueverunt, Nos, ut confraternitas huiusmodi maiora in dies suscipiat incrementa, de omnipotentis Dei misericordia ac Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus utriusque sexus christifidelibus qui dictam confraternitatem ingrediuntur, postquam erit canonice erecta, die primo eorum ingressus, si vere poenitentes et confessi sanctissimum Eucharistiae sacramentum sumpserint plenariam, necnon tam descriptis quam pro tempore describendis in eadem confraternitate confratribus et consororibus in cuiuslibet eorum mortis articulo, si vere et poenitentes et confessi ac Sacra Communione refecti vel quatenus id facere nequiverint saltem contriti nomen Jesu si potuerint, sin autem corde devote invocaverint etiam plenariam. Ac ipsis nunc et pro tempore confratribus et consororibus vere quoque poenitentibus et confessis ac Sacra Communione refectis, qui praedictae confraternitatis ecclesiam vel capellam seu oratorium die festo Assumptionis B. M. V. Immaculatae a primis vesperis usque ad occasum solis festi huiusmodi singulis annis devote visitaverint et ibi pro christianorum principum concordia, heresum extirpatione ac Sanctae Matris Ecclesia exaltatione pias ad Deum precis effuderint plenariam omnium peccatorum indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino concedimus. Insuper eisdem vere pariter poenitentibus et confessis ac Sacra Communione refectis ecclesiam vel capellam seu oratorium huiusmodi in Nativitatis, Presentationis ac Purificationis B. M. V. Immaculatae festis diebus, ut praedicitur visitantibus et orantibus, quo die praedictorum id egerint septem annos et totidem quadragenas. Quoties vero missis ac aliis divinis officiis in dicta ecclesia vel capella seu oratorio pro tempore celebrandis vel

recitandis, aut congregationibus publicis vel privatis ipsius confraternitatis ubivis faciendis interfuerint, aut pauperes hospitio susceperint vel pacem inter inimicos composuerint, seu componi fecerint vel procuraverint, ac etiam qui corpora defunctorum tam confratrum et consororum huiusmodi quam aliorum ad sepulturam associaverint aut quascumque processiones de licentia ordinarii faciendas Sanctissimumque Eucharistiae Sacramentum tam in processionibus quam cum ad infirmos aut alias ubicumque et quomodocumque pro tempore deferetur comitati fuerint, aut si impediti campanae ad id signo dato semel orationem dominicam et salutationem angelicam dixerint aut etiam quinquies orationem et salutationem easdem pro animabus defunctorum confratrum et consororum predictorum recitaverint, aut devium aliquem ad viam salutis reduxerint et ignorantes praecepta Dei et ea quae ad salutem sunt docuerint, aut quodcumque aliud pietatis vel charitatis opus exercuerint, toties pro quolibet praedictorum operum sexaginta dies de iniunctis eis seu alias quomodolibet debitis poenitentiis in forma ecclesiae consueta relaxamus. Presentibus perpetuis futuris temporibus valituris. Volumus autem, ut si alias dictis confratribus et consororibus praemissa peragentibus aliqua alia indulgentia perpetuo vel ad tempus nondum elapsam duratura concessa fuerit praesentes nullae sint, utque etiam si dicta confraternitas alicui archiconfraternitati aggregata iam sit aut in posterum aggregetur vel quavis alia ratione uniatur seu etiam quomodolibet instituatur priores et quaevis aliae litterae apostolicae illis nullatenus suffragentur sed ex tunc eo ipso prorsus nullae sint. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem sub annulo Piscatoris die XXI octobris MDCLVI. Pontificatus nostri anno secundo.

G. Gualterius.

Publicentur. Actum Ipris die 16 novembris 1656. De mandato Eximii ac Reverendi Admodum Domini Vicarii Generalis Episcopi Iprensis absentis.

G. Merghelynck 1656.

Op perkament 275/41 cm. Op de keerzijde: « competerende de capelle van Isenberghe. 7 jaren aflaet voor de gilde broeders ende susters als sy thooghen. Sacrament convoieren ofte doode lichaemen, pelgrims herbergen etc. Gegeven anno 1656 sonder limitatie van tyt. »

III.

Alexander Papa VII,

22 Oct. 1656. — Paus Alexander VII privilegeert het altaar der kapel voor de afgestorven leden van het broederschap voor een termijn van zeven jaar.

Ad perpetuam rei memoriam. Omnium saluti paterna charitate intenti, sacra interdum loca spiritualibus indulgentiarum muneribus decoramus, ut inde fidelium defunctorum animae Domini Nostri Iesus Christi eiusque Sanctorum suffragia meritorum consequi et illis adiutae ex purgatorii poenis ad aeternam salutem per Dei misericordiam perducere valeant. Volentes igitur ecclesiam, capellam B. M. V. Misericordiae nuncupatam, loci Isenberg Iprensis dioecesis et in ea situm altare confraternitatis B. M. V. Misericordiae pro felici morte nuncupatae, simili ad presens privilegio ut acceptim minime decoratum, hoc speciali dono illustrare, auctoritate nobis a Domino tradita et de omnipotentis Dei misericordia, ac de Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, ut quandocumque sacerdos aliquis saecularis vel cuiusvis ordinis regularis missam defunctorum in die commemorationis defunctorum et singulis diebus infra illius octavam, ac secunda feria cuiuslibet hebdomadae pro anima cuiuscumque confratris et consororis dictae confraternitatis, quae Deo in charitate coniuncta ab hoc luce migravit, ad praedictum altare celebrabit, anima ipsa de thesauro Ecclesiae per modum suffragii indulgentiam consequatur; ita ut eiusdem Domini Nostri Iesu Christi ac Beatissimae Virginis Mariae Sanctorumque omnium meritis sibi suffragantibus a purgatorii poenis liberetur, concedimus et indulgemus. In contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque. Praesentibus ad septennium tantum valituris. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem sub annulo Piscatoris die XXII octobris MDCLVI, pontificatus nostri anno secundo.

G. Gualterius.

Gratis pro Deo et scriptura.

Publicentur. Actum Ipris die 16 noverbris 1656.

De mandato Eximii ac Revendi Admodum Domini Vicarii Generalis Episcopi Iprensis absentis.

G. Merghelynek.

Op perkament 27 , 41.5 cm. Op de keerzijde:
« Vollen aflaet omme de ziele van een gildebroeder of gildesuster te verlossen ut tvaghevier voor 7 jaren begonnen ofte ghegheven 22 Oct. 1656ff »

IV.

22 Juni 1657. — Kadastrale omschrijving van den grond rond de kapel.

Up den eersten van Juny 1657 is by my onderschrevene vutgheleyt ende ghemeten vut versouck ende beleet van heere en meester Judocus Reiphins pastor in Isenberghe, een parthikin lants daer de capelle van onse Lieve van Bermherticheyt byden zuuteynde up staet, streckende het zelve parthiekin zuut ende noort, commende metten zuuteynde up de dreve ofte van ouden tyden din voetwech die vande Isenberghe plaetse naer de smisse loopt, de heele haeghe hier mede ghemeten ende niet verder. Scheedende up de westzyde jeghens de erfve daer dit parthiekin vut ghemeten is up de rechte streke vanden vierden dooren stanfyck die staet jeghens den voorschreven voetwegh ende is manniere van twee doorens an anderen ghegroyt voor welken dooren eene staecke es gheplant aenden vuttersten cant overmits din dooren hier heele mede ghenomen is, streckende van daer nootwaert up de streke van eene gheplante staecke by eenen grooten nooteboom, het noorteynde jeghens stick gaende met den wynkel van Isenberghe aldaer ghemeten zoo ver de boort vanden dyck comt ende niet voorder ende mette oostsyde jeghens de erfve daer vutte dit landt vutgheleyt is, scheedende up de rechte vanden vyfden doorenstanfyche die jeghens den voorschreven voetwech staet beosten de capelle hebbende manniere van drye hoofden alwaer oock een staecke by gheplant is ende dien dooren hier oock heele binnen ghemeten, streckende vandaer noortwaert up de streke van eene gheplante stake tot den boort vanden dyck voorschreven, groot XXXI roeden. (22)

Torconde A. Bouden. 1657.

Op papier. Op de keerzijde: «Lantmaete van den grondt onder de capelle inde parochie van Isenberghe groot 31 roeden». Deze 31 roeden werden gegeven door de familie Paulus de Baecq met last van twee missen. Zie fundatie akte en Bijlage V. In zyn testament legateert Judocus Reyphins aan «Joosken filius Andries Bauden myn villen (petekind)» honderd pond parisis.

V.

16 Juli 1657. — Vóór de schepenen en keurheeren van Hondschote geven jonkheer Paul de Baecq en de voogd van zijn kinderen, Jan Mestach, 31 roeden land aan den Heer Reyphins tot vergrooting der kapel.

Compareerde voor schepenen ende cuerheers der stede ende heerliche de van Hondtschoote, Joncheer Pauwels de Baecq, als vader van syn kynderen, gheprocreeet by Jonc-vrouwe Marye filia d'heer Monullt Mestach midtsgaders d'heer Jan Mestach, als voocht vande zelve kynderen, de welcke wesende gheinformeert dat de devotie inde capelle vande H. Maghet Maria inde prochie van Isenberghe daghelix is vermeerderende met grooten toeloop van volcke, midtsgaders dat vele menschen worden aeldaer ghesenen van diversche siekten, crancheden ende accidenten, ende door den bystant ende voorspraecke vande H. Maghet worden beghift met al der hande weldaeden, alles blyckende by diversche miraculen voor sulcx van sijn Hoochweerdicheydt van Ypre naer wettelicke informatie gheaprobeert, als ooc by menichvuldighe attestatien ende eedelicke verclaersen, hebben by vorme van liberale conatie tot vermeerderinghe vande eere Godts ende syn alderheylighste Moeder, met advue ende consente van myn heeren vande wedt alhier, als oppervoochden, volghende d'opene briefven daerop verleent in daeten V July 1657, onderteeckent W. Walleux, hier gesien, gheven ende cedeeren (soo sy al wettelic gheven ende cedeeren midts desen) an heer ende meestere Judocus Reyphins, pastor der voorn. prochie van Ysenberghe, ten desen present ende accepteerende, den nombre van eenendartich roeden landts toebehoorende de voorn. kynderen, ligghende in de selve prochie, ter plaetse daer de capelle van onse Vrouwe van Bermherticheydt byden zuuteinde opstaet, streckende het selve partieken zuydte ende noordte, commende metten zuuteynde op de dreve ofte van ouden tyden den voet wech die van Isenberghe plaetse naer de smisse loopt, de geheele haeghe hiermede ghemeten, ende niet verder; scheidende opde westzyde ieghens de erfve daer dit partieken vuyt ghemeten is opde rechte streke vanden vierden doornen standvyck, die staet ieghens den voorseyden vuyt wech ende is maniere van twee doornen an anderen gegroeyt, voor welcke doornen een staek geplant is anden vuyttersten cant overmidts den dooren hier heele medegenoomen is, streckende van daer noortwaerts op de streke van eene geplante staek

by eenen grooten nootenboom, het noorteynde ieghens t' stick gaende mette wynckel van Isenberghe, al daer ghemeten soo ver den boort vanden dyck compt ende niet voorder, ende mette oostzyde ieghens d'erfve daer vuytte dit landt vuyt gheleyt is, scheidende opde streke vanden vyfden dooren stantfycke die ieghens den voorseyden vuytwech staet, beoosten de capelle hebbende maniere van drie hoofden, alwaer oock eene staeke is gheplant ende den dooren hier oock heele binnen ghemeten, streckende van daer noort waert op de streke van eenen gheplante staeke tot den boort vanden dyck voorseyt, alles volghende de landmaete van Andries Bouden, gheswooren landmeter der Casselrie van Veurnambacht, in daeten 1 Juny 1657.

Welcke XXXI roeden zullen worden byden voornompden pastor gheapplicuiert omme daeroppe te stichten eene meerder capelle ter eeren vande H. Moeder Godts Maria, de welcke daerop sal continael blyfven staen sonder contradic tie vande voornompde eerste comparanten midtsgaders de selve kynderen ende haer lieden naarcommers. Dies is gheconditionneert dat den tweeden comparant van daete deser als hy sal beginnen te timmeren continuelick sal vermaecken den voetwech ende straete soo verre de voors. erfve van XXXI roeden haer is bestreckende midtsgaders jaerlicx le sende inde voors. capelle voor de donateurs twee missen te weten d'eerste misse den XIIIen Ougst ende de IIe den VIIen septembre vanden jaere 1658 ende voorts continueerende van jaere te jaere ten eeuwighen daeghe. Gegeven onder den zeghel van zaecken ende 't handtteecken vanden greffier. Actum desen veerthiensten July seshien hondert se venenviftigh. My toorzonde.

(op de plooi): O. Dekeghele. 1659.

Op perkament, 25/89 cm. Met uithangende papieren zegel. Op de rugzijde: « Opdracht van den grondt vande cappelle van 31 roeden voor de wet van Houtschote van 31 roeden. »

VI.

21 Jan. 1752. — De Raad van Vlaanderen geeft aan den deurwaerder der Kamer bevel tot uitvoering van het vonnis in de zaak Reyphins-Desenap.

De President ende Raedts-lieden van de Keyserinne van de Romeynen. Coninginne van Germanien, Hongarien, Bohemen etc... Aertshertoginne van Oostenryck etc., Gravinne

van Vlaenderen etc., geordonneert in Vlaenderen den eersten Deurwaerdere van de Camere van den Raede in Vlaenderen hier op versocht, salut. Wy ontbieden u ende bevelen van haere Majesteys weghe, daer toe committeren by desen, is 't noodt dat gy seker onse *ordonnantie van den 21 January 1752 tusschen dheer Benedictus Reiphens, oudtschepenen der stede ende jurisdictie van Poperinghe heelschere by requeste ter eender, ende heer Pieter de Senap presbytre tot Isenberghe verweerdere ter andere* danof u blycken sal ter executie leght naer huere forme ende inhouden, soo verre die executie begeert, tot volkominge van diere, ter betalinge van den redelycken salaris van dese uwe executie, ende van den rechte van desen: Bedwingende alle die 't behoort by alle wegen van bedwange in gelycke saecke 't onderhouden, want wy u dies geven volle macht en speciaal bevel. Ontbieden ende bevele van haere Majesteys wege alle Officiers ende Onderaeten, dat sy u (dit doende) ernstelyck verstaen ende obedieren. Gegeven te Ghendt den *21 January 1752*.

By myne Heeren van den Raede geordonneert in Vlaenderen.

L. Dewranda.

Causmaker pr.

Op perkament, 9/19 cm. Gedrukt formulier.
Het kursief werd met de hand ingevuld.

VII.

Aug. 1777. — Brief van P. A. Reyphins aan zijn broeder, Benedictus Josephus, patroon der kapel nopens het akkoord over het nieuw kapelaanshuis.

Cher Frère.

Daer valt weynigh te examineren aengesien syne Hoogheerdegheyt alles pur ende simpelyk approbeert sonder iet te mynken, ende dat UE seght van aen alles te willen consenteren, dit soo synde ik en kan daer niet teghen.

Nochtans ik oordeele dat het betalen van 18 ponden parisienses aan de kerke buyten ordre is soo den heer cappellaen selfs my geseyt heeft, ook is het hardt dat den cappellaen **ten lesten** artikel van project een pondt groote by jaere soude verliesen daer (sic) dat de prochie twee hondert ponden grooten van de capitalen opgeeten heeft ende alles ten laste is van de cappelle dit nochtans maer by maniere van spreken vermits UE ende papa de meesters syt.

Eenen goeden ende experten metsenare is Onraedt tot Polynchove welkers fideliteyt my bekend is, hy werkt altydt voor de abdiën van Loo en Eversam, den heer prelat van Eversam heeft my den selven gerecommandeert.

De moeder en Alexandre syn seer welvaerende, indien uwe hooghe affaires permitteerden komt besocht die gasten.

Indien het aengenaem is UE soude konnen onder den segghel vanden bisschop stellen: « Wy dheer Benedictus Josephus Reyphins als hoir feodal ende patroon der cappelle van Isenberghe, gesien de voorenstaende propositien van accomodement benevens de approbatie ende agreatie van syne Hooghweerdigheyt den Bisschop van Ipre om beter gedaen dan gelaeten, declareren insgelyk de geseyde propositien te aenveiden, goet te keuren ende te alloueren volghens hunne forme ende inhoud, behoudens door prochianen van Isenberghe gratis toehaelende alle de materialen noodigh ende dienstigh tot maeken het nieuw huys in desen geroert. »

Emmers alsnaer geliefte, in alle haeste.

Cher frère.

P. A. Reyphins.

Roesbrugge 9 Oust 1777.

Op papier.

Groote overstroming van 26 Januari 1682.

Het volgende verhaal is onveranderd ontleend aan den « Hollantsen Mercurius » van het jaar 1683.

De winter zette zigh vry zacht in, soo dat 'er weynigh of geen Vorst was, doch sulckx belette echter niet, dat de Winden haer rigeur betoonden; want de Noord-Noord-Weste Windt, op Maendagh den 26 January deses Jaers seer fel op-blazende, dreef het Zee-Water tegens de Dijcken van de Zeeuwse Eylanden en de Vlaemsse Kusten op, soo dat het selve niet alleen over gemelde Dijcken liep, maer oock door de groote kracht deser Wint verscheyde stucken daer van wegh nam, en aen andere groote Gaten maeckte, waer door daer omtrent alles onder Water gezet, en veel Goederen bedorven, en weg gedreven wierden. Het Eylant van Walcheren leed in dese gelegentheyt een seer groote aenstoot, alsoo het Water tot Vlissingen door de Rammekenspoort met een groote vaert quam in-storten, en het lage eyn-

de van die Stadt onder Water zette, in welke gelegentheyd veel Luyden naulijckx tijdt hadden, om haer leven te bergen, want het Water stont op sommige Plaetsen tot aen de Luyven van de Huysen; veele salveerden zig echter met Boten; en wil men, dat met het vallen van 't Water, een seeckere Boot op de Luyffel van een Huys is blyven staen: De Molen by 't Princen-Huys schockte heen en weer, soo dat die op een zijde geraeckte: Een stuck Muurs, by seeckere Plaets, de Logenaer genaemt, waer op eenigh Geschut stond, storte omver: De Kercken waren van 't woeden van dit Element mede niet bevrijt, want in de Oude-Kerck nam het de Stoelen en Bancken weg, en stortede aldaer oock eenige Graven in, soo dat verscheyde Dood-kisten wegh dreven. Tot Middelburgh liep het Water oock in meenigte Kelders, en bedorf aldaer veele Koopmanschappen; maer 't meeste gevaer, dat dit Eylandt over 't hooft hing, was 't door-breecken van den West-Cappelsen Dijck, welke men door sijn dickte en sterckte geoordeelt soude hebben, dat niet alleen 't geweld der Zee-baren, maer oock 't fel bruysen der Storm-winden, soude door-staen hebben; maer het bleek, dat de Menschelijke vernuftigheyt tegens de Goddelijcke schicking hier niets vermocht, want dien Dijck brack aen de Zuyd-zijde van West-Cappel, alwaer een laegte in den Duyn, ten eynde van dese Dijck, was, door, en maeckte een Gat van omtrent 20 Roeden breet, sonder dat de Regeeringe van Walcheren, als meenende, dat gem. Dijck geen noot hadde, daer iets van vermoede; sulckx veroorsaecte ten eersten een groot geschrey en alarm onder de Inwoonders, wijl zy zig verloren achteden; maer gelijk het gemeenlijck gaet, als men siet, dat het gevaer algemeen is, dat yder zig tracht te redden, soo was het hier mede, alsoo aenstonts allerhande hulp-middelen door meer-gemelde Regeeringe van Walcheren derwaerts geordonneert wierden, om dit Gat te stoppen; men begon dan op Wagens veele Sparren, Deelen, Zeylen, Peper-sacken, Rijs, en andere Materialen, derwaerts te brengen, waer mede men een Barm trachte te maecken, om de Duynen weder aen malkander te hechten, doch also de Vloet op nieuw aenquam, eer die voltoyt was, schockte het Zee-water weder daer in, en wiert oock van noch een Vloet gevolgt, eer men een toe-damminge, als de naeste raet, om het Water buyten te houden, konde maecken; men arbeide aen dese toe-damminge met sulcken yver, dat die wel stant hield, maer 't Water, noch in sijn volle kracht, quam met de vierde Vloet

sodanig tegens den Zuydwaertsten Duyn aenstorten, dat het een groote en hooge Duyn wegh nam, en een tamelijcke diepte in 't Zant maeckte; evenwel viel men strackx weder aen 't werck, om dit Gat te stoppen, so dat het selve al toegedamt was, eer dat het Water van de vijfde Vloet sijn poging deed, om daer door te breecken; en was sulckx oock met sodanigen succes, dat het Water buyten gehouden, en 't voorn. Eylandt Walcheren doen buyten gevaer was; alleen waren sommige na-gelegene Stucken Lants onder gevloeyt. In Zuyd-Bevelant, zijnde mede een van de Zeeuwse Eylanden, en waer in de Stad Goes legh, is het Water oock over de Dijken met een groot geweld gekomen, en heeft daer in het Dorp Valckenis by-na alle de Huysen geraseert; Weert en Crabbendijck stonden gelijk een Zee, en tot Tolsend en Nieuland, alsmede in andere Polders, liep het Water tot aen de Solders van de Huysen: 't Dient niet vergeten alhier een seecker voorval in te lassen, 't welck in de Polders van Tolsend is geschiedt, namentlijk, dat seeckere Huysvader, soeckende met sijn outste Kindt, 't welck hem als een Klits aen sijn lijf hong, het geweld van het Water te ontvluchten, soo haest van dit woedend Element wierd overvallen, dat hy 't selve, wilde hy zig bergen, van sijn Lijf most schudden, ten proy van 't Water overgeven, en voor sijn oogen sien verdrincken; terwijl sijn zwangere Vrouw en sijn jongste Kindt, nevens eenige Geburen, die op de Solder van 't Huys gevluht waren, met het gemelde Huys om-ver storten, en alle verdroncken. In Noord-Bevelant, en 't Lant van ter Tholen, was 't Water mede ingeborsten, en by-na 't gantse Landt van Schouwen, daer Zierickzee in legt, onder Water geraeckt; voor de selve Stadt braecken de twee Haven-Dijken door, soo dat aenstonts een Polder van 17000 Gemeten Lands onder water geraeckte. Tot Brouwers-Haven spoelden twee Bruggen binnen die Plaets wegh; en liepen vorder noch onder Water de Polders Brunisse, Oosterlandt, St. Jans-Land, de Sas-Polder, Bettewaerde, 't Zuyder-Nieuw-Landt en de Zuyd-hoeck, waer door geen kleyne schade geschiede; gelijk sulckx uyt de volgende Lijst van de onder-gelopene Polders, welcke geheel correct is, nader gesien sal kunnen werden:

Lijst van de ondergelopene Landen en Polders.

In Zuyd-Bevelandt.

Sturmezand, Buren- of Schaeps-Polder, Meulen-Polder,

Out Tolsende, Nieu Tolsende, Nieuw Lande, 3 Polders in Crabbendijck, d'Oost-Polder aldaer, Valckenisse en Waerde, Boone-Polder en Ruyg-Polder, Suyd-Polder van Baerlandt, Everinge, Water-vliets-Polder, d'Oost-Polder van den Heer Arents-Kercke, Leeuwerck, of Calis-Polder, Nieuwer-Kercke, Nieuw St. Joos-Landt.

De Dijcken van de Breewatering en Goese-Polder zijn ongemeen beschadigt, maer echter het Land is behouden en droog gebleven.

In Noort-Bevelant.

Wissen-Kercke bedijkt Anno 1652, en is den Dijck tegen het Bocke-gat bedroefdelijck doorgebroken.

's Gravenhoek en de Laye-plate Polder, d'Inlaegh, Ouweleck, Catzen-Polder, Campens-Nieuwland, Nieuw 's Gravenhoecks-Polder, Alteklyen, by Catz, is onder Water gelopen, doch van self door de Sluys weder droog geworden, en den Dijck geheel gebleven.

Den Dijck van het Out Noort-Bevelant (daer de Dorpen Colijnsplate en Catz in leggen) is wel op duysent plaetsen overstroomt; doch is (God zy dank) met Seylen, Rijs, ec. noch behouden.

In Wolphaersdijck.

Wester- of Nieu-Landse Polder.

Den Dijck van het Oude Landt is seer geschonden, ja op verscheyde plaetsen genoegsaem door geweest, dan door Gods genade noch behouden.

In Walcheren.

Is een kleyne Polder by den Haeck ingelopen, en 't gantsche Eyland is aen de Suyd-zyde van West-Cappel door een laegte in den Duyn, alwaer den Dijck eyndigt, genoegsaem doorgebroken geweest, doch is door alle mogelijke vlijt met Rijs als anders noch behouden.

In 't Land van Ter Tholen.

De Polder van de 1500 Gemeten, Schakerloo, Rasernye, Deurloo, den Broeck, 't Rooland, Vryberge, Out Vossemaer, Nieu Vossemaer, met de Landen van de Heninge en de Heere-

Polder, Philippi-land, Susanna-Polder, aen 't St. Anna-Landt, Steenberg en aen Alteren, de Beyemoer.

In 't Land van Zierickzee.

't Land van Schouwen op twee plaetsen bedroefdelijk doorgebroken, als aen d'Oost-zyde, by de Lever-huysen, tegen over Kaesje Wateren, en aen de Noordt-zyde, dicht onder Brouwers-haven, en voorts alle de Polders, die om Schouwen en Brouwershaven leggen, zijn ingelopen.

Heer Jans-Landt, 't Ooster-Land, en alle annexe Polders, Bettewaerde met alle de Polders: Als oock Duyvelandt en alle d'omleggende Landen zijn ingelopen. Soo dat by-na de drie vierde Parten van het gantsche Land van Zierickzee door dese vloedt zijn onder Water gelopen.

Dicht by het Oosters-Hoofd is een seer sware Bresse, die by-na niet en is te herstellen, en die noch dagelijckx vergroot, waer aen by-na het behoud van gants Zierickzee hangt.

Bommenede en Bloys, nevens alle de Polders omtrent Dijk-water, tot Schudde-beurs toe, zijn onder-gelopen, behorende onder Hollant.

De ellende, wegens het verdrincken van Menschen en Beesten in dit geval, is onbeschrijfelijk; doch het was Zeelandt niet alleen, die dese straf gevoelde, maer oock een gedeelte van Hollandt; Rotterdam leed buyten Dijkx mede veel schade van 't hooge Water, en wierden aldaer in de Kelders veele Koopmanschappen bedorven; den Briel ging niet vry, en omtrent Dordrecht stont het als blanck van Water; Willemstad leed mede eenige schade, en in 't Eylandt Ooltgens-plate vloeyden de volgende Polders onder.

Onder-gevloeyde Polders in 't Eylandt Ooltgens-Plate.

't Oude Landt, de Galanthe, Den Bommel, de Noordt-Polder, de Wey-Polder, Kleine Polder, Kruys-Polder, Moolen-Polder, den Uytslag van den Bommel, het besomerdijckte Rietvelt.

Na de Brabantse kant, omtrent Antwerpen, drong het Water mede sterck aen, doch den Austruweelsen Dijk, hoewel het Water op verscheyde plaetsen daer over liep, en wel 6 Voeten van de Kruyn van gemelde Dijk weg genomen had, is nog blijven staen; de Polders stonden echter meest onder Water; de quaetste invallen waren aen 't schaepen- en

May Maertens-Gat, niet verre van Wilmerdonck, doch de Breucken aldaer wierden noch met grooten yver en geweld tegen gehouden en gestopt. Men verhaelt een wonderlijk voorval, dat omtrent het stoppen van dese Breucken geschiedt soude zijn, namentlijk, dat, als de gene, die daer aen werckten, (als moetende het slaen van 't Water meest met haer Ruggen afweeren), moede waren, en, door manquement van eten en drincken flaeuhertigh zijnde, daer uyt meenden te scheidten, iemant van dese Werckers iets op het Water na hem toe sag drijven, en 't selve op-viste; dit was een Steene Bouteille, die wel toegestopt was, en waer in omtrent drie Pinten Brandewijn waren, en vermits de selve noch niet half vol was, had die gemakelijck kunnen drijven; met dese Dranck haer hart weder gesterckt hebbende, togen zy op nieu aen 't Werck, soo dat zy dien Dijck tegens 't geweld van 't Water t'eenmael daer door bewaerden en verdere ongemacken voor quamen. Over den Dijck van Ferdinandus-Polder, en den Houwer, onder de Vesten van Antwerpen, was het Water mede over gekomen, doch deed aldaer weynig schade. Den Dijck van Borderen, daer onder de Polders van Borderen, Ettenhoeven, Muysbroeck, Ekeren en Wilmerdonck, was met twee Grondt-Gaten door-gebroocken, waer door aldaer veel Lants onder liep. De Couwesteynsse Dijck, daer onder de Polders van Lillo, Stabroeck, Santvliet en Beerendrecht, brack tusschen de Cruys-Schans en Borderssen-Dijck door, gelijk oock de Dijck van Ossendrecht, en geschieden in die gelegentheynt groote schade aen het Fort Frederik-Hendrick. De Polder van Hoboken, aen de Zuyd-zyde van Antwerpen, liep onder, gelijk oock veele Landen na de kant van Lier en Mechelen. In de Dijck van Ruysbroeck, by Willebroeck, is mede een groot Gat gekomen, doch 't selve sette echter niet veel Landen onder Water. De Polder van Borgerwaert, met de Dorpen Swijndrecht, Melsen en Beveren, geraeckten van gelijcken onder Water; mitsgaders en Polders van Bafel, Rupelmonde, en het meeste gedeelte van 't Landt van Waes; en de Polders van Callo, Kieldrecht, van den Doel, St. Anna, Ketenisse, en het Luys, braecken mede door, zoo dat in dat Gewest een groote ellende is geweest en veel Menschen en Beesten zijn verdroncken; oock heeft men verscheyde Luyden, die met Neusdoecken als andersints Zeyn deeden, met Schepen en Booten van Huysen en Boomen, die rondom in het Water stonden, gehaelt. Omtrent Hulst, Axel, der Neusen, 's Sas van Gent, en Sluys in Vlaenderen, was

alles ondergelopen, tot Brugge en Oostende toe; en brack oock een seeckere Dijck omtrent het Sas van Gent, die men den Tragel noemde, door: De volgende lijst sal de Polders, die aldaer ondervloeyden, aenwijzen.

Lijst van Sluys, Lapschuere, Axel, Hulst en Lillo.

Sluys in Vlaenderen: Elizabeths Polder, Barbaraas Polder, Nieuw-Vliedt, Groote St. Anna Polder, Kleyne St. Anna Polder, De Tien Hondert, Swarte Polder, Groot Wilpen, Kleyn Wilpen, Sand Polder, Cornelia Polder, Oud Breesande, Nieuw Breezande, Hendrickx Polder, Van Nispen Polder De Polder Benoorden, De Polder Bewesten-reede, Maurits Polder, Clara Polder.

Geheel Lapschuere: Middelburg in Vlaenderen, met al de omleggende Polders.

St. Anna, tusschen het groot en kleyn Pas, tot voor de Poorten van Brugge in Vlaenderen.

Axel en Neusen: Saendijcke, St. Lippens Polder, Noord Polder van Neusen, Triniteit, Groote en kleyne Soute, Anna Polder, Vlooswijk, Sluys Polder, Willems-Kercke Polder, Loven Polder, Nieuw Westen-rijck, Goesche Polder, Put Polder, Egelantier, Noord Polder van Axel, Visschers Polder, Capelle Polder.

By Hulst: De Polder van Namen, Kruys Polder, Ossins, Kloosterzande, Oude en Nieuwe Grauwe, Lanswierde, Hage Polder, Nevens noch eenige and're Polderkens, St. Jans Steene, Klijnge Polder, Oud en Nieuw Kieldrecht, Konings Polder, Saftijnge, St. Anna Polder, Callo, Ketenis, De Paerde-Schoore, Melsen Polder, Borger Weert, Austruweel, Nevens noch veele onbekende Polders.

By Lillo: De Polder by Lillo, Het Noordlandt, De Oude en Nieuwe Doel, Thuys, Paerde Schor, Klooster Sande, De Polder van Namen, Stabroeck.

In dit overlopen der Wateren zijn veele Menschen gesnevelt, en een onbeschrijfelijk getal Beesten, also de meeste Menschen genoeg te doen hadden, om haer eygen Lijf te bergen, en zich niet konden bemoeyen, om iets mede te nemen. De Steden Brugge, Oostende, en Nieuport, wierden ter selfder tijdt door 't hooge Water mede aengetast, maer het en deede daer geen andere schade, als dat de Landen rontsom daer onder vloeyden, welke by de Somer weder sonder hinder droog geraeckten. Tot Ceulen, Franckfort, Hamburg, Bre-

men, en andere Plaetsen, heeft men ter selver tijdt oock seer hoog Water gehad, waer door verscheyde Kelders met Koopmanschappen onder vloeyden, maer anders heeft men geen bysondere schade geleden.

Gelijck door het onderlopen van het Water veel Dycken door-gebroocken of schadeloos geraeckt waren, soo hebben de voornaemste Geinteresseerde van de Landen, die onder-geloevt waren, soo haest als het Water weder afgelopen was, gem. Dijcken doen repareren, en is sulcks oock soo wel geluckt, dat de meeste met de Somer weder in goede stant zijn geraeckt, om by harde Windt de Landen aldaer voor het Water te bevrijden: Doch wegens de Tragel, zijnde een soort van een Dijk, en by 't Sas van Gent door-gebroocken was, is eenig dispuyt tusschen haer Hoogh Mog: alsoo 't Sas onder de Generaliteyt behoort, en de Stadt Gent geweest, als sustinerende yder, dat den anderen gemelde Tragel op zijn kosten weder most laten hermaken; maer alsoo hoog-gemelde haer Hoogh Mog: met veele redenen oordeelden, dat het die van Gent voornoemt toe-quam, om sulcx te doen, dat het daer over met den Spaenssen Envoyé Monss. de Fuen Mayor, en eenige Gedeputeerden, die de Stad Gent gecommitteert hadde, in den Hage verscheyde Conferentien gehouden; en sal men yders gepretendeert Recht best uyt de navolgende Resolutie, die haer Hoogh Mog: den 10 Juny van dit jaer daer over namen, kunnen sien.

Veneris den 10 Juny 1682.

De Heeren Schimmelpenningh, (1) van den Oye, en andere haer Hoogh Mog: Gedeputeerdens tot de Saecken van Vlaenderen, hebben, nevens eenige Heeren Gecommitteerden uyt den Raedt van Staten, mitsgaders met den Commissaris Hulst, het aenbrengen van de alhier aenwesende Heeren Cecommitteerden van de Stad van Gent gehoord, daer over met de selve, als mede met Don Balthazar de Fuen Mayor, Extraordinaris Envoyé van den Koningh van Spangien, geconfereert, en ter Vergaderinge gerapporteert, dat in de voorsz. Conferentien ten wederzyden waren gealligeert de volgende Positiven.

(1) Deze komma behoort te vervallen. De naam is Schimmelpenninck van der Oye. (v. U).

Positiven van de Heeren Gedeputeerden van Gent.

I.

Dat door 't cederen van de Souverainiteyt met eenen aen haer Hoog Mog: is overgedragen de Propieteyt.

II.

Dat haer Hoog Mog: zijn geweest in possessie van te percipieren alle de Genotten, selfs de Chijnsen op de landen en Huysen.

III.

Dat de doorbraecke is geoccasionneert door 't removeren van St. Antonius-dijck, ende dat derhalven haer Hoog Mog: verobligeert zijn, die schade te repareren.

Contra-Positiven in name ende van wegen haer Hoog Mog.

Dat op den 26 Mey 1547 by Keyser Karel, in qualiteyt als Grave van Vlaenderen, aen de Stad van Gent, op der selver versoeck, ende insonderheyt tot haren profijte, is verleent Octroy, omme te mogen graven een Vaert tot sekeren Landdijck, met Authorisatie, omme, tot verval van de onkosten, gedurende den tijdt van... (1) Jaren te mogen ontfangen eenige Imposten tot laste van de Koopmanschappen, mitsgaders van de Schepen en Schuyten, de voorsz. Vaert hanterende, boven ende behalven het profijt van de Visscherye voor altijdt, onder seeckere Recognitie-Chijns.

Dat naderhant, ter plaetse ofte buyten de voorsz. Dijck, gemaect is het Sas van Gent, en vervolgens het selve geforificeert.

Dat het voorsz. Sas door de Macht van Wapenen der Vereenigde Nederlanden is geoccupeert, ende by Tractaet van Vrede gecedeert, ende sulckx aen haer Hoog Mog: overgegaen alle het Recht, 't geene den Koningh daer in ende omme heeft gecompeteert.

Dat by 't Accoort van Limijtscheydinge in Vlaenderen onder allen is verdragen, dat de separatie van de Souverainiteyt geen prejuditie soude geven aen de Heeren Vasallen, de welcke door de selve van Meesters quamen te veranderen, maer dat die ten wederzyden by hare Rechten souden wer-

(1) Niet ingevuld. (v. U.)

den gemainteneert, ingevolgen van hare Titulen, Documenten ende Possessien.

Dat dienvolgende die van Gent, ten opsichte van de geoctroyeerde Vaert, moeten werden geconsidereert te hebben gelijcke Relatie tot haer Hoog Mog: binnen de Limiten van der selver Souverainiteyt, als haer Ed: daer bevorens gehad hebben tot den Koningh alleen.

Ende dat, gelijk den Koningh niet verstaen kan werden geobligeert te zijn, uyt den hoofde van des selfs Souverainiteyt, tot het onderhouden ofte reparatie van den Tragel, haer Hoog Mog: insgelijckx daer toe in het minste niet en zijn verplicht.

II.

Dat die van Gent, tot op den dagh van heden, altijd zijn geweest in paisible possessie van te genieten het effect van 't Octroy, aen haer verleent, ende namentlijk ten opsichte van de Gabellen op de Schepen, de voorsz. Vaert hanterende, als mede ten reguarde van de Visscherey ende Grafinge.

Dat daer tegens by die van Gent voorgemelt zijn gesupporteert, selfs onder het ressort van haer Hoog Mog:, alle de onkosten van reparatie, oock soo wanneer eenige breuck daer in was gevallen.

Dat aen d'andere zyde haer Hoog Mog: in 't minste geen Gabellen hebben gepercepieert, ofte ontfangen eenigh Recht op de voorsz. Vaert, contrarie ofte in prejuditie van 't meer-gemelde Octroy.

Dat insgelijckx door Authoriteyt van haer Hoog Mog: noyt aengematigt is geweest eenig Recht tot de Visserye ofte Grafinge in of langs de gem. Vaert.

Dat mede in Name ende van wegen haer Hoog Mog: selfs onder haer ressort, noyt eenig onderhoud ofte reparatie aen den Tragel is gedaen.

Dat, ingevalle gesustineert mochte werden het opkomen van de Gabellen zedert eenige tijt te zijn vermindert, sulckx in geen en deelen geïmputeert kan werden aen haer Hoog Mog:, welckers Recht van Souverainiteyt gefondeert is op incontestable Titulen van Oorlogh, Tractaet van Vrede, ende nader Conventie, maer soude dienaengaende adresse moeten gedaen werden aen den Koningh van Spangien.

Dat de Chijnsen op de Landeryen, gelegen langs den Tragel, niet zijn ontfangen door den Ontfanger van wegen haar

Hoog Mog:, maer altijd betaelt aen de Heeren Schepenen van de Keure binnen Gent, ofte wel hun Geauthoriseerden.

III.

Dat den Dijk van St. Anthonius is door-gesteeken in den jaere 1678., geduerende den Oorlogh, ten beste en tot securiteyt van wederzyds Staten, omme de vordere invasie van den gemeenen Vyandt, zoo veel als mogelijk was, te beletten.

Dat den voorn. Dijk daer bevoorens is gelegd veel jaren naer 't maken van den Tragel, in quaestie; ende dat mitsdien, met het door-steeken van deselve, die van Gent, ter reguarde van den Tragel, van geen erger Conditie zijn geworden, als die waren originelijck ten tijde, doen deselve by Octroy wierden gecharcheert met de Reparation van dien, insonderheyt geconsidereert, dat, alvooren 't occupeeren van 't Sas van Gent, den Graef Jans-dijck was door-gesteeken.

Dat met geen fundament gesustineert kan werden, de Breucken in de meergemelde Tragel gecauseert te zijn door haar Hoogh Mog:, immers met geen apparentie van redenen beweert, dat de schade als een *damnum injuria datum* soude moeten gerepareert werden by haer Hoogh Mog; ende hebben daer neffens mede overgelevert het Verbael, gehouden by den gem. Commissaris Hulst, in de Conferentien tot Gent; dat de Heeren Gedeputeerden van sijn Koninckl. Majesteyt, ende hunne Geadjungeerde, uyt de Heeren van de Keure van de Stadt van Gent, met de Stucken daer toe specterende, mitsgaders de Poincten van Consideratie, resulterende uyt het rapport, by den Commissaris Hulst gedaen.

Waer op gedelibereert zijnde, is goet gevonden ende verstaen, dat de gemelde Gedeputeerden van de Stadt van Gent tot antwoordt sal werden toegevoegt, ende Schepenen van de Keure van de Stadt Gent aengeschreven, dat hare Hoogh Mog., om redenen in de voorsz. Positiven, in de naem ende van wegen haer Hoogh Mog. geallegueert, seeckerlijck verwachten, dat de gem. Schepenen van de Keure der Stadt Gent, ten spoedigsten (sonder verder tijdt-versuym) de noodige Ordres sullen stellen, ende soodanige voorsieninge doen, ten eynde de schade ende Gaten van den Tragel van de Gentse Vaert tot hare kosten mogen werden gerepareert, sonder des te doen langer in gebreecke te blijven, op dat hare Hoogh Mog., by onverhoopte ontstentnisse van dien, niet en werden genecessiteert daer tegens soodanige voorsie-

ninge te doen, als deselve, tot securiteyt van het Sas van Gent, met den gevolge ende aenkleven van dien, sullen vinden te behooren: ende werden gem. Heeren Gecommitteerden uyt den gm. Raedt van Staten mitsdesen versocht ende gecommitteert, om, van 't geene voorsz. is, kennisse ende communicatie te geven aen sijn Hoogheyt den Heere Prince van Orangie, ende met deselve te overleggen, door wat wegen ende middelen de gem. Schepenen van de Keure van Gent, by onverwachte naerkominge van 't geen voorsz. is, best ende bequaemst daer toe souden kunnen werden geobligeert, ende daer van alhier ter Vergaderinge rapport te doen.

En was geteyckent

W. DE NASSAU,

Accordeert met 't voorsz. Register,

H. FAGEL.

Het verder verloop van deze zaak heb ik in den « *Hollandschen Mercurius* » van volgende jaren niet ontdekt.

Dit Jaarboek, het oudste in de Noordelijke Nederlanden, verscheen in 1651 bij Pieter Casteleyn, stadsdrukker, op de Markt, te Haarlem. Het behandelde de gebeurtenissen in ons land, en « het christenryck », voorgevallen in het jaar 1650. De redactie blijkt in zeer bekwame handen geweest te zijn. Voor de historie, niet alleen van de Noordelijke Nederlanden, is het een ware schatkamer. Latere deelen verhaalden, zooals de titel aangeeft « Saken van staet en oorlog, die in en omtrent de Vereenigde Nederlanden, en elders in Europa, in het Jaer, voorafgaande aan de uitgave, zijn geschiet ».

Wat ik hierboven mededeelde, komt voort in het drie en dertigste deel, blz. 2 — 11, « tot Haerlem, Gedruckt by Abraham Casteleyn, Stads-Drucker, op de Markt, in de Blye Druck, Anno 1683 ».

Abraham Casteleyn was de zoon van Pieter.

Haarlem, Mei 1931.

J. D. H. VAN UDEN.

De oudste rekening van Oostende (1403-1404).

1. De rekening van Oostende voor het jaar 1403-1404 is de oudst bewaarde dezer stad. (1) Zij is echter niet de eerste geweest die door den magistraat werd opgemaakt. Immers uit de nieuwe keure die in November 1330 door Lodewijk van Nevers de stad opgedrongen werd (2) blijkt dat de Oostendenaars, voor wat de administratie van de stad aanging, de nieuwe keure van Damme (18 Oct. 1330) moesten volgen, en hierin leest men « que li eschevin et cil qui aurent esté en le administration des biens de la ville en rendront compte tous les ans par devant nous ou par devant nos deputez » (3). Het staat dus vast dat Oostende te beginnen met 1331 jaarlijksch aan de door den graaf benoemde commissarissen een rekening ter goedkeuring voorlegde. Het is niet uitgesloten dat de stad ook vóór 1330, voor eigen doel, rekeningen opstelde. Al de oude rekeningen zijn verdwenen: dat deze van de XVe en volgende eeuwen bewaard zijn gebleven is te danken aan de stichting van de Rysselsche Rekenkamer en aan den toen door den graaf genomen maatregel: een dubbel van de rekening moest door de steden aan de commissarissen afgegeven en ter Rekenkamer bewaard worden. (4)

2. De rekeningen der stad Oostende werden niet ieder jaar op denzelfden datum gesloten: dat hangde af van de aankomst der ter afrekening aangestelde commissarissen; het budget-jaar was wel eens elf maanden dan eens zestien maanden lang, ten minste voor wat de uitgaven betrof. Want de assisen en de stallen werden gewoonlijk verkocht voor een termijn van één jaar loopende van 1 Juni tot 31 Mei daarna. Zoo geldt de oudste rekening voor de periode 12 Maart 1403-31 Maart 1404 voor de uitgaven en een gedeelte van de ontvangsten (Issuwe). Het assisengeld komt voor twee

(1) Rijksarchief te Brussel. Rekenkamer n° 37239. Het is een perkamenten boek, van 20 f^os, (21,5 cm. op 29 cm.). — De reeks rekeningen is bijna volledig (n°s 37239-37580); ontbreken de rekeningen 1413-18, 1424-27, 1435-36, 1485-87, 1541-42, 1581-1605, 1683-86, 1721-31. Op het Stadsarchief te Oostende is een volledige reeks rekeningen vanaf 1605.

(2) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de la ville d'Ostende*, in: *Coutumes du pays et comté de Flandre, Quartier de Bruges, Coutumes des petites villes IV*, Bruxelles 1892, 4e, p. 35.

(3) IDEM, *Coutume de Damme*, in Idem, II, Bruxelles 1891, 4e, bl. 204.

(4) *Inventaire des Archives des Chambres des comptes I*, Bruxelles 1837, bl. XIV.

maanden van de aanbesteding 1402-03, voor tien maanden van de aanbesteding 1403-04.

3. De hiernaast uitgegeven rekening vertoont natuurlijk veel gelijkenis met deze van de andere smalle steden van Vlaanderen. Onder den «ontfang» staan vermeld: de issuwen, de assisen, de merceniers- en vleeschhouwerstallen; onder de uitgaven: kosten van commissarissen, van lakenen, van presentwijnen, van dagvaardn, van messagiers, van renten, van turf, van diversche kosten, van hovesscheden, van salarissen — hoofdstukken die in alle stadsrekeningen van den tijd voorkomen en waarop we hier dus geen nadruk hoeven te leggen.

4. Toch weze gezegd dat in deze kapitfels talrijke interessante item's neergeschreven zijn. De eene geven een weerklank der algemeene politieke gebeurtenissen op het leven der stad: en hier weze vooral de aandacht getrokken op enkele lokale gevolgen van den honderdjarigen oorlog (gevangenschap van Oostendsche schippers, het opmaken van den staat der schade door de Oostendenaars geleden, Oostendsche kapers die op de loer liggen om de Engelsche schippers te vangen enz.) De andere hebben betrekking op het economische en sociale leven te Oostende, b. v. op de bedrijvigheid der haringvisschers (haringassise; visschers-tent enz.), of der schottersgilden en der gezellen «van der heligher kerke».

5. Doch opmerkenswaardig zijn vooral enkele hoofdstukken die de rekeningen der stad Oostende — en van enkele andere, vooral noordelijke, kuststeden — eigen zijn: het zijn nl. deze die de kosten van strooi, van mes, van risen en van dijkwerken opgeven. Om het belang van die verschillende posten beter te doen begrijpen zal het niet overbodig zijn in enkele trekken den toestand van Oostende in het begin der 15^e eeuw te schetsen.

6. Men weet dat Oostende in 1267 den rang van stad bekam en dat gravin Margareta toenmaals aan al deze die de nieuwe stad wilden bewonen een zekere oppervlakte duinengrond afstond — mits de betaling van een jaarlijksche rente. (5) Een groot gedeelte der oude stad werd dus op duinengrond gebouwd op een bodem die, door aanslibbingen der zee aangewassen en door duinen «overvlogen» boven het peil der hooge vloedn stond en door het werk zelf der natuur aan de overstromingen der zee onttrokken: dat de

(5) L. GILLIODTS, *Coutume d'Ostende* p. 29. Zie voor de ontwikkeling der stad EDW. VIETINCK, *Het oude Oostende en zijne driejarige belegering*. Oostende 1897, bl. 25 seq.

nieuwe inwoners hunne huizen dààr vestigden is wel een bewijs dat zij er zich veilig gevoelden tegen alle vloedgevaar.

Hoe het gebeurd is weten wij niet. Maar in de XIVe eeuw bestaat die veiligheid niet meer. Inderdaad, weldra worden de duinen en de erop gebouwde huizen door de zee aangetast. Is er een verplaatsing van zandbanken of een toesluiting van aestuaria geweest die de richting der stroomingen veranderd heeft en de baren met meer geweld tegen de stad heeft doen rijzen? Zijn er bij toeval veel op elkaar volgende stormen geweest? Misschien. Zelfs een positieve niveau-verandering is niet uitgesloten: wij hopen nochtans eensdaags te bewijzen (6) dat alle vernielende veranderingen, in de Middeleeuwen aan de Vlaamsche kust gebracht, door lokale toestanden kunnen uitgelegd worden.

Wat er ook van zij, zeker is het dat het grondgebied van Oostende in den loop der XIVe eeuw tamelijk verminderde. Of wij moeten aannemen zooals een oorkonde (1395) vermeldt « que de souvenance domme vivant, nostre dicte ville d'Ostende estoit bien de la moitié ou plus rapeticiee par ce que la mer en avoit osté et noyé » (7)? Zeker is het dat de zee langzamerhand duinen en huizen inpalmde. De hardste slag werd de stad toegebracht door den storm van 22 Januari 1394: de dijken werden gebroken, een groot gedeelte (8) der stad lag onder water. De toestand was zoo erbarmelijk dat Philips van Bourgondië een uitbreiding der stad toestond: zoo kwam het « nieuwe keurgerecht » tot stand. In 1397 (9) werd de nieuwe stad ompaald; in 1401 werden er de twee eerste straten gebannen (10). In traag tempo verhuisden de inwoners van de oude naar de nieuwe stad, naar mate de oude huizen vervielen of door de zee vernield werden. Weldra werd het nieuwe stadhuis, later de nieuwe kerk opgericht. Door de zettingslijst van 1411-12, die ons door een gelukkig toeval bewaard is gebleven, weten wij dat toen, van de 495 families der stad, 87 in de nieuwe stad woonden (11).

(6) In een reeks « *Kritische studiën over de zeeoverstromingen in Vlaanderen* » waarvan het eerste deel in 1934 zal verschijnen.

(7) L. GILLIODTS, *Coutume d'Ostende* p. 41.

(8) Niet de « helft » van de stad zooals Fris — steunend op de hoogere geciteerde oorkonde — beweert. (*Atlas de Deventer, Ostende* bl. 1).

(9) EDW. VLIETINCK, *Cartulaire d'Ostende*. Anvers 1910, 4°, bl. 66-67 n° 6.

(10) Id., bl. 141-47, n° 42.

(11) Rekening 37247, f° 41-52. Cf. E. VLIETINCK, *Oude Oostende*, bl. 32.

7. In 1403-04 leefde dus nog het grootste deel der Oostendenaars in de oude stad. Het is dan ook niet te verwonderen dat zooveel geld aan hare verdediging tegen de zee besteed werd. Ieder jaar — soms twee of drie maal — kwamen burgemeesters, schepenen en notabelen bijeen «ende oversagen den staat van der stede» en namen dan alle noodige maatregelen om de zwakke punten der stad te versterken. Als 't noodig was, werden dijken gebouwd: in 1403-04 hebben een zeker aantal werklieden aan het verbeteren van het dijkennet gewerkt. De straten werden gehoogd; «gaten» en «pitten» in het schor of in de duinen werden met strooibundels, met oude dakstrooi («dec») of met allerlei afval («mes») gevuld. Op gevaarlijke punten werden «risen» (takken in bundels) «gepoot» of geplant.

Dit alles kostte veel geld. Aan strooi werd uitgegeven, in 1403-04: 56 lb. 16 s., aan het vervoer van mes: 28 lb. 4 s., aan het pooten van risen: 11 lb. 5 s. 6 d.; de kosten aan de dijken beliepen tot 322 lb. 4 s. 6 d. par.: dit jaar werd dus 418 lb. 10 s. uitgegeven aan verdedigingswerken. Als men nu in het oog houdt dat de totale uitgaven der stad, voor hetzelfde jaar, 1677 lb. 15 s. 4. d. ob. de totale ontvangsten 1473 lb. 16 s. 6 d. bedroegen dan ziet men dat meer dan een vierde van den «ontfang» voor het versterken van de stad gebruikt werd. Niet zeldzaam zijn de jaren voor dewelke de dijkuitgaven nog veel hooger waren; bijna nooit zijn zij lager dan een 1/10 of zelfs een 1/8 der totale uitgaven.

Het is dan ook de hardnekkige weerstand der Oostendenaars aan de zee die aan de oudste rekeningen der stad een heel bijzonder karakter verleen (12).

GASTON GERARD DEPT.

(12) Het is ons een aangename plicht hier een woord van dank te zeggen aan onze collega en vriend Prof. Dr. Fr.-L. Ganshof die ons met raad ter zijde stond en aan onzen vriend Dr. J. De Smet, Staatsarchivaris te Brugge, die ons menig inlichting verstreekte.

F^o 1 Rekeninghe bi Jan Den Clerc ende Thomaes Den Scuvere burchmeesters van der poord van Oosthende, metgaders Thomaes Heins, tresorier, van allen ontfanghe ende huutghevene bi hemlieden ghedaen ende bi haren ghesellen van der wet zidert den 12sten dach in Marte 1400 ende twee, dat zy rekehenden, toten laetsten dach van der zelve maent in 't jaer 1400 ende 3. (1)

Item ontfanghen van exuwe (a) van desen jare, van diversen personen, beloopt: 12 lb. 6 s. par.

1^e Cap. Somme: 12 lb. 6 s. par.

In 't eerste, so bleef de stede te voren in de rekeninghe voor dese, alsoo 't blyct in de oude rekeninghe (b): 17 lb. 8 s. 6 d. par.

Item, 't ontfanc van twe maenden die Willem Heins overghaf, van Aprel ende van Meye, van allen assisen in 't jaer 1400 ende drie, bedraghen: 250 lb. 16 s. par.

2^e Cap. Somme: 268 lb. 4 s. 6 d. par.

Item (c) so waren vercocht alle de assisen van der stede bi burchmeesters ende scepenen, diverse personen, een jaer lanc ghedurende, beghinnende ende ingaende den eersten dach in Wedemaend in 't jaer 1400 ende drie tote den laetsten dach van Meye in 't jaer 1400 ende viere, ende dien dach daer in begrepen; daerof dat wij rekenen 't vorseide jaer als van 10 maenden.

In 't eerste so cochte Jacop De Wale de backers assise, 't vulle jaer 32 lb. 8 s. par.; beloopt van 10 maenden: 27 lb.

Item so cochte so de vleesch assise Bouden Mollijn, 't vulle jaer 38 lb. 8 s.; beloopt van 10 maenden: 32 lb.

Item so cochte de inbrauwen bier assise Willem Weyts, 't vulle jaer 87 lb. 12 s.; beloopt van 10 maenden: 73 lb.

F^o 1 v° Item so cochte Jan Megoed de wijn assise, 't vulle jaer 270 lb.; beloopt van 10 maenden: 225 lb.

Item so cochte Joris Wedaerd de huutlantsche bier assise, 't vulle jaer 882 lb.; beloopt van 10 maenden: 735 lb.

(a) *in margine*: Par affirmation de la loy. Soit dorénavant faicte declaracion de ces parties de qui et combien de chascune partie et chascun chapitre a part.

(b) *in margine*: Ces parties ont este biffiées sour le papier-journal de la ville et pour le compte précédent.

(c) *in margine*: Il est apparu de l'octroy. Par affirmation de la loy presens à ce compte.

(1) Dus 12. 3. 1403 — 31. 3. 1404 nieuwe stijl.

Item so cochte Heinric f. Jan Heins de varsche harync assise, 't vulle jaer 84 lb. 12 s. par.; beloopt van 10 maenden: 70 lb. 10 s. par.

3e Cap. Somme de ces assis: 1162 lb. 10 s. par.

Dit es 't ontjanc van der stalladse van der stede.

Ende van den merseniens van elken stalle 24 s. par.

In 't eerste Pauwels Speke 1 stal

Licebette Mols 1 stal

Heinric Willaerd 1 stal

Pieter De Vos 1 stal

Joris Andries 1 stal

Jan Daens 1 stal

Griele Thorouts 1 stal

Pieter f. Willem Huucxs 1,5 stal

Bussaerd De Fraye 1,5 stal

Anthonis uter liere 3 stallen

Lamsyn Verbele 2 stallen

Pieter Piermans 2 stalle

Jan Coeman 2 stalle

4^e Cap. Somme van desen stallen: 22 lb. 16 s. par.

Dit zijn stallen van den vleeschauwers van elken stalle 20 s.

In 't eerste Jacop Ghiselyn 2 stallen

Willem Weyts 1 stal

F^o 2 Pieter Megoed 1 stal

Jan Megoed 1 stal

Gillis Clerc 1 stal

Jan Zwanke 1 stal

Pieter De Vos 1 stal

5^e Cap. Somme van desen: 8 lb. par.

Somme van al den ontjanc: 1473 lb. 16 s. 6. par.

Dit es 't huutgheven up 't voorseide ontjanc.

In 't eerste meester Daniel Alards 3 daghen, den dagh 4 vranken; beloopt: 19 lb. 16 s. par.

Jacob Van der Tanerie 3 daghen, den dagh 4 vranken; beloopt: 19 lb. 16 s. par.

Thomaes Van Sconevelde, bailliu van Brucghe, 3 daghen, den dagh 4 vranken; beloopt: 19 lb. 16 s. par.

Zegher De Hond, bailliu van Oosthende, 3 daghen, den dagh 3 vranken; beloopt: 14 lb. 17 s.

Item den clerken ghegheven 4 vranken; beloopt: 6 lb. 12 s.

Item van der commissie 2 vranken; beloopt: 3 lb. 6 s.
1 cap. Somma: 84 lb. 3 s. par (1).

F^o 2 v° *Dit zijn kosten van lakene (a)*

Item den 8sten dagh in Meye so waren ycocht te Brughe ieghen Michiel De Wulf, poorter van Ypre, drie brede Yperse lakene ende kosten ten eersten coope 246 lb. par.

Item ter zelve tyt so kosten de lakene van voyture t' huus te bringhene, ende van den lakene te packene, ende van corden daer mede dat de lakene ghepact waren, ende den ghesellen van dryncghelde die se poeten, ende van toolne; beloopt 36 s.

Item den 6sten dagh in Septembre so was ghecocht ieghen Pieter f. Willem Huicxs 11 elne lakens ende coste elke elne 19 s. 6. d. par. omme mede cledene der stede cnapen, beloopt 10 lb. 5 s.

2^e Cap. Somme 258 lb. 12 d. par.

Dat zijn presentwinen.

In 't eerste als commissarissen t' Oosthende camen omme de wet te vermakene, binnen den drie daghen dat zij hier waren so was hemlieden ghepresenteert 32 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 19 lb. 4 s.

Item ter zelve tijt so was hier Jan Van der Muelne, controleur mijns heeren van Bourgoengne, ende hem was ghepresenteert 4 canne wijns, den stoop 6 s. 6; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 14sten dagh in Marte so cam mijn heere Tierselet Van der Bare ende meester Diederic Gheerbode t'Oosthende, omme te horne informatie van den sticke van Diederic ende Jacop Ghiselijn ende van Pieter Ackarde, ende hem lieden was ghepresenteert elc 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 4 lb. 16 s.

Item den 18sten dagh in Marte so cam Jan Van der Muelne, controleur, t'Oosthende, ende wilde wesen te Vuerne als men daer de wet vermaecte, ende hem ghepresenteert 2 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 24 s.

F^o 3 Item den 30sten dagh in Marte so cam Robrecht Van

(a) *in margine*: les burchmaistres et eschevins ont affirmé ces parties estre vraies.

(1) In de volgende rekeningen staat dit 1e Kapittel onder den titel: kosten van Commissarissen.

Cappele, bailliu van Berghen, ghezent 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s. par.

Item den 8sten dagh in Aprel, so was ghezent mijn heere Heinric Van Spiere ende Pieter Gherbode, bailliu van der Sluus, elc 4 kannen wijns, den stoop 6 s.; beloopt 4 lb. 16 s.

Item den 10sten dagh in Aprel ghezent binnen der tijt dat zij noch hier waren, elken 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 4 lb. 16 s.

Item den 14sten dagh in Aprel so was ghezent Jan Biese ende Bouden Marscalc 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 24sten dagh in Aprel so was ghezent den ghemenen lande van Vlaenderen 16 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 9 lb. 12 s.

Item den 15sten dagh in Meye so was ghezent Jan (*sic*) ende Jan Van der Boede 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 20sten dagh in Meye so was ghezent Pieter Gaderpenninc ende Jan Borten, Victor Van Leffinghe, 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 25sten dagh in Meye so was ghezent mijn heere van Huutkerke 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 28sten dagh in Wedemaend so was ghezent der wet van Dunkerken 2 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 24 s. par.

Item den 29sten dagh in Wedemaend so was ghezent Willem Slip ende Jan Slip, sijn broeder, 4 canne wijns den stop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den andren dach in Hoymaend so was ghezent den heere Jan, oudancenier der wet van Ghistele, 2 canne wijns, den stop 6 s.; beloopt 24 s.

Item den 10sten dagh in Hoymaend so was [ghezent] (a) jonckheere Lodewijc van Ghistele 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 12sten dag in Hoymaend so was ghezent der wet van Oudenburch 2 canne wijns den stoop 6 s.; beloopt 24 s.

F^o 3 v°

Item den 22sten dagh in Hoymaend so was ghezent Jan Brootloos 2 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 24 s.

Item den 25sten dagh in den Ooust so was ghezent den burchmeesters van Oudenburch 2 canne wijns den stop 6 s.; beloopt 24 s.

(a) ghezent is hier weggefallen.

Item den 19 sten dagh in Septembre so was ghezent mijn heere den prior van Bredene 2 canne wijns, den stop 6 s.; beloopt 24 s.

Item den 9sten dagh in Octobre so was ghezent den scoters van Oudenburch, 2 canne wijns, den stop 6 s.; beloopt 24 s.

Item den 16sten dagh in Octobre so was ghezent den scoters van der Niewerpoord 2 canne wijns den stoop 6 s.; beloopt 24 s.

Item den 25sten dagh in Octobre so was ghezent minen heere den proost van Sinte-Donaes 4 canne wijns den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den vierden dagh in Novembre so was ghezent Arnoud Reyfijn, Colard Cortsoof ende Jan Van der Boede 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 13sten dagh in Novembre so was ghezent den ghemenen lande van Vlaenderen 8 canne wijns den stop 6 s.; beloopt 4 lb. 16 s.

Item den andren dagh in Decembre so was ghezent Yeweyn Van Straten ende Jan Van der Boede 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 9sten dagh in Decembre so was ghezent Casain Boudelood ende Jan Moens 2 canne wijns, den stop 6 s.; beloopt 24 s.

Item den 15sten dagh in Laumaend so was ghezent mijn heere Jan Blanckaerd 4 canne wijns, den stop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 19sten dagh in Laumaend so was ghezent mer Jonevrauwe baillius van Brughe, 4 canne wijns den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

F^o 4

Item den 8sten dagh in Sporkele so was ghezent Jan Ryxs, bailliu van Lomberdien, 2 canne wijns den stop 6 s.; beloopt 24 s.

Item den 9sten dagh in Sporkele so was ghezent minen heere den souverain (1) van Vlaenderen 4 canne wijns, den stop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 22sten dagh in Sporkele so was ghezent minen heere van Huutkerke 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 26sten dagh in Sporkele so was ghezent minen heere van Huutkerke 4 canne wijns, den stoop 6 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

3^e Cap. Somme van den presentwine: 99 lb. 12 s. par.

(1) 't is te zeggen de souverain-baljuw.

Dit zin costen van dachvaerden. (a)

Item den 22sten dagh in Marte so was Jan De Clerc, burchmeesters (*sic*) van den course, ende Reynare Lamheins te Brucghe omme te wetene of men de dachvaerd ayieren zoude de welke die ghestelt te Riesele Dingsendagh naer Letare (1) omme stic van Diederic ende Jacob Ghiselijn ende Pieter Ackaerd; ende water omme uute elc 2 daghen, van elken 24; beloopt 4 lb. 16 s.

F^o 4 v°

Item (b) den andren ende den derden dagh in Aprel so waren ghezent te Brucghe Arnoud Hellync ende Jan Bone omme te wetene besceet van Jan Willis ende van sine veynoten die vermord up de zee van den Inghelschen; ende warer omme uut elc 2 daghen, den dagh van elken 24 s.; beloopt 4 lb. 16 s.

Item den 16sten dagh in Aprel so was Thomaes Heins, tresorier, ghezent te Brucghe omme te betaelne Jan Den Hond, ontfangher van Vlaenderen, van dat men hem t' achter was van der niewer rente; ende als te diere tijt so ne was hi binnen der stede van Brucghe niet; ende wasser omme uut 1 dagh; beloopt 24 s.

Item den 17sten dagh in Aprel so waren ghezent Jan Megoed ende Jacob Moene t' Santvorde ter meenthuct, omme te spreken over de stede, van dies de stede nood hadde; ende warer omme uut elc eenen dagh, den dagh van elken 12 s.; beloopt 24 s.

Item den 19sten dagh in Aprel so was ghezent Arnoud Hellync westwaerd met Jan Biese ende met Bouden Merscalc ghedeputeerde van der stede van Brucghe, ter begherte van hemlieden, omme ware te nemene van eenen scepe 't welke dat ghenomen hadde een groot quantiteit van goede 't welke toehorde, al so men zeide, coopliden van Vlaenderen; ende wasser omme uut 3 dagh (*sic*), den dagh 24 s.; beloopt 3 lb. 12 s.

Item den 25sten dagh in Aprel so waren ghezent Jan Megoed ende Jacop Moene t' Sandvoorde, ter meenthuct, omme te hebbene eenen steendam in 't niewe cuergherechte also zij belooft hadden; ende warer omme uute elc eenen dagh, den dagh van elken 12 s.; beloopt 24 s.

Item den 26sten dagh in Aprel so was ghezent Bouden

(a) *in margine*: par affirmation de la loy présens à ce compte.

(b) *in margine*: par affirmation comme dessus.

(1) 27 Maart.

F^o 5

Mollyn te Brucghe met Jacob Rugier omme antworde te hebbene van der doot van Jan Willis ende van sine veynoten; ende wasser omme uut eenen dagh; beloopt 24 s. (a)

Item den 28sten dagh in Aprel so was ghezent Jan Megoed te Brucghe omme te betaelne Jan Den Hond, ontfangher van Vlaenderen, van dat men hem t' achter was van mijn heeren rente; ende wasser omme uut 2 daghen, den dagh 24 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 8sten dagh in Meye so waren ghezent te Brucghe bede burchmeesters ende den tresorier omme te copene de lakene van der stede; ende warer omme uut elc 2 daghen, den dagh van elken 24 s.; beloopt 7 lb. 4 s.

Item den 9sten dagh in Meye so waren ghezent t' Santvorde Jan Megoed ende Jacop Moene omme te hebbene ghemact eenen steendam ten hende van onsen cuergherechte; ende warer omme uut elc eenen dagh, den dagh van elken 12 s.; beloopt 24 s.

Item den 18sten dagh in Meye so waren ghezent te Brucghe, Jan Megoed ende Jacop Moene ten onrechten beride omme te rescuddene enicghe van onsen poorters; ende warer omme uut elc 2 daghen, den dagh van elken 24 s.; beloopt 4 lb. 16 s.

Item den 26sten dagh in Meye so waren ghezent de burchmeester Jan De Clerc, Jan Megoed ende Jacop Moene ter meenthuct van Woutermans ambacht omme dies de stede nood hadde; ende warer omme uut elc 1 dagh, den dagh van elken 12 s.; beloopt 36 s.

Item den 27sten dagh in Meye so waren ghezent Jan Bone ende Jan Megoed te Brucghe met eenen beleede van eenen Jan f. Doedyns ende van eenen Jan f. Jacop Soets; ende warer omme uut elc eenen dagh, den dagh van elken 24 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

F^o 5 v°

Item den 28sten dagh in Meye so was ghezent Jacop De Wale te Brucghe an den ontfangher van Vlaenderen omme te hebbene eenen brief van den pachte van den steene; ende wasser omme uit eenen dagh; beloopt 24 s. (b)

Item ter zelve tijt, so coste den brief ieghen den clerck, in hovesscheden, 36 s.

Item den 29sten dagh in Meye so waren ghezent de burchmeester Jan De Clerc ende Jan Megoed te Brucghe omme te sprekenen meester Daniel Alards, raed mijns heeren, van on-

(a) *in margine*: comme dessus.

(b) *in margine*: par affirmation comme dessus.

sen bouken van onser rekeninghe; ende warer omme uut elc eenen dagh, dan dagh van elken 24 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 5sten dagh in Wedemaend so waren ghezent Jan Megoed ende Bouden Mollijn ter meenthuct t' Santvorde omme te hebbene eenen ghezworne, een van onsen poorters, in 't ambacht, ghelic dat zij voortijts ghehad hebben; ende warer omme uut elc 1 dagh, den dagh van elken 12 s.; beloopt 24 s.

Item den 13sten dagh in Wedemaend, so waren ghezent Arnould Helliync ende Jan Boone te Brucghe ten ontbiedene van hemlieden omme te verantwoordene voor enicghe van onsen poorters de welke porters scade mochte hebben ghedaen den Inghelschen in tiden verleden up de zee; ende warer omme uut elc 1 dagh, den dagh van elken 24 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 16sten dagh in Wedemaend so waren ghezent Jan Megoed ende Jacop Moene ter meenthuct t' Santvorde omme ghemaect te hebbene eenen steendam; ende was hemlieden te dier tijt gheconsenteert; ende warer omme uut elc eenen dagh, den dagh van elken 12 s.; beloopt 24 s.

F^o 6

Item den 15sten dagh in Hoymaend so waren ghezent ter meenthuct t' Santvorde Jan Bone, Jan Megoed ende Jacop Moene omme te hebbene 1 ghezworne binnen onser stede, een van onsen porters, ghelijc dat sij voortijts ghehad hebben; ende was uutghestelt te dien tijt; ende warer omme uute elk 1 dagh, den dagh van elken 12 s.; beloopt 36 s. (a)

Item den 24sten dagh in Hoymaend so waren ghezent ter menthuct t' Santvorde Jan De Clerc, burchmeester van den course, Jan Megoed ende Jacop Moene omme te hebbene eenen ghezworne, mids dies dat voortijts uutghestelt was, ende noch te dier tijt so was 't uutghestelt; ende warer omme uut elc 1 dagh, den dagh van elken 12 s.; beloopt 36 s.

Item den 25sten dagh in Hoymaend so waren ghedaecht van Pieter Ackard bede onse burchmeesters voor den deken t' Oudenburch, omme scade van lande die hi heeschende was der stede; ende warer omme uut elc eenen dagh, den dagh van elken 12 s.; beloopt 24 s.

Item den derden dagh in den Ooust so was ghezent Bouden Mollijn te Risele omme te verantwoordene ieghen Pieter Ackard van enicghe scade van lande dat hi hesschende was der stede; ende wasser omme uut 3 daghen, den dagh 36 s.; beloopt 5 lb. 8 s.

(a) *in margine*: comme dessus.

Item den 16sten dagh in Septembre so waren ghezent te Brucghe Jan Megoed ende Jacop Moene met Jacop Rugiere, onsen porter, omme te sprekene met den goeden lieden van Jan Willis sticke; ende warer omme uut elc eenen dagh, den dagh van elken 24 s.; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 25sten dagh in Septembre so waren ghezent Jan Megoed ende Jacop Moene t' Santvoorde ter menthuct omme te hebbene eenen ghezworne ghelijc dat wij voortijts ghehad hebben, ende daer so was hemlieden geconsenteert, ende ghecoren Pieter Juerdaen; ende warer omme uut elc eenen dagh, den dagh van elken 12 s.; beloopt 24 s.

F^o 6 v°

Item den 10sten dagh in Octobre so was ghezent Jan Megoed metgaders Pieter Juerdaen ten ambachte dat Pieter vorseid sinen eed doen zoude als ghezwoeren, up aventure off er die van den ambachte yet ieghen hadden willen zegghen; ende wasse (*sic*) omme uute 1 dagh; beloopt 12 s. (a)

Item den 26sten dagh in Octobre so waren ghezent de burchmeester Jan De Clerc ende Jan Megoed te Ghend voor 't ghemeene land, omme hemlieden te kennen te ghevene dat een onslieder poorter Jan Conent metgaders sine veynoten ghevanghen waren van den Inghelschen; ende warer omme uut elc 3 daghen, den dagh van elken 36 s.; beloopt 10 lb. 16 s.

Item den derden dagh in Novembre so waren ghezent de burchmeester Jan De Clerc ende Reynare Lamheins te Brucghe omme hemlieden te kennen te ghevene dat enige van onsen poorters Diederic ende Jacop Ghiselijn ende noch ander personen ghedachvaerd waren jeghen den procureur generael ende Pieter Ackard te Risele; ende warer omme uut elc 2 daghen, den dagh van elken 24 s.; beloopt 4 lb. 16 s.

Item den 10sten dagh in Novembre so waren ghezent Jan Megoed ende Jacop Moene ten onrechten beride omme onse poorters te bescuddene; ende warer omme uut elc 2 daghen, den dagh van elken 24 s.; beloopt 4 lb. 16 s.

Item den 22sten dagh in Novembre so waren ghezent te Brucghe Jan Megoed ende Reynare Lamheins omme te kennen te ghevene den ghemenen lande van Vlaenderen dat Jan Conent ende sine veynoten waren te Calais, ende waren gherensoneert eene grote somme van goede; ende warer omme [uut] elc 2 daghen, den dagh van elken 24 s.; beloopt 4 lb. 16 s.

F^o 7

Item den 26sten dagh in Decembre so waren ghezent te Brucghe Jan De Clerc, burchmeester, ende Thomaes Heins omme de goede lieden te kennen te ghevene dat Jan Conent

(a) *in margine*: par affirmation, comme dessus.

ende sine veynoten waren gherensonert te Calais, ende dat sy van Calais vervoert waren in een ander stede heet Goezevoorde, om te wetene de warede, weder dat men 't rensoen betalen zoude so ne zoude; ende warer omme uut elc 2 daghen den dagh van elken 24 s.; beloopt 4 lb. 16 s. (a)

Item den derden dagh in Laumaend so waren ghezent Jan De Clerc, burchmeester, ende Jan Megoed te Coolscamp omme te spreken met minen heere den souverein van enicghen zonderlinghe sticken angaende onse lieder porters ende warer omme uut elc 2 daghen, den dagh van elken 24 s., beloopt 4 lb. 16 s.

Item den 6sten in Laumaend so was ghezent Jan Megoed te Brughe omme te spreken met Willem Van den Houte van eenen ghedinghe dat was tuschen den heere Arnoud ende der heleghe kerke; ende wasser omme uut 1 dagh; beloopt 24 s.

Item den 12sten dagh in Laumaend so was ghezent Jan De Clerc, burchmeester, te Brughe omme antworde te hebbene van den vier leden van onsen porters die in Ingheland ghevanghen zijn ende gherensoneert; ende wasser omme uut 2 dagh; beloopt 2 lb. 8 s.

Item den 14sten dagh in Laumaend so was ghezent Arnoud Hellijnc te Brughe met eenen brieve die Jan Conent t' huus ghezent hadde sinen wive, hoe dat zij laghen in zwarer vanghenesse ende in groten vresen van haren live, omme dat hemlieden te kennen te ghevene; ende wasser omme uut 2 daghen; beloopt 2 lb. 8 s.

4^e Cap. Somma 103 lb. 4 s. par.

F^o 7 v°

Dit zijn costen van messagiers.

Item den 12sten dagh in April so cam Pieter Van der Hofstede, messagier, ende brochte opene brieven van minen heere ende besloten brieven van der stede van Brughe an burchmeesters ende an scepenen; ende hem was ghegheven 12 s. par.

Item den 20sten dagh in April so cam 1 messagier van der stede van Brughe, gheheten Tuervekijn, ende brochte eenen brief an burchmeesters ende an scepenen; ghegheven 12 s. par.

Item den 11sten dagh in Meye so cam 1 messagier van der stede van Ghent ende brochte eenen besloten brief van den ghemeenen lande an burchmeesters ende an scepenen; ghegheven 18 s.

(a) *in margine*: comme dessus.

Item den 6sten dach in Wedemaend so cam een messagier an den heere ende an de wet van t'sconinx van Vranke-rixx weghe, ende brochte eenen brief; ghegheven 24 s.

Item den 7sten dach in Wedemaend so cam 1 messagier van der stede van Tielt ende brochte eenen huuthanghende brief van hare lieder jaermaerct; ghegheven 12 s.

F^o 8

Item den 9sten dach in Wedemaend so cam 1 messagier van der stede van Ghent ende brochte eenen brief an burchmeesters ende an scepenen van den ghemenen lande; ghegheven 12 s. par.

Item den 15sten dach in Wedemaend so cam 1 messagier van der stede van Brughe ende brochte eenen brief an burchmeesters ende an scepenen van den ghemeen lande; ghegheven 12 s.

Item den 26sten dach in Wedemaend so cam 1 messagier van der stede van Brughe ende brochte eenen brief an burchmeesters ende an scepenen; ghegheven 12 s.

Item den vierden dach, in Hoymaend so cam 1 messagier van der stede van Vuerne ende brochte huuthanghende brieven van haren vrijer jaermaerct; ghegheven 12 s.

Item den vierden dach in Octobre so cam Luuc Van Berlegheem ende brochte opene brieven als van t' sgraven vrede dat se verlanghet was; ghegheven 12 s.

Item den 13sten dach in Novembre so cam een Pauwels De Vaerwere ende brochte eenen brief van der stede van der Sluus, van den goeden lieden van der wet; ghegheven 12 s.

Item den 14sten dach in Decembre so cam 1 messagier, Jan Van der Sanserie, omme sinen medewinter; ghegheven 12 s.

Item den 23sten dach in Sporkele so cam Jan Mond, messagier, ende brochte eenen besloten brief an burchmeesters ende an scepenen van comissarissen; ghegheven 12 s.

Item (a) 16sten dach in Laumaend so camen 2 messagiers, Arnoud Van Hataerd ende Yseberd De Frere, omme haren medewinter; 24 s.

Item den 26sten dach in Sporkele so cam 1 messagier van der stede van Brughe ende brochte eenen besloten brief an den bailliu, burchmeesters ende scepenen; ghegheven 12 s.

F^o 8 v°

Item den 27sten dach in Sporkele so cam 1 messagier van minen heere van Ghistele omme te wetene den staet van Inghelschen, van der scade die zij onsen porters daden; ghegheven 10 s. par.

5^e Cap. Somma 11 lb. par.

(a) een verzendingsteeken verzendt deze item op de chronologische plaats tusschen de twee voorafgaande.

Item ghegheven Clais Conent van desen jare van clinkene, 24 s.

6° Cap. Somme 24 s. par.

Dit zin costen van renten.

Item den 28sten dagh in Aprel so was Jan Megoed ghezent te Brucghe ende betaelde Jan Den Hond, ontfangher van Vlaenderen een payement van 100 ende 50 lb. par. van den eersten daghe van Marte. (a)

Item ter zelve tijt so betaelde Jan Megoed Jan Den Hond, ontfangher van Vlaenderen 6 lb. par., van onsen transpoorte van den payemente van medewinter.

Item betaelt van beden quitancien 24 s.

Item den 22sten dagh in Novembre, was betaelt Werner d' uter namen van Jan Den Hond, ontfangher van Vlaenderen van den payemente van Meye, 100 lb. par. (a)

Item betaelt van der quitancie, 6 s. par.

Item den derden dagh in Decembre so was betaelt Robrecht f. Pieter f. Clais, ontfangher van Woutermans ambacht den 50 pennync als van der zettinghe van den ambachte (1) comende uter camere van den Vrijen; belooft 7 lb. 3 s. 3 d. ob. par. (a)

Item betaelt van der quitancie 6 s. par.

F° 9

Item den 22sten dagh in December so was betaelt Werner d' uter namen van den ontfangher van Vlaenderen van den payemente van Novembre van onsen ottroye, 100 lb. par. (a)

Item betaelt van der quitancie 6 s.

Item betaelt broeder Andries van den gasthuse, van der plaetse ende van der stede halle up staet ende van der maerct, 20 s. par.

Item den 6sten dagh in Sporkele so was betaelt Wouter Marteel, ontfangher van der prostie, als dat men jaerlixs ghelt der prostie van der zettinghe van Standaerts ambachte van den payemente van medewinter ghevallen, (2): 18 lb. par. (a)

Item van der quitancie 6 s.

Item Joris Wedaert, als ontfangher van den dissche, ende van der stede huuse ende van der maerct, betaelt 20 s. par.

(a) *in margine*: par quittance.

(1) Oostende moest een deel der zetting in 's Heer Woutermans ambacht betalen omdat het ambacht in 1394 een deel van haar grondgebied afgestaan had aan de stad (in het nieuw keurgerecht.)

(2) Zelfde reden als aangegeven nota 1.

Item den heer Jacop Ackard van der paeltse (*sic*) ende van der maerct ende van den gheseluse; betaelt 18 s. par. 7^e Cap. Somma 386 lb. 9 s. 4 d. ob. par.

Dit zijn coste van stroye. (a)

Item so leverde Casyn Lauwers in 't jaer verleden 2100 stroys, ende waren ghepoot bewesten der west muelne, ende waren vergheten te rekene; van elken 100, 8 s. par.; beloopt 8 lb. 8 s. par.

Item den 9sten dagh in Hoymaend so leverde de burchmeester Thomaes Scuver 300 stroys daer mede dat men vullede bachten Pieter Clickaerts; van elken 100, 8 s.; beloopt 24 s.

Item den derden dagh in Hoymaend so leverde Willem Heins 1100 stroys up 't scor bachte Clais Pendels wedewe, daer mede dat 't scor ghemaect was van elken 100, 8 s.; beloopt 4 lb. 8 s.

F^o 9 v° Item den 7sten dagh in Hoymaend so leverde de burchmeester Thomaes De Scuvere 900 stroys daer mede dat 't scor ghemaect was ieghen Reynare Lamheins; van elken 100, 8 s.; beloopt 3 lb. 12 s.

Item den 10sten dagh in Hoymaend so leverde Pieter Clickaert 1300 stroys up 't scor daer mede dat 't scor ghemaect was, van sinen oostwaerd gaende; van elken 100, 8 s., beloopt 5 lb. 4 s.

Item den 22sten dagh in Hoymaend so leverde Willem Weyts 1200 stroys bi der oost muelne, daer mede dat 't scor ghemaect was; van elken 100, 8 s., beloopt 4 lb. 16 s.

Item den 26sten dagh in Hoymaend so leverde Thomaes Heins 800 stroys ieghen de coorne maerct, daer mede dat 't scor ghemaect was; van elken 100, 8 s., beloopt 3 lb. 4 s.

Item den 9sten dagh in Octobre so leverde Diederic Ghise-lijn 1600 stroys omme 't scor mede te hoghene vooren Jan Boons, ende van dan oostwaerd; van elken 100, 8 s., beloopt 6 lb. 8 s.

Item den 12sten dagh in Octobre so leverde Willem Heins 300 stroys up 't scor boosten Jan Bons omme de pitten mede te vulne; van elken 100, 8 s., beloopt 24 s.

Item den 16sten dagh in Octobre so leverde de burchmeester Thomaes Scuvere 300 stroys boosten der coorne-maerct, omme 't scor mede te hoghene; van elken 100, 8 s., beloopt 24 s.

(a) *in margine*: par affirmation de la loy pour tout ce chapitre.

Item den 18sten dagh in Octobre so leverde Thomaes De Scuvere 300 stroys ieghen Stasijns Lamme Reynaers hoofstede, omme de plaetse mede hoghene; van elken 100, 8 s., beloopt 24 s.

Item den 22sten in Octobre so leverde Thomaes Heins 500 stroys daer mede dat de strate ghehoocht was, van Jacop Ydsebouds wedewe oostwaerd; van elken 100, 8 s., beloopt 40 s.

Item den 20sten dagh in Octobre so leverde de wedewe Heinric f. Jan Bouden 1600 stroys daer mede dat die plaetse ghehooch (*sic*) was van Jan Boons oostwaerd; van elken 100, 8 s., beloopt 6 lb. 8 s.

F^o 10 Item den 24sten dagh in Octobre so leverde Jan Lams 300 stroys daer mede dat die strate ghehoocht was van Jacop Ydseboud wedewe oostwaerd; van elken 100, 8 s., beloopt 24 s.

Item den 26sten dagh in Octobre so leverde Pieter Heye 400 stroys omme de strate te hoghene van Jan Boons oostwaerd; van elken 100, 8 s., beloopt 32 s.

Item den 27sten dagh in Octobre so leverde Pieter Clickaerd 1000 stroys dar mede dat sine hoofstede ghehoocht was; van elken 100, 8 s., beloopt 4 lb.

Item den 15sten dagh in Decembre so leverde Thomaes De Scuevere 200 stroys bachte Clais Pendels wedewe t' henden van den dike mede te hoghene; van elken 100, 8 s., beloopt 16 s.

8 Cap. Somma 56 lb. 16 s. par.

Dit zijn coste van messe. (a)

Item den 5sten ende den 6sten dagh in Meye so miende Pieter Clickaert mes up 't scor voor sijn huus met eenen perde, met 2 corden, met 2 cnapen; den dagh 12 s., beloopt 24 s.

Item den 27sten ende den 28sten dagh in Meye so miende Thomaes Heins mes bachte Reynare Lamheins met 1 perde, met 2 corden, met 2 cnapen; den dagh 12 s., beloopt 24 s.

Item den vierden ende den 5sten, den 6sten, den 7sten, den 8sten dagh in Wedemaend' so miende de wedewe Michiel Buus mes met 2 cnapen, met 2 corden, met 1 perde bachte Clais Pendels wedewe; den dagh 12 s., beloopt 3 lb.

Item den 10sten, den 11sten dagh in Wedemaend so miende Pieter Megoed mes met 2 perden met 2 waghens met 2

(a) *in margine*: par affirmacion de la loy pour tout ce chapitre.

cnapen bachte Reynaer Lamheins; den dagh 24 s., beloopt 2 lb. 8 s.

F^o 10 v°

Item den 9sten, den 10sten, den 11sten, den 12sten dagh in Hoymaend so dede Jacop Ghiselijn mes menen bachte Clais Pendels wedewe met 2 perden met 2 waghene met 2 cnapen; den dagh 24 s., beloopt 4 lb. 16 s.

Item den 15sten, den 16sten, den 17sten, den 18 ende den 19sten dagh in Hoymaend so dede Willem Weyts mes menen onder den nieuwen dyc bewesten Pieter Clickaert met 1 perde, met 2 corden, met 2 cnapen; den dagh 12 s., beloopt 3 lb.

Item den 12, den 13sten, den 14sten, den 15sten, den 16sten dagh in Septembre so dede Willem Heins mes menen in de te broukene hoofstede boosten Jan Boons met eenen perde met 2 cnapen met 2 corden; den dagh 12 s., beloopt 3 lb.

Item den 23sten den 24sten dagh in Octobre so dede de burchmeester Jan De Clerc mes menen in Bricins Mols hoofstede met eenen perde met 2 cnapen met 2 corden; den dagh 12 s., beloopt 24 s.

Item den andren ende den derden dagh in Novembre so dede de burchmeester Thomaes De Scuvere mes menen up 't scor boosten Glinders; met 1 perde, met 2 cnapen, 2 corden, den dagh 12 s., beloopt 24 s.

Item den 6sten, den 7sten dagh in Novembre so dede Thomaes Heins mes menen up 't scor met 1 perde met 2 cnapen met 2 corden, den dagh 12 s., beloopt 24 s.

Item den andren, den derden, den vierden ende den 5sten dagh in Decembre so dede Pieter Clickaert mes menen bachte Reynare Lamheins met eenen perde, met 2 cnapen, met 2 corden; den dagh 12 s., beloopt 2 lb. 8.

Item den 9sten, den 10sten, den 11sten dagh in Decembre so dede mes menen de wedewe Heinric f. Jan Bouden met 2 waghens, met 2 perden, met 2 cnapen omme 't scor mede hoghene; den dagh 24 s. beloopt 3 lb. 12 s.

9^e Cap. Somma 28 lb. 4 s. par.

F^o 11

Dit zijn coste van risen te verpotene. (a)

Item den 6sten, den 7sten, den 8sten ende den 9sten dagh in Wedemaend so verpotede Jan Van der Were ende Heinric Tac risen ende vullede de gaten bewesten Pieter Clickaerts; den dagh van elken 5 s. 6 d. par., beloopt 2 lb. 4 s. par.

Item den 13sten, den 14sten, den 15sten, den 16sten

(a) *in margine*: par affirmacion comme dessus.

dagh in Wedemaend so verpotede risen Jan Van der Were ende Heinric Tac ende heffende 't scor bachten Cateline Meesyngs; den dagh van elken 5 s. 6 d. par., beloopt 2 lb. 4 s.

Item den 18sten, den 19sten, den 20sten, den 21sten, den 22sten, den 23sten dagh ende eene voornoene in Wedemaend so verpotede Jan Van der Were ende Heinric Tac risen ende 't scor bachte Willem Heins; den dagh van elken 5 s. 6 d. par., beloopt 3 lb. 6 d. par.

Item den 25sten, den 26sten, den 27sten, den 28sten dagh in Hoymaend so verpotede Jan Van der Were ende Heinric Tac risen ende heffende 't scor boosten Willem Heins; den dagh van elken 5 s. 6 d. par., beloopt 2 lb. 4 s.

Item den 21sten, den 22sten, den 23sten dagh in Septembere so verpotede Jan Van der Were ende Heinric Tac risen boosten Cateline Meesyngs werchuse ende ieghen de muelne den [dagh] (a) van elken 5 s. 6. d. par., beloopt 33 s.

10^e Cap. Somma 11 lb. 5 s. 6 d. par.

F° 11 ▼

Dit zijn kosten verteert bi der wet.

Item den 27sten dagh in Marte so was veteert bi den heere ende bi der wet te Thomaes Scuyvers, burchmeester, als de bailliu eerst dinghede met nieuwen scepenen ende als de oude scepenen ghedanct waren, bede up eenen dagh; veteert 2 lb. 8 s.

Item den 28sten dagh in Marte so waren burchmeesters ende scepenen ende oversaghen de cueren ende vermaecten de officies naer costumen van ouden tiden; veteert te Pieter Clickaert 2 lb. 12 s.

Item den 27sten dagh in Meye so was verteert bi burchmeesters ende bi scepenen als men de assisen van der stede vercochte, mede den wine ende biere dat ghehaelt was omme de poorters te ontfanghene die up der stede huus camen omme te copene de assisen van der stede; verteert 3 lb. 12 s.

Item den andren dagh in Wedemaend als 't hier ghebarnet was so was verteert te Thomaes Scuyvers bi der ghemener wet als si vermoet (*sic*) hadden ghesijn omme 't vloc (1) te poynte te stelne ende omme 't fier te uutene, verteert 2 lb. 8 s.

Item den 20sten dagh in Wedemaend so was vertert bi den goeden lieden van der wet als sy vergadert hadden ghesijn, omme enicghe cause wille die der stede an clevan mochte van den Inghelschen; 22 s.

(a) *dagh* is weggevallen.

(1) *sic* voor volc.

Item vertert Sinte Martyns avende (1) bi der wet te Jan Clercx, burchmeesters, als men de bakine (2) stac omme de harijnc scepe te hydene; verteert 4 lb.

Item de 12sten dagh in Novembre so was verteert te Jan Clerxs, burchmeesters, als zij vergadert hadden ghesijn ende oversagen den staet van der stede, verteert 3 lb.

F^o 12

Item Sinte Thomaes daghe naest Karstdaghe (3) so vertert te Jan Clerxs, burchmeesters, als zij overghesien hadden den staet van der stede; verteert 27 s.

Item verzworen maendaghe (4) naer Medewinter, so ghaf Bouden Mollijn den goeden lieden van der wet eene maeltijt, ende hem was ghegheven te helpe van sine costen, 3 lb. 12 s.

Item den 28sten dagh in Laumaend so ghaf Thomaes Heins tresorier den goeden lieden van der wet eene maeltijt, ende hem was ghegheven te helpe van sine costen, 3 lb. 12 s.

11^e Cap., Somma 27 lb. 13 s. par.

Dit zijn coste van tuerven. (a)

Item den 19sten in Marte so was betaelt Jan Wighe van 1000 tuerven, 12 s. 6 d. par.

Item van draghene, 12 d. par.

Item den andren dagh in Septembre so was betaelt Jan Hydemen van 1000 tuerven, 13 s. par.

Item van draghene, 12 d. par.

Item den 16sten dagh in Octobre so was betaelt Pieter Van Caloe van 1000 tuerven, 12 s.

Van draghene, 12 d. par.

Item den derden dagh in Decembre so was betaelt Jacop Lieman van 1000 tuerven, 13 s.

Item van draghene, 12 d. par.

Item den 18sten dagh in Decembre so was betaelt Jan Dabd van 1000 tuerven, 12 s.

Van draghene 12 d. par.

F^o 12 v°

Item den 19sten dagh in Sporkele so was betaelt Pieter Van Caloe van 2000 tuerven, 22 s.

Van draghene 2 s. par.

12^e Cap., Somma 4 lb. 12 s. 6. d. par.

(a) *in margine*: par affirmation de la loi.

(1) 10 november.

(2) seinvuur of signaal.

(3) 21 December

(4) 7 Januari.

Dit zijn diversche costen. (a)

Item den 27sten dagh in Marte als oude scepenen ghedantc waren van den goede dienste die zij minen heere ghedaen hadden, ende overgaven al 't secreet dat onder hemlieden was; verteert bi hemlieden 3 lb. 12 s.

Item den 7sten dagh in Aprel so was ghegheven Jan Van Broothende omme te gane ter prouwe ter Magdalene (1) bute Brughe, ghegheven 12 s.

Item den 20sten dagh in Aprel so wrochte Arnoud f. Jacop der stede eenen dagh ende makede eene mast an de tente ende voord de branthaken, beloopt 9 s.

Item den 20sten in Aprel so was ghehaelt te Jan Clerxs, burchmeesters, 't hout daer de mast ende de branthaken mede ghemaect waren ende costen 16 s. par.

Item ter zelve tijt so was 1 scote bast ghehaelt te Pieter Juerdaen, 2 s. par.

Item den 9sten dagh in Meye so was ghezent Jan Kaetsaerd te Brughe met eenen brieve an Michiel Den Wulf als van onsen daghen van payemente van onse lakene; ende wasser omme uut 2 daghen, beloopt 24 s.

Item den 13sten dagh in Meye so was Jan Kaetsaerd ghezent te Brughe met eenen brieve gaende an Michiel De Wulf als dat wij onse lakene corter vonden dan hi ons vercochte; ende wasse omme uut 2 daghen beloopt 24 s.

f° 13

Item den 20sten dagh in Meye so stoppede Pieter Lood enicghe gaten an der steden huus ende coste met werke, over al, 13 s.

Item den eersten dagh in Wedemaend als 't hier barnede so was Wouter Boel ende Joos f. Joos ter werke ghestelt omme nachts 't fier te uutene; ghegheven over haren aerbeit, 18 s. par.

Item den 7sten dagh in Wedemaend so makede Arnoud f. Jacob eene iduere beneden an der stede huus ende coste met werke met huere ende met naghelen, coste al 12 s.

Item den 6sten dagh in Wedemaend so was betaelt meester Bonijn van dat hi wrochte an onse tente ende leverde alle de stoffie diere toe ghinc, coste 12 lb. par.

Item ter zelve tijt als men de tente rechten zoude so waren ghehaelt de staken daer mede dat die tente gherecht was te Jan Clerxs, burchmeesters, ende coste 12 s. par.

Item ter zelve tijt so was ghehaelt tiepeghewant dat an de tente ghesicht was, coste 5 lb. 8 s. par.

(a) *in margine*: par affirmation de la loy pour tout ce chapitre.

(1) t. t. z. naar het Magdalena leprozenhuis. Zie EDW. GAILLIARD, Table analytique à l'Inventaire des Archives de Bruges de Gilliodts, Bruges, 1885 8° bl. 260.

Item Sunte (*sic*) Jans nachte (1) so was Jan Kaetsaerd, hem anderde, ghedaen waken omme 't fier te verwaerne; ghegheven 6 s. par.

Item up den helegghen Paesschedagh (2) so camen enicghe ghedeputeerde van der stede van Brucghe an de goede lieden van der wet dat men wilde uut doen waren enicghe sciplieden ter zee, omme te waerscauwe enicghe Vlaminghe die uute laghen omme den Inghelsche goed te nemene dat zij ghene Inghelsche coopliden mesdoen ne zouden; hemlieden ghegheven over haer lieder aerbeyt, 7 lb. 16 s.

Item den 26sten, den 27sten, den 28sten dagh in Wedemaend so drouch Wouter Boel oud dec beneden den score ende rumede de straten, elc dagh, 4 s., beloopt 12 s. par.

F^o 13 v°

Item Sinte Pieters nachte (3) so was Jan Kaetsaerd ghedaen waken, hem anderde, omme 't fier te verwaerne, ghegheven 6 s. par.

Item betaelt Jan Waye van biere dat te sinen ghehaelt was in diverschen tiden als de goede lieden up 't scepenen huus vergadert waren; beloopt 20 s. par.

Item den 22sten dagh in Hoymaend so leverde meester Maes 300 ende 1 alf oud dec daer mede dat den dyc ghehoocht was bewesten Pieter Clickaerts; ende coste elc 100, 8. s., beloopt 28 s.

Item den derden dagh in Pietmaend so was ghegheven Aechte, de wedewe Clais Caels, omme te gane ter prove ter Magdalene bute Brucghe 12 s.

Item den eersten dagh in Wedemaend als 't hier barnede so waren ghehaelt hoop van kannen, water mede te haelne, den brant mede te uutene, ter wedewe Jan Causes; beloopt 24 s.

Item betaelt Casyn Lauwers ende Jan De Costere, procureures, van den brieven daer of dat bede onse burchmeesters ghedaecht waren jeghen Pieter Ackaerd; beloopt 38 s.

Item den 10 sten dagh in Septembre so was bestid de spoye te makene onder den nieuwen dyc, Arnoud f. Jacop ende Heinric Wouters elc 4 daghen; den dagh 9 s., beloopt 3 lb. 12 s.

Item ter zelve tijt so was ghehaelt te Jans Clexs, (*sic*) burchmeesters, vele stilen ende 22 tievoet (a) houten ende 6 brede planken ende 8 cnoorhouten, coste al 12 lb. 12 s.

(a) voor tienvoet.

(1) Nacht van 26 tot 27 December 1403.

(2) 15 April 1403.

(3) Nacht van 28 tot 29 Juni 1403.

Item ter zelve tijt so was ghehaelt te Rike Ribode 't yser datter an ghebesicht was, coste 36 s.

Item ter zelve tijt so wrochte Jan Van der Were metter spade 3 daghe omme de speye te blotene; den dagh 6 s., beloopt 18 s.

Item Sinte Martyns avende (1) waren ghehaelt te Jan Clerx (a) 2 sparhouten 8 s. par.

Item den 26sten dagh in Sporkele so waren ghezent 2 perden eenen an de stede van Brughe ende 1 an de stede van der Sluus omme hemlieden te ghevene van wele (*sic*) hoop van scepen die up de zee ghesien waren, dat men waende dat de Inghelsche vlote gheweist hadde; ghegheven 36 s.

F^o 14

Burchmeester, de sparroute daer of dat de bakine ghemact waren 8 s.

Item den 11sten dagh in Decembre so was te coste ghedaen van stoppene an der steden huus an deke, an roeden, an banden, an dachueren; coste al 24 s.

Item den 12sten dagh in Decembre so was te coste ghedaen an Callekyn roden huus (2) omme haer daerin te slutene dat gheen meskief bi haer toe comen zoude noch an de stede noch an de lieden, coste al 9 lb. 13 s.

Item betaelt van 2 bouken daer in dat de rekeninghe ghescreven is 2 lb. 8 s.

Item den tresorier van pampiere ende van incte 24 s. par.

Item betaelt Bouden Mollin, clerc, van pampiere van wasse ende van incte, 3 lb. par.

Item den 26sten dagh in Sporkele ghegheven eenen haerinc man die ghevanghen lach in den steen 20 s.

13^e Cap. Somma 82 lb. 16 s. par.

Dit zijn kosten in hoosscheden. (b)

Item den 15sten dagh in Aprel so was ghegheven die van Sinte Sebastiaens ghilde als zij haren papegay scoten 12 lb. par.

Item als die van Sinte Joris ghilde haren papegay scoten, ghegheven 25 lb. par.

(a) de tekst op f° 13 v. eindigde hier. Wat op dit f^o volgt is na het schrijven van f° 14 bijgevoegd geweest, om de chronologische volgorde te bewaren.

(b) *in margine*: il est ainsi au compte précédent

(1) 10 november 1403.

(2) Uit de rekening 1404-05 (n° 37240, f° 16) blijkt dat Callekyn zot geworden was.

Item den 12sten dagh in Meye so was ghezent 1 bode te Blanckenberghe ter eerste messe van den heere Jan Den Coster, pierster (*sic*) ter bode (*sic*) van der wet van Blanckenberghe; so was hem ghegheven 36 s.

Item den 12sten dagh in Wedemaend so was ghegheven Ledenaerd Van der Wase vender in Woutermans ambacht omme 't bescut van onsen poorters; ghegheven 36 s.

F^o 14 v°

Item Sacramentsdaghe (1) so was ygheven den ghezellen van der helegher kerken als zij haerlieden spel spielden, (*sic*) t' elpen haren costen, 6 lb.

Item den 4sten dagh in den Ooust so camen freren met brieven van minen heere ende van mervrauwen als dat men hemlieden goet doen wilde, omme Gods wille, t' eene capitele dat zij hilden t' Ypre; ghegheven 50 s. par.

Item ghegheven Jacop Rugier over Jacop Garsoens kindren de welke die verwect sijn, van dat zij volghende in Ingheland metgaders Bouden Mollyn over de doot van Jan Willis ende sine veynoten; ghegheven 24 s.

Item den vierden dagh in Octobre so cam an de goede lieden van der wet Finaerd, messagier van Risele, ende zeide dat hi was in meninghe van huwelyc te doene; ghegheven 12 s.

Item den 17sten dagh in Novembre so cam 1 broeder Jakepijn van der stede van Ypre ende brochte opene brieven van minen heere als dat men hemlieden goed doen wilde omme hare kerke te makene; ghegheven 24 s.

Item den 21sten dagh in Decembre so cam 1 pelegrijn van Sinte Cornelis, ende was van Tielt, ende hiet Jan Van der Muelne, so ter bede van Homaer Van Crovelt die hij ons overbrochte, hem ghegheven 12 s.

Item den eersten dagh in Sporkele so cam Franse Van Bert, messagier, omme sine medewinter; ghegheven 12 s.

Item Zegher Den Hond, onse balliu, omme de redene wille dat hij goede hande ghesijn heeft onsen poorters, ende dickent ter bede van ons ghedaen heeft; ghegheven in hooschede 15 lb. 12 s. par.

14e Cap. Somma 68 lb. 18 s. par.

F^o 15

Item den vierden dagh in den Ooust so cam Pieter Ackard ende brochte eenen besloten brief van mijns heeren rade als dat men hem zoude lenen 1 lb. grot. in voorme van preste van eene quanteteit van lande dat hij heesschende was der stede 't welke leicht in den dyc omme dies wille dat niemant

(1) 14 Juni 1403.

anders in toecomende tiden zoude mogen heesschen over recht; so was hem ghegheven bi bevelle van mijns heeren rade ende omme sinre aermoede 12 lb. par.

15e Cap. Somma 12 lb. par.

Dese personen hebben ghewrocht an den nïewen dyc bachte Reynaer Lamheins ende was beghinnen den andren dagh in Hoymaend ende dit zijn de personen hier naer volghende (a).

In 't eerste Willem Deyne ende sine 2 kindren, Jan Herverdey, Bouden Diertac, Thomaes Bul, Pieter Bard, Andries Tolvyn, Danyñ f. Danieels, Jan f. Pieter Costers, Jan f. Heinric Clare, Christiaen f. Lauwers Hard, Jan Van der Vere, Clais Reyfyn, Jan Boudelod, Bouden Suut, Joris Robe, Jacop Tiese, Rikaerd Matys, Jacop Huuchaerd, Jan Kannent, Heinric Robyns, Wouter Andries, Clais Bud, Jacop Cnod, Jacop Waye, Maes Mannaec, Jacop Vellemakere, Jan Cale, Pieter Baerd, Rikaerd Danyns.

Somma: so bedraecht 't werc van deser weke 18 lb. 3 s. 6 d. par.

F^o 15 v°

Dit es de ander weke daer naer, beghinnende den 9sten dagh in Hoymaend ende dit zijn de personen diere in ghewrocht hebben hier naer volghende.

Jan f. Jacob Scotten, Jan Haye, Rikaerd Danyns, Jan f. Pieter Costers, Arnod Maes, Rikaerd Matys, Jan Matys, Jan Boudelood, Jacop Huuchaerd, Jacop Cnod, Clais Bud, Jan Robe, Maes Mannaec, Clais Mannaec, Jacop Vellemakere, Pieter Moyd, Joris Robe, Jacop Waye, Christiaen Belontyn, Jan Hermouds, Pieter f. Willem Pieters, Christiaen Lauwers, Jan Kannent, Joris Kannent, Willem Deyne ende 2 sine kindren, Pieter Berten, Clais Reyfyn, Bouden Suut, Jacob Tiese, Jan Cale, Andries Tolvyn, Danyñ f. Danieels, Franse Van Bommen, Wouter Andries, Bertram Blate.

Somma: so bedraecht 't werc van dese weke 26 lb. 6 s. par.

Dit es in de ander weke daer naer, beghinnende den 16sten dagh in Hoymaend ende dit syn de personen hier naer volghende.

(a) *in margine*: par affirmation de la loy pour tout ce chapitre; soit dorénavant déclaré les journées de chacun ouvrier pour toute la semaine avec le pris d'iceulx, pour tout ce chapitre.

F^o 16 Christiaen Lauwers, Jan f. Pieter Costers, Rike Danyns, Jan Haye, Jan Boudelood, Jacop Cnod, Pieter Stryt, Jan f. Jacob Scots, Pieter Berten, Clais Reyfyn, Pieter Moyd, Arnoud Maes, Rikaerd Matys, Pieter f. Pieter, Jan Hermouds, Jacop De Vellemakere, Jan Sconebert ende bede sine kindren, Maes Mannaec, Jacop Waye, Christiaen Belontyn, Gille Gauwe, Jan Matys, Joris Robe, Clais Bud, Jan Cale, Jan Robe, Jan Kannent ende syn kint, Wouter Andries, Jan Heverdey, Willem Deyne ende 2 sine kindren, Andries Tolvyn, Gheraert Kaetsaerd, Bouden Maes, Thoms Bul, Pieter Bard, Willem Cod, Jacop Albrechts.

Somma: so bedraecht 't werc van dese weke 17 lb. 17 s. par.

Dit es in de ander weke daer naer volghende ende beghinnende den 23sten dagh in Hoymaend ende dit zijn de personen hier naer volghende.

Christiaen Lauwers, Jan f. Pieter Costers, Rikaerd Danyns, Jan Haye, Jan Coren, Jan Boudelood, Jacob Cnod, Pieter Stryt, Jan, f. Jacop Scots, Pieter Berten, Clais Reyfyn, Pieter Moyd, Arnoud Maes, Rikaert Matys, Pieter f. Pieter, Jan Hermouds, Jacop Vellemakere, Jan Sconebert ende bede sine kindren, Maes Mannaec, Jacop Waye, Gosyn Pancoeke, Wouter Riboud, Jan Van der Nose, Christiaene Belontyn, Gille Gauwe, Jan Matys.

Somma: so bedraecht 't werc van deser weke 28 lb. 4 s. par.

F^o 16 v°

Item den derden dagh in Septembre so was bestid den dyc te bredene van Clais Pendels wedewe stalle tote an Pieter Clickaerts scuere een roede ende een vierendeel breet omme eene somme van 42 lb. par.

Item dit zyn de personen die 't werc namen: Symoen f. Pieter Symoens, Heinric f. Arnoud f. Hughe, Lauwereins f. Jan, Mattheus f. Jan.

Item so namen dese zelve personen eenen kerwech te makene bewesten Pieter Clickaerts ende hadden daerof 2 lb. 8 s.

Item den andren dagh in Octobre so was bestid de strate te hoghene ende te bredene van Pieter Clickaerts oostwaerd gaende. In dachueren ende dit zijn de personen diere an wrochten, beghinnende den derden dagh in Octobre.

Jan f. Jan Stampere, Heinric Susie, Wouter Boel, Christiaen Lauwers, Jan Nebel, Michiel Panneman, Heinric Tac,

Jan Van der Vere, Symoen Huighemans, Jan De Suut, Hughe Beye, Jan f. Pieter Deys.

Somma: so bedraecht 't werc van deser weke 7 lb. 2 s. par.

F^o 17

Dese personen die wrochten ter zelver plaetse in de weke daer naer volghende ende beghinnende den 8sten in Octobre.

Michiel Panneman, Jacob Van Bolleengier, Jan f. Jan De Stampere, Heinric Susfie, Jan Lauwereyns, Pieter Heverdey, Jan Van der Vere, Symoen Ingheravyn, Christiaen Lauwers, Clais Drughe, Arnoud Doedyns, Gillis De Hase, Jan Van der Strate, Jan De Suut.

Somma: so bedraecht 't werc van deser weke 15 lb. 14 s. par.

Dese personen die wrochten in die ander weke daer naer volghende beghinnende den 15sten dagh in Octobre.

Clais Drughe, Jan Van der Vere, Wouter Boel, Pieter Heverdey, Heinric Susfie, Michiel Panneman, Passcharis Moenyn, Meester Maes, Jacop Van Bolleengier, Gillis De Hase, Jan Gheraerts, Arnoud Doedijns, Riquard De Backere, Jan De Suut, Jan Lauwereyns, Symoen Ingheraven, Jan f. Bouden, Christiaen Lauwers, Jan f. Weyts.

Somma: so bedraecht 't werc van dese weke 15 lb. 13 s. par.

Dese personen die hebben ghewrocht in die ander weke daer naer volghende van Thomaes Heins oostwaerd, beghinnende den 23sten dagh in Octobre.

Heinric Susfie, Wouter Boel, Passcharis Moenyn, Jacop Van Bolleengier, Jan Gheraerts, Pieter f. Heinric, Symoen Ingheravyn, Jan Lauwereyns, Wouter Lauwyn, Dyxs De Muelnare, Jan f. Willem, Jan f. Jan, Willem f. Jan, Christiaen Lauwers, Clais Drughe, Riquard De Backere, Gillis De Hase, Pieter Heverdey, Arnoud Doedyns, Jan f. Bouden, Jan Van der Vere, Jan De Suut, Michiel Panneman, Lauwers De Hardere, Meester Maes, Stasyn Van der Voorde, Cornelis f. Jan.

Somma: so bedraecht 't werc van dese weke 31 lb. 10 s. par.

F^o 17 v°

Item den 26sten, den 27sten dagh in Octobre so wrochten Jan Van der Vere ende Jan Gheraerts elc 2 daghen den dagh van beden 9 s., beloopt 18 s. par.

Item den andren dagh in Novembre so was bestid in tas-

werke Jan Van der Vere, Pieter Clickaerts hoofstede te vulne omme de somme van 11 lb. par.

Somme (a).

Item dese personen die hebben ghewrocht in die ander maent beghinnende de 5sten dagh in Novembre van Thomaes Heins oostwaerd.

Heinric Susfie, Wouter Boel, Passcharis Moenyn, Jacop Van Bolleengier, Jan Gheraerts, Pieter f. Heinric, Wouter Lauwyn, Jan Lauwereins, Symoen Ingheraven, Dyxs De Muelnare, Jan f. Jan, Jan f. Willem, Clais Drughe, Christiaen Lauwers, Willem f. Jan, Riquard De Backere, Gillis De Hase, Pieter Heverdey, Arnoud f. Doedyns, Jan f. Bouden, Jan Van der Vere, Jan De Suut, Michiel Panneman, Lauwers De Hardere, Meester Maes, Stasyn Van der Voorde, Cornelis f. Jan.

Somma: so bedraecht 't werc van deser weke 32 lb. 14 s. par.

F^o 18

Dese personen die wrochten in die ander weke daer naer voghende (*sic*) ende beghinnende den 12sten dagh in Novembre.

Lauwers De Hardere, Michiel Panneman, Jan De Suut, Jan Van der Vere, Arnoud f. Doedyns, Jan f. Bouden, Pieter Heverdey, Riquard De Backere, Gillis De Hase, Meester Maes, Stasyn Van der Voorde, Willem f. Jan, Christiaen Lauwers, Cornelis f. Jan, Clais Drughe, Jan f. Willem, Dyxs De Muelnare, Jan f. Jan, Symoen Ingheraven, Jan Lauwereins, Wouter Lauwyn, Pieter f. Heinric, Jan Gheraerts, Jacop Van Bolleengier, Jan Van der Straten, Hughe Beye, Jan Storein, Passcharis Moenyn, Wouter Boel, Heinric Susfie, Clais f. Diederic, Pieter Weyts, De Jockere, Maes Surrync, Clais De Wulf, Wouter Malyn, Zegher Troost.

Somma: so bedraecht 't werc van dese weke 43 lb. 10 s. par.

Dese personen die wrochten in de ander weke daer naer volghende ende beghinnende boosten Jan Boons den 20sten dagh in Novembre.

Jan Lauwereyns, Wouter Lauwyn, Pieter f. Heinric, Jan Gheraerts, Jacop Van Bolleengier, Jan Van der Strate, Hughe Boye, Jan Storein, Passcharis Moenyn, Wouter Boel, Heinric Susfie, Clais f. Diederic, Pieter Weyts, De Jockere, Maes

Fr 18 v°

(a) de somme is niet gegeven. Twee verzendingsteekens verzenden naar de twee voorafgaande sommen (18 s. en 11 lb. par.)

Surrync, Clais De Wulf, Wouter Malyn, Zegher Troost, Lauwers De Hardere, Michiel Panneman, Jan De Suut, Jan Van der Vere, Arnoud f. Doedyns, Jan f. Bouden, Pieter Heverdey, Riquard De Backere, Gillis De Hase, Meester Maes, Stasyn Van der Voorde, Jan f. Willem.

Somma: so bedraecht 't werc van deser weke 24 lb. 4 s. par.

Item den 10sten dagh in Decembre so was ghedaen werken bachtte Joris Wedaerds an 't hende van den dyxkine omme dat sloop te verwaerne jeghen de zee.

Item Jan f. Bouden ende Jan Van der Vere elc 11 daghen ende eene voornoene den dagh van elken 4 s., beloopt 5 lb. par.

16e Cap. Somme van al desen werke 322 lb. 4 s. 6 d. par.

F^o 19

Dit zijn de nieuwe renten die men ghelt in 't nieuwe cuergerechte in de twee ghebannen straten.

Dese personen die zijn gheland in die Hoghe strate bezuden den nieuwen dyke hoofdende daeran.

In 't eerst Pieter Juerdaen 2 linen 96 roede lands, over elke roede 3 d. par. an ghelde 3 lb. 13 s. 6 d. par.

Item noordoost daeran Magrite de wedewe Heinric Jan Boudens 66 roede, over elke roede 3 d. par., an ghelde 16 s. 6 d. par.

Item zuut daeran, over den duerbriec, Magrite de wedewe Heinric f. Bouden een alf ymet 15 roede, over elke roede 3 d. par., an ghelde 41 s. 3 d. par.

Item zuut daeran Jan f. Willem Moyds kindren land 86 roeden, over elke roede 3 d. par. an ghelde 22 s. 3 d. par.

Item zuut daeran Jan f. Willem Moyds kindren land 1 line 47 roeden, over elke roede 3 d. par., an ghelde, 36 s. 9 d. par.

Item Jan f. Willems Moyds land 86 roeden, van elke roede 3 d. par., 21 s. 6 d.

17e Cap. Somme 10 lb. 11 s. 9 d.

F^o 19 v°

Item dese personen die sijn gheland in Hoostrate bezuden den nieuwen dyke, hoofdende metter noorhende daeran.

In 't eerste Thomaes f. Jan Heins een alf ymet 6 roeden, over elke roede 3 d. par., an ghelde 39 s. par.

Item zuut daeran Jacop Ghiselyn 1 line, 6 roeden, over elke roede 3 d. par., an ghelde 26 s. 7 d. obolus par.

Item oost daeran Cateline de wedewe Pieter Dillyns 65,5 roeden over elke roede 3 d. par., an ghelde 16 s. 4 d. ob. par.

Item zuut daeran Licebette de wedewe Michiel Buus 38,5

roeden, over elke roede 3 d. par. an ghelde 9 s. 7 d. ob. par.

Item zuut daeran Zegher Van Oosthende 36,5 roeden, over elke roede 3 d. par., an ghelde 9 s. [1] d. ob.

Item zuut daeran der kerke van Oosthende 64 roeden, over elke roede 3 d. par., an ghelde 16 s. par.

Item zuut daeran den heere Jacop Ackard 13,5 roeden, over elke roede 3 d. par., an ghelde 3 s. 4 d. ob.

Item west daeran, zuutwaerd streckende tote den hereweghe, Thomaes f. Jan Heins 2 linen 58 roeden, over elke roede 3 d. par., an ghelde 3 lb. 4 s. 7 d. ob. par.

18e Cap. Somma 9 lb. 4 s. 9 d.

Somma van beden straten: 20 lb. 5 s. 6 d. par. (a).

F° 20

Dit zijn de solarisse van der stede.

In 't eerste Jan De Clerc, burchmeesters (sic) van den course, 6 lb. par.

Item Thomaes De Scuvere, burchmeester van scepenen, 3 lb. par.

Item Thomaes Heins, tresorier, 24 lb. par.

Item Bouden Mollyn cleric, 30 lb. par.

Item Jan Kaetsaerd, der stede cnape, 18 lb. 12 s. par.

Item Pieter Lood, der stede wachter, van der huerclocke te verwaerne, 6 lb. par.

Item van der rekeninghe te scrivene, 6 lb. par.

Item Rogier De Colvedraghere, 60 s. par.

Item Clais Bentyn, den Scouthetee, 24 s. par.

Item Pieter Lood, den wachter, 20 s. par.

Item 't baillius kindren 20 s. par.

Somme 99 lb. 16 s. par.

Somme van al den huutghevene: 1677lb. 15 s. 4 d. ob. par.

Ende 't ontfang draecht: 1473 lb. 16 s. 6 d. par.

Aldus blyct dat de stede t' achter es: 203 lb. 18 s. 10 d. ob. par.

Ce present compte fu oy a Oostende le 10e jour de Mars l'an mil 400 et trois par Maistre Daniel Alarts, conseiller de Monseigneur de Bourgogne, Jehan Le Chien, receveur général de Flandre et Jehan Du Molin, controuleur des offices de Flandre, commissaires en ceste partie à ce députez de par mon dit seigneur, appelé a ce le bailly du lieu; et du faite la protestacion en tel cas acoustumée laquelle les burchmaistres et eschevins dudit lieu present à ce compte acceptent et si comprennent.

(a) die laatste somme is uitgeschrappt omdat men van de renten in de nieuwe straten 2 kapitels gemaakt heeft.

Tafel van Persoons- en Plaatsnamen (1).

A

Ackard (Jacop), 196, 210.
 Ackard, Ackarde, Ackaerd (Pieter),
 186, 189, 191, 191, 192, 202, 204.
 Aechte, weduwe v. Clais Caels, 202.
 Alards, Alarts (Daniel) raadsheer v.
 d. hertog v. Bourgondië, 185, 190,
 210.
 Albrechts, (Jacop), 206.
 Andries (broeder), 195.
 Andries (Joris), 185.
 Andries (Wouter), 205 (2), 206.
 Andries, zie: Tolvyn.
 Anthonis uter liere, 185.
 Arnoud, 193.
 Arnoud f. Doedyns, 208 (2), 209.
 Arnoud f. Hughe, zie Heinric.
 Arnoud f. Jacop, 201 (2), 202.
 Arnoud, Arnod, zie: Doedyns, Heinric,
 Hellync, Hughe, Maes, Reyfyn, Van
 Hataerd.

B

Baerd, Bard (Pieter), 205 (2), 206.
 Bentyng (Clais), schouteet te Osten-
 de, 210.
 Berghen = Bergen, prov. Henegouwen,
 arr. en c. Bergen, 187.
 Belontyn (Christiaan), 205 (2), 206.
 Berten (Pieter), 205 (2), 206.
 Bertram, zie: Blate.
 Beye (Hughe), 207, 208.
 » zie: Boye.
 Biese (Jan), 187, 189.
 Blanckaerd (Jan), 188.
Blanckenberghe, = Blankenberge, prov.
 West-Vlaanderen, arr. en c. Brugge,
 204.

C

Blate (Bertram), 205.
 Boel (Wouter), 201, 202, 206, 207 (2),
 208 (3).
 Bonyn, Meester, 201.
 Boone, Bone, Boons, Bons, (Jan), 189,
 190, 191 (2), 196 (2), 197 (2), 198,
 208.
 Borten (Jan), 187.
 Bouden, Boude (Jan), 197, 198.
 Bouden, zie: Diertac, Heinric, Jan,
 Maes, Marscalc, Mollyn, Suut.
 Boudens, Heinric Jan, 209.
 » zie: Heinric.
 Boudelood (Casain), 188.
 Boudelood Boudelod (Jan), 205 (2),
 206 (2).
 Boye (Hughe), 208.
 » zie Beye.
Bredene = Bredene, prov. West-Vlaan-
 deren, arr. en c. Oostende, 188.
 Bricins, zie: Mols.
 Brootloos (Jan), 187.
Brucghe = Brugge, prov. West-Vlaan-
 deren, arr. en c. Brugge 186, 188,
 198 (5), 190 (7), 191, 192 (4), 193
 (5), 194 (3), 195, 201 (3), 202, 203.
 Bud (Clais), 205 (2), 206.
 Bul (Thomaes, Thoms), 205, 206.
 Bussaerd, zie: De Fraye.
 Buus (Michiel), 197, 209.

Caels (Clais), 202.
Calais, départ. Nord. arr. Boulogne,
 c. Calais, 192, 193 (2).
 Cale (Jan), 205 (2), 206.
 Callekyn, 203, 203, n. 2.
 Casain, Casyn, zie: Boudelood, Lau-
 wers.
 Cateline, weduwe v. Pieter Dillyns, 209.

(1) Voor de plaatsnamen hebben wij de moderne spelling door de Vlaamsche toponymische vereeniging aanbevolen, gevolgd. Zie de lijst gegeven door H. VAN DE WYER. *Onze Vlaamsche Gemeentenamen in moderne spelling*. Leuven 3^e druk 1931, bl. 19-29.

Catelyne, zie: Moesyns.
 Causes (Jan), 202.
 Christiaen f. Lauwers Hard, 205.
 Christiaen, Christiaene, zie: Belontyn,
 Hard, Lauwers.
 Clais f. Diederic, 208 (2).
 Clais, zie: Benty, Bud, Caels, Conent,
 De Wulf, Drughe, Mannaec, Pendels,
 Pieter, Reyfyn, Robrecht.
 Clare (Heinric), 205.
 » zie: Jan.
 Clerc, (Gillis), 185.
 Clerx, Clerxs (Jan), 200 (3), 201 (2),
 202, 203.
 » zie: De Clerc.
 Clickaerd, Clickaert, Clickaerts (Pie-
 ter) 196 (2), 197 (2), 198 (3), 199,
 202, 206 (3), 208.
 Cnod (Jacop), 205 (2), 206 (2).
 Cod (Willem), 206.
 Coeman (Jan), 185.
 Colard, zie: Cortsoof.
 Conent (Clais), 195.
 Conent (Jan), 192 (3), 193.
Coolskamp = Koolskamp, prov. West-
 Vlaanderen, arr. Tielt, c. Ardoois,
 193.
 Coren (Jan), 206.
 Cornelis f. Jan (of Jans), 207, 208
 (2).
 Cortsoof (Colard), 188.
 Costers (Pieter), 205 (2), 206 (2).
 » zie: De Coster, Jan.

D

Dabd (Jan), 200.
 Daens (Jan), 185.
Damme, prov. West-Vlaanderen, arr.
 en c. Brugge, 180.
 Danieels, zie: Danyn.
 Daniel, zie: Alards.
 Danyn f. Danieels, 205 (2).
 Danyns, Danyn, (Rikaerd, Rike), 205
 (2), 206 (2).
 De Backere (Riquard), 207 (2), 208
 (2), 209.

De Clerc, Den Clerc (Jan), burgemees-
 ter v. d. course te Oostende, 184,
 189, 190 (2), 191, 192 (3), 193 (2),
 198, 210.
 » , zie: Clerx.
 De Colvedraghere (Rogier), 210.
 De Coster, Den Coster (Jan), 202, 204.
 De Coster, zie: Costers.
 De Fraye (Bussaerd), 185.
 De Frère (Ysberd), messagier, 194.
 De Hardre, De Hardere (Lauwers),
 207, 208 (2), 209.
 De Hardre, zie Hard.
 De Hase, (Gillis), 207 (3), 208 (2),
 209.
 De Hond, Den Hond (Zegher), baljuw
 v. Oostende, 185, 204.
 De Jockere, 208 (2).
 De Muelnare (Dyxs), 207, 208 (2).
 Den Hond (Jan), ontvanger van Vlaan-
 deren, 189, 190, 190, 195 (4).
 » , zie: Le Chien.
 De Scuvere, Den Scuvere, De Scuevere,
 (Thomaes), burgemeester van sche-
 penen te Oostende, 184, 196, 197 (2),
 198, 210.
 » , zie: Scuvere.
 De Stampere (Jan), 207.
 » , zie: Stampere.
 De Suut (Jan), 207 (4), 208 (2), 209.
 De Vaerwere (Pauwels), 194.
 De Vellemakere (Jacop), 206.
 » , zie: Vellemakere.
 De Vos (Pieter), 185, 185.
 De Wale (Jacop), 184, 190.
 De Wulf (Clais), 208, 209.
 De Wulf, Den Wulf (Michiel), poorter
 van Ieper 186, 201 (2).
 Deyne (Willem), 205 (2), 206.
 Deys (Pieter), 207.
 » , zie: Jan.
 Diederic, zie: Clais, Gheerbode, Ghi-
 selyn.
 Diertac (Bouden), 205.
 Dillyns (Pieter), 209.

Doedyns, Doedyn (Arnoud), 207 (3).
 » , zie: Arnoud, Jan.
 Drughe (Clais), 207 (3, 208 (2).
 Du Molin (Jehan), controleur de Flandre, 210.
 » , zie Van der Meulne.
Dunkerken = Dunkerque, dép. Nord, arr. en c. Dunkerque, 187.

E

Engelschen, zie: Ingelschen.

F

Finaerd, messagier v. Rijssel, 204.
 Franse, zie: Van Bert, Van Bommen.

G

Gaderpenninc (Pieter), 187.
 Garsoens (Jacop), 204.
 Gauwe (Gille), 206 (2).
Gent, zie: Ghent.
 Gheerbode, (Diederick), 186.
Ghent, Ghend — Gent, prov. Oost-Vlaanderen, arr. en c. Gent, 192, 193, 194.
 Gheraert, zie: Kaetsaerd.
 Gheraerts (Jan), 207 (3), 208 (3).
 Gherbode, (Pieter), baljuw v. Sluis, 187.
 Ghiselyn (Diederick), 186, 189, 192, 196.
 Ghiselyn (Jacob, Jacop), 185, 186, 189, 192, 198, 209.
Ghistele = Gistel, prov. West-Vlaanderen, arr. Oostende, c. Gistel, 187, 194.
 Gillis, Gille, zie: Clerc, De Hase, Gauwe.
 Glinders, 198.
Goezevoorde = Gosford, graafschap Suffolk, Engeland, 193.
 Gosyn, zie: Pancoeke.

Griele, zie: Thorouts.

H

Hard (Lauwers), 205.
 » , zie: Christiaen, De Hardere.
 Haye (Jan), 205, 206 (2).
 Heinric f. Arnould f. Hughe, 206.
 Heinric f. Boudens, 209.
 Heinric f. Jan Bouden, 197, 198, 209.
 Heinric f. Jan Heins, 185.
 Heinric, zie: Boudens, Clare, Pieter, Robijns, Susfie, Tac, Van Spiere, Willaerd, Wouters.
 Heins (Jan), 185, 209, 210.
 » , zie: Heinric, Thomaes.
 Heins (Thomaes), Thomas, trésorier v. Oostende, 184, 189, 192, 196, 197 (2), 198, 200, 207, 210.
 Heins (Willem), 184, 196 (2), 198, 199 (2).
 Hellync (Arnoud), 189, 189, 191, 193.
 Hermouds (Jan), 205, 206 (2).
 Heverdey (Jan), 205, 206.
 Heverdey (Pieter), 207 (3), 208 (2), 209.
 Heye (Pieter), 197.
 Homaer, zie: Van Crovelt.
 Hughe, zie: Arnoud, Beye, Boye, Heinric.
 Huighemans (Symoen), 207.
 Huuchaerd (Jacop), 205 (2).
 Huucxs (Willem), 185, 186.
 » , zie: Pieter.
Huutherke = Uitkerke, prov. West-Vlaanderen, arr. en c. Brugge, 187, 188, 188.
 Hydemen (Jan), 200.

I

Ieper, zie: Ypre.
Ingheland = Engeland, 193.
 Inghelschen, Inghelsche, 189, 191, 192, 194, 199, 202 (2), 203.
 Ingheraven, Ingheravyn, (Symoen), 207 (3), 208 (2).

J

Jacob, Jacob, zie: Ackard, Albrechts, Arnoud, Cnod, De Vellemakere, De Wale, Garsoens, Ghiselyn, Huu-chaerd, Jan, Lieman, Moene, Rugier, Scotten, Soets, Tiese, Van Bolleengier, Van der Tanerie, Vellemakere, Waye, Ydseboud.

Jan, 187.

Jan, oudancenier der wet v. Gistel, 187.

Jan f. Bouden, 207 (2), 208 (2), 209 (2).

Jan f. Doedyns, 190.

Jan f. Heinric Clare, 205.

Jan f. Jacob Scotten (Scots), 205, 206, (2).

Jan f. Jacop Soets, 190.

Jan f. Jan, 207, 208 (2).

Jan f. Jan De Stampere (Stampere), 206, 207.

Jan f. Pieter Costers, 205 (2), 206 (2).

Jan f. Pieter Deys, 207.

Jan f. Willem, 207, 208 (2), 209.

Jan f. Willem (Willems) Moyds, 209 (3).

Jan f. Weyts, 207.

Jan, zie: Biese, Boone, Borten, Bouden, Boudens, Boudellood, Blanckaerd, Brootloos, Cale, Causes, Clare, Clerx, Coeman, Conent, Coren, Cornelis, Costers, Babd, Daens, De Clerc, De Costere, Den Hond, De Stampere, Deys, De Suut, Gheraerts, Haye, Heinric, Heins, Hermoud, Heverdey, Hydemen, Jacop, Kaetsaerd, Kannent, Lams, Lauwereins, Mattheus, Matys, Megoed, Moens, Mond, Moyds, Nebel, Rape, Robe, Ryxs, Sconebert, Sconevelt, Scotten, Slip, Soets, Stampere, Storein, Van Broothende, Van der Boede, Van der Muelne, Van der Nose, Van der Sanserie, Van der Straten, Van der Vere, Van der Were, Waye, Weyts, Wighe, Willem, Willis, Zwanke.

Jehan, zie: Du Molin, Le Chien.

Joos f. Joos, 201.

Joris, zie: Andries, Kannent, Robe, Wedaerd, Wodaerds.

Juerdaen (Pieter), 192 (2), 201, 209.

K

Kaetsaerd, (Gheraert), 206.

Kaetsaerd (Jan), stadsknaap, 201 (2), 202 (2), 210.

Kannent (Jan), 205 (2), 206.

Kannent (Joris), 205.

Koolskamp, zie: Coolskamp.

L

Lamheins, Lamhein (Reynaer, Reynare, Reinhare), 189, 192 (2), 196, 197, 198, 198, 205.

Lamme, zie: Reynaers.

Lams, (Jan), 197.

Lamsyn, zie: Verbele.

Lauwereins, Lauwereyns (Jan), 207 (3), 208 (3).

Lauwereins f. Jan 206.

Lauwers (Casyn), 196, 202.

Lauwers (Christiaen, -e), 205, 206 (3), 207 (3), 208 (2).

» zie: De Hardere, Hard.

Lauwyn (Wouter), 207, 208 (3).

Le Chien (Jehan), ontvanger v. Vlaanderen 210.

», zie: De Hond.

Ledenard, zie: Van der Wase.

Licebette, weduwe v. Michiel Buus, 209.

Licebette, zie: Mols.

Lieman, (Jacop), 200.

Lodewijk, heer van Ghistel, 187.

Lodewijk van Nevers, graaf van Vlaanderen, 180.

Lomberdien = Lombardsyde, prov. West-Vlaanderen, arr. Oostende, c. Nieuwpoort 188.

Lood (Pieter), wachter der stad, 201, 210 (2).

Luc, zie: Van Berlegheem.

M

Maes, (Arnoud, Arnod), 205, 206 (2).

Maes, (Bouden), 206.

Maes, meester 202, 207 (2), 208 (2), 209.

Maes, zie: Mannaec, Surrynec.

Magdalene, leprozenhuis bij Brugge, 201, 202.

Magrite, weduwe v. Heinric f. Boudens, 209.

Magrite, weduwe v. Heinric Jan Boudens, 209.

Malyn (Wouter), 208, 209.

Mannaec (Clais), 205.

Mannaec (Maes), 205 (2), 206 (2).

Margareta, gravin v. Vlaanderen, 181.

Marsalc, Mersalc (Bouden), 187, 189.

Martel (Wouter), ontvanger d. Proostdy v. Sint-Donaes, 195.

Matheus f. Jan, 206.

Matys (Jan), 205, 206 (2).

Matys (Rikaerd), 205 (2), 206 (2).

Meesyns, (Cateline), 199 (2).

Megoed, Meegoed, (Jan), 184, 185, 189, 189, 190 (6), 191 (4), 192 (6), 193 (2), 195 (2).

Megoed (Pieter), 185, 197.

Michiel, zie: Buus, De Wulf, Panne-
man.

Moene (Jacop, Jacob) 187, 189, 190 (3), 191 (3), 192 (3).

Moens (Jan), 188.

Moenyn (Pascharis), 207 (2), 208 (3).

Mollyn, Mollin (Bouden), 184, 190, 191, 191, 200, 203, 204, 210.

Mols, (Bricins), 198.

Mond (Jan), messagier, 194.

Mols (Licebette), 185.

Moyd (Pieter), 205, 206 (2).

Moyds (Willem, --s), 209 (3).

» , zie: Jan.

N

Nebel (Jan), 206.

Nieuwpoort = Nieuwpoort, prov. West-Vlaanderen, arr. en c. Nieuwpoort, 188.

O

Oosthende, Oostende = Oostende, prov. West-Vlaanderen, arr. en c. Oostende, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 210.

Oudenburch = Oudenburg, prov. West-Vlaanderen, arr. en c. Oostende, 187, 187, 188, 191.

P

Pancoeke, (Gosyn), 206.

Panneman, (Michiel), 206, 207 (3), 208 (2), 209.

Passcharis, zie: Moenyn.

Pauwels, zie: De Vaerwere, Speke.

Pendels (Clais), 196, 197 (2), 198, 206.

Philips, hertog v. Bourgondië, 182.

Piermans (Pieter), 185.

Pieter f. Clais, zie: Robrecht.

Pieter f. Heinric, 207, 208 (3).

Pieter f. Pieter, 206 (2).

Pieter f. Willem Huucxs, 185, 186.

Pieter f. Willem Pieters, 205.

Pieter, zie: Ackard, Baerd, Berten, Clickaerd, Costers, De Vos, Deys, Dillyns, Gaderpenninc, Heverdey, Heye, Juerdaen, Lood, Megoed, Moyd, Piermans, Pieter, Robrecht, Stryt, Symoens, Van Caloe, Van der Hofstede, Weyts.

Pieters (Willem), zie: Pieter.

R

Reyfyn (Arnoud), 188.

Reyfyn, Reyfin (Clais), 205 (2), 206 (2).

Reynaer, zie: Lamheins.
 Reynaers (Lamme), 197.
 Reynaers (Stasyns Lamme), 197.
 Ribode (Rike), 203.
 Riboud (Wouter), 206.
 Rikaerd, Riquard, Rikaert, Rike,
 zie: Danyns, De Backere, Matys, Ri-
 bode.
 Risele, Riesele = Rijssel, Lille, dep.
 Nord, arr. en c. Lille, 189, 191, 192,
 204.
 Robe (Jan), 205, 206.
 Robe (Joris), 205 (2), 206.
 Robrecht f. Pieter f. Clais, ontvan-
 ger v. Woutermansambacht, 195.
 Robrecht, zie: Van Cappele.
 Robyns (Heinric), 205.
 Rogier, zie: De Colvedraghere.
 Rugier, — e, (Jacob), 190, 192, 204.
 Ryxs (Jan), baljuw van Lombardsyde,
 188.

S

Santvorde, Santvoorde = Zandvoorde,
 prov. West-Vlaanderen, arr. Oosten-
 de, c. Gistel, 189, 189, 190, 191 (4),
 192.
 Sconebert (Jan), 206 (2).
 Scotten, Scots (Jacob), 205, 206 (2).
 Scuvere, Scuver, Scuvers (Thomaes),
 196 (2), 199 (2).
 » , zie: De Scuvere.
 Sinte Cornelis, een pelegrijn van, 204.
 Sinte-Donaes, proostdy te Brugge, 188.
 Sinte Joris, schottersgilde te Oosten-
 de, 203.
 Sinte Sebastiaens, schottersgilde te
 Oostende, 203.
 Slip (Jan), 187.
 Slip (Willem), 187.
 Sluus = Sluis, Nederland, prov. Zee-
 land, 187, 194, 203.
 Soets (Jacop), 190.
 Speke (Pauwels), 185.

Stampere (Jan), zie: Jan en De Stam-
 pere.
Standaertsambacht, 195.
 Stasyn, —s, zie: Reynaer, Van der
 Voorde.
 Storein (Jan), 208 (2).
 Stryt (Pieter), 206 (2).
 Surrync (Maes), 208, 209.
 Susfie (Heinric), 206, 207 (3), 208 (3).
 Symoen f. Pieter Symoens, 206.
 Symoens zie: Huighemans, Ingheraven.
 Symoens (Pieter), zie: Symoen.
 Suut (Bouden), 205 (2).

T

Tac (Heinric), 198, 199 (4), 206.
 Thomaes f. Jan Heins, 209, 210.
 Thomaes, Thomas, Thoms, zie: Bul,
 De Scuvere, Heins, Scuvere, Van
 Sconeveld.
 Thorouts (Griele), 185.
Tielt prov. West-Vlaanderen, arr. en c.
 Tielt, 194, 204.
 Tiersolet, zie: Vander Bare.
 Tiese (Jacop), 205 (2).
 Tolvyn (Andries), 205 (2), 206.
 Troost (Zegher), 208, 209.
 Tuervekijn, messagier, 193.

U

Uitkerke, zie: Huutkerke.

V

Van Berlegheem (Luc), 194.
 Van Bert (Franse), 204.
 Van Bolleengier (Jacop, Jacob), 207
 (3), 208 (3).
 Van Bommen (Franse), 205.
 Van Broothende (Jan), 201.
 Van Caloe (Pieter), 200 (2).
 Van Cappele (Robrecht), baljuw v.
 Berghen, 186.
 Van Crovelt (Homaer), 204.

Van den Houte (Willem), 193.
 Van der Bare, (Tiersolet), 186.
 Van der Boede (Jan), 187, 188, 188.
 Van der Hofstede (Pieter), messagier, 193.
 Van der Muelne (Jan), controleur v. d. hertog v. Bourgondië, 186, 186.
 » zie: Du Molin.
 Van der Muelne, (Jan), pelegrijn v. Sinte Cornelis, 204.
 Van der Nose (Jan), 206.
 Van der Sanserie (Jan), messagier, 194.
 Van der Strate, — n (Jan), 207, 208 (2).
 Van der Tanerie (Jacob), 185.
 Van der Vere (Jan), 205, 207 (5), 208 (3), 209 (2).
 » , zie: Van der Were.
 Van der Voorde, (Stasyn), 207, 208 (2), 209.
 Vander Wase (Ledenaerd), vinder in Woutermansambacht, 204.
 Van der Were (Jan), 198, 199 (4), 203.
 Van Hataerd (Arnould), messagier, 194.
 Van Leffinghe (Victor), 187.
 Van Oosthende (Zegher), 210.
 Van Sconevelde (Thomaes), baljuw v. Brugge, 185.
 Van Spiere (Heinric), 187.
 Van Straten (Yeweyn), 188.
 Vellemakere (Jacop), 205 (2), 206.
 » zie: De Vellemakere.
 Verbele (Lamsyn), 185.
Veurne, zie: Vuerne.
 Victor, zie: Van Leffinghe.
 Vlaenderen, 181, 187, 188 (2), 189 (2), 190 (2), 192.
 Vlaminghe, 202.

Vuerne = Veurne, prov. West-Vlaanderen, arr. en c. Veurne, 186, 194.
Vrankerixs = Frankrijk, 194.
Vrye, het Brugsche, 195.

W

Waye (Jacop), 205 (2) 206 (2).
 Waye (Jan), 202.
 Wedaerd, — t (Joris), ontvanger van den Dissche te Oostende 184, 195, 209.
 Wernerde, 195 (2).
 Weyts (Pieter), 208 (2).
 Weyts (Willem), 184, 185, 196, 198.
 Weyts, zie: Jan.
 Wighe (Jan), 200.
 Willaerd (Heinric), 185.
 Willem f. Jan, 207, 208 (2).
 Willem, — s, zie: Cod, Deyne, Heins, Huucxs, Jan, Moyds, Pieter, Slip, Van den Houte, Weyts.
 Willis (Jan), 189, 190, 192, 204.
 Wouter, zie: Andries, Boel, Lauwyn, Malyn, Marteel, Riboud.
Woutermansambacht, 190, 195, 204.
 Wouters (Heinric), 202.

Y

Ydseboud, — s (Jacop), 197 (2).
 Yeweyn, zie: Van Straten.
Ypre = Ieper, prov. West-Vlaanderen, arr. en c. Ieper, 186, 204 (2).
 Yseberd, zie: De Frère.

Z

Zegher, zie: De Hond, Troost, Van Oosthende.
 Zwanke (Jan), 185.

COMPTES RENDUS

Excerpta Romana. *De bronnen der Romeinsche geschiedenis van Nederland verzameld en bewerkt door Dr A. W. Byvanck.* Eerste deel. Eerste afdeeling : teksten. 's Gravenhage, Nyhoff, 1931, 18 + 590 blz. 4°. (Rijks geschiedkundige publicatie 73).

In de *Excerpta Romana* « is getracht de bronnen over de Romeinsche periode der geschiedenis van Nederland zoo volledig mogelijk bijeen te brengen ». Het werk is verdeeld in drie afdeelingen : 1. Teksten uit de Grieksche en Latijnsche schrijvers (het nu verschenen deel); 2. Inscripties op het gebied van Nederland ontdekt of andere die belang hebben voor Nederland; 3. Een overzicht der in Nederland gevonden overblijfsels der Romeinsche beschaving. De twee laatste afdeelingen verschijnen later in een tweede deel, dat tevens een algemeen register zal bevatten.

De Romeinsche periode in Nederland begint rond het jaar 57 v. Chr. en eindigt rond 400 n. Chr. Nochtans heeft de H. Byvanck teksten van vóór 57 en van na de IVe eeuw in zijn *Excerpta* opgenomen. Alhoewel de uittreksels uit Herodotus, Eratosthenes en a. m. zeker geen betrekking hebben tot het Romeinsch tijdperk, toch zal men ze niet overbodig vinden : zoo krijgen wij in één boekdeel alle oudere teksten die iets — soms zoo bitter weinig — te kennen geven over N. W. Europa. Verder kan ook het opnemen van aantekeningen uit Dicuil b. v. (waarom worden hier de nog steeds nuttige « Recherches » van Letronne niet vermeld?) of uit Ravennas geographus verdedigd worden : die schrijvers hebben immers hun inlichtingen uit Romeinsche bronnen geput. Maar wat hebben de ons voorgelegde bladzijden uit Gregorius van Tours of uit Fredegarius te maken met het behandelde onderwerp ?

Natuurlijk zou ook kunnen gezegd worden dat vele der uitgegeven uittreksels waarschijnlijk geen betrekking hebben op Nederland (b. v. Cicero, Agrippa etc.). Doch het afgrenzen van Nederland in het Romeinsch tijdperk was een onmogelijke taak en het was beter het onderwerp te breed dan te nauw te behandelen: dank aan die breede opvatting zal de verzameling ook nut opleveren voor België.

Verder mag de uitgave gelukt heeten: bij ieder tekst zijn een biographie van den schrijver, een lijst der bijzonderste handschriften en enkele notas gevoegd; de plaatsnamen zijn, waar het mogelijk was, geïdentificeerd. Kortom, hier hebben wij een uiterst verzorgde uitgave van teksten van allen aard die vroeger op te zoeken waren in werken zooals die van Bouquet of Cougny.

Nu heeft Nederland wat het Rijnland sinds jaren bezit, nm. sedert het verschijnen van Riese's *Rheinisches Germanien in der Antiken Literatur* (1892) welks opvatting wel het uitgangspunt van den H. Byvanck's werk schijnt geweest te zijn.

GASTON GÉRARD DEPT.

M. J. Van den Weghe. *Essai historique sur le Stévenisme d'après les documents originaux*. Hal, O. Vanden Broeck, 1927, 114 pp.

Aan alwie belang stelt in de godsdienstige toestanden in ons land begin 19e eeuw en meer in 't bijzonder in het zoogenaamd Stevenisme zal het bovengenoemd werk welkom zijn. Niet echter dat alles nieuws is wat er in voorkomt — het ware onmogelijk ten anderen — maar schrijver heeft een macht van tot nu ongeboekte oorkonden uit dien tijd uitgepluisd en hij geeft ons eenen overvloed van bijzonderheden die voor hem, die de godsdienstige moeilijkheden van die tijdspanne wil opdiepen, van het grootste nut zullen zijn.

Na kortweg de omstandigheden te hebben geschetst die het Concordaat tusschen den Paus en Napoleon zijn voorafgegaan geeft hij een gedachtover Stevens en zijn werk (bl. 13-30),

waar eens te meer klaar in doorstraalt dat de wakkere Groot-Vicaris van Namen het wel meende, dat hij nooit in opstand is geweest tegen Rome, maar enkel misschien eens te scherp de hatelijkheden van Napoleon in godsdienstzaken heeft aangevallen en gedwarsboomd. Dan komt hij aan de eigenlijke gebeurtenissen: herinrichting der bisdommen en parochiën met de moeilijkheden die dit alles verwekt heeft (bl. 30-71); Napoleon's inbreuk op de rechten der Kerk, de keizerlijke catechismus, de banvloek tegen den keizer, met gevolg dat in veel plaatsen de geestelijkheid weigert het *Salvum fac imperatorem* te zingen (bl. 71-85), alles verlevendigd door een ware vloed van voorvallen waarvan vele nu voor het eerst worden vernoemd. Verder handelt hij over het Stevenisme nadat zijn laatste priesters overleden waren: hier weinig of niets nieuws. Meer belangwekkend is het laatste hoofdstuk (bl. 90-97) waar schrijver een merkwaardig overzicht geeft van het leven en de godsdienstige gebruiken der Stevenisten op onze dagen. Hij heeft er vooral de streek van Hal voor oogen welke hij persoonlijk grondig heeft nagegaan, doch die gebruiken zullen over het algemeen niet veel verschillen met die der andere die nog hier en daar verstrooid leven. Verder doen we een verschil opmerken.

Eindelijk tot slot geeft hij 21 bijlagen waarvan enkele zeer belangrijk zijn.

Dit overzicht van den inhoud van 't werk toont dat schrijver het onderwerp in zijnen vollen omvang heeft beschouwd. Voor wat nu de uitwerking ervan betreft, is schrijver in het gebruik der oorkonden niet al te eenzijdig geweest? Hij zelf ten anderen, bl. 51, maakt er den lezer opmerkzaam op en waarschuwt hem dat zijne oorkonden van fransche zijde komen, waar men alle belang had de tegenstribbelende priesters onder de hatelijkste kleuren af te schilderen. Inderdaad daar is een groot gevaar in voor den niet beslagen lezer en wij vreezen dat, niettegenstaande schrijver's genoemde waarschuwing, door menigeen in het werk niet immer het juiste punt zal gevat worden. Eene dergelijke handelwijze in een werk over den Franschen tijd hebben we hier vroeger om dezelfde redenen afekeurd.

Eene tweede bemerking van algemeenen aard die den grond van 't werk niet aantast maar eerder den vorm, 't is dat de bronnenopgaaf, minstens als het boeken of bijdragen uit tijdschriften aangaat, meestal onvolledig is en niet beantwoordt aan 't gene hedendaags op dat gebied maar heel redelijk geeischt wordt.

Reeds zegden we dat schrijver eenen overvloed van bijzonderheden heeft opgediept. Zijn ze niet een beetje al te veel dooreen opgedischt? Daarbij zij behooren in hoofdzaak tot de streek van Hal en Waalsch Brabant en voor die gewesten zal er wel zeker maar weinig meer bij te zanten zijn.

Van andere streken is er te veel en te weinig. Te veel, als hij het aangehaalde enkel ter vergelijking geeft met hetgeen rond Hal en in Waalsch Brabant gebeurd is; te weinig, vergeleken met het overige als het moet dienen om het overzicht algemeen te maken. Immers elders ook zouden tal van voorbeelden kunnen gevonden worden. Meer nog. In zijne uiteenzetting schijnt ons schrijver aanleiding tot verwarring te geven. Indien hij voor doel heeft den tegenstand tegen Napoleon te schetsen en niet uitsluitelijk het Stevenisme, dan alles wel, maar lijk het boek daar ligt bedoelt het eene schets van het Stevenisme en schijnt er ons oorzaak van verwarring in te liggen. Beide, de tegenstand tegen Napoleon nadat hij gebanvloekt was en het weigeren het *Salvum fac* te zingen, liggen wel is waar in de lijn van het Stevenisme, maar velen van deze die in dien tijd het *Salvum fac* weigerden zijn niet over denzelfden kam te scheren als de ware Stevenisten. Zoo Caytan, die op dat punt, lijk schrijver wel zegt, alhier in 't Brugsche de ziel was van den tegenstand, kan onmogelijk op dezelfde lijn gesteld worden als de Stevenisten. Evenmin mag het gedaan worden met sommige andere door schrijver vermeld. 't Is waar, schrijver doet wel nu en dan opmerken dat er een verschil bestond, doch nog eens de gewone lezer zal het onderscheid niet altijd vatten en dat is, ons dunkens, het grootste bezwaar dat tegen het anders heel verdienstelijk werk kan geopperd worden.

Nog enkele bemerkingen van bijzonderen aard. Schrijver spreekt van het groot getal priesters die alhier onder de om-

wenteling eene schuilplaats zijn komen zoeken (bl. 35). Waarom hier het werk van F. Magnette (1) niet vermeld?

De lijst der gemeenten waar fransche priesters verscholen zaten had hij heel wat kunnen verlengen, wat nog meer zijn gezegde zou gestaafd hebben. Er waren er zoo wat overal.

Is het ook, minstens voor den vlaamschen buiten, wel aan te nemen dat « les ouvriers et les pauvres ne jouissaient pas si facilement que les riches des avantages du culte clandestin » (bl. 36)? Schrijver schijnt hier eerst en meest de steden in 't oog te hebben. Daar kan het in zekere mate waar zijn, daar de beste schuilplaats dikwijls in groote heerenhuizen was. Maar op den buiten, waar ze veelal op hofsteden te huis lagen, hebben we verscheidene voorbeelden dat heel het omliggende, zoo armen als meer begoeden, als ze maar te betrouwen waren, naar de verdoken missen uitgenoodigd waren.

Bl. 65 spreekt schrijver van de vondste gedaan door J. Bernolet in de bureelen van het provinciaal gouvernement te Brugge, doch bij misslag schrijft hij *Brussel* in plaats van *Brugge*.

Voor wat Sillier betreft (bl. 79), hij is, ja, beboet geweest en later misschien ook wel « considéré comme vagabond ». J. Bernolet in gem. bijdrage in *Biekorf*, 1926, bl. 60, haalt eenen brief aan door den gouverneur geschreven, 18 Maart die eenen uitleg schijnt te geven. De hooge ambtenaar inderdaad meldt dat hij niet weet wat hij « met hem zal doen eens aangehouden en ter wiens beschikking hij dient gesteld... » Daarom misschien heeft men hem laten loopen : in alle geval van verder verloop weten we niets. Schrijver had dit wel mogen aanstippen, daar het een eigenaardig licht werpt op den gemoedstoestand der burgerlijke overheid alhier onder het Hollandsch bewind.

Het leven van Father Nerinckx (bl. 83) is geschreven niet door « Père Maes », maar door priester Camiel Moer van Kortrijk, den lateren Bisschop van Covington, overleden 11 Mei 1915.

Voor de huidige gebruiken der Stevenisten in zaak gods-

(1) *Les émigrés français aux Pays-Bas (1789-1794)*. Bruxelles, Lamertin, 1907.

dienstoefeningen (bl. 92-94) durven we schrijver verwijzen naar 't geen we destijds bij het verschijnen der 1e uitg. van 't boek van Kenis, schreven in *Biekorf*, 1903, bl. 303 : we bedoelen het doopsel, de begravingen en het huwelijk. Daar is verschil met 't geen schrijver opgeeft.

Eindelijk, naar *Biekorf*, 1927, bl. 96, van schrijver verneemt, het boek is in 't fransch omdat hij zich verplicht waande « zoovele oorspronkelijke documenten niet te vertalen » en hij heeft « nog stof genoeg voor een vlaamsch boek van drie maal zoo groot ».

Met *Biekorf* l. c. kunnen we niets anders dan zulks betreuren. Nog eens, lijk we hooger zegden, het boek spreekt hoofdzakelijk van de streek van Hal en Waalsch Brabant en had schrijver waarlijk eene schets willen geven van het Stevenisme aldaar en niets meer, dan, uit « opportunisme » althans, kon misschien een fransche opstel bij hem gewettigd worden, Wilde hij echter eene volledige schets geven, waarom zijn dan al die vlaamsche oorkonden in de kartons gebleven ? Waarom niet alles doorwerkt tot een geheel, en dan als Vlaming een vlaamsch werk geschreven ? Zulks kon niet, lijk schrijver het schijnt te meenen, de verplichting medebrenge de fransche oorkonden te vertalen. Oorkonden geeft men lijk ze zijn en bij ons althans hoeven ten minste fransche of vlaamsche oorkonden niet vertaald !

Ziedaar enkele bedenkingen, welke we schrijver voor verder uitdiepen van het onderwerp en een mogelijk nieuw boek geven. Edoch, lijk wij het nu hebben, is het een werk van groote verdienste en zal het ontegensprekelijk met veel nut geraadpleegd worden.

P. ALLOSSERY.

F. Wyvekens. *Het Anticoncordatisme of « Stevenisme »*. Kritische beschouwingen op « *Essai historique sur le Stevenisme* » van M. J. Van den Weghe. Halle, Bij den schrijver, 1927.

Schrijver is een Stevenist en wil hier de gegrondheid zijner handelwijze wettigen. Benevens enkele beschouwingen op

het werk van M. Van den Weghe die heel gegrond zijn en welke wij ook gaven ten anderen, steunt hij zich om het goede recht van 't Stevenisme te handhaven op onjuiste gronden en vandaar valt natuurlijk heel het betoog in 't water.

Dat hij en veel zijner geloofsgenooten die gronden in alle oprechtheid als juist aannemen, het Gallicanisme waarop zij zich beroepen als de ware leer van Christus aanzien, geven wij gereedelijk toe. Maar daar ligt juist de misslag. Het Gallicanisme is in den grond niets anders dan eene strekking der Fransche koningen, daarin geholpen door Parlement en sommige bisschoppen, om de Fransche kerk onder hunne macht te krijgen en anderzijds de macht van den Paus te verminderen. Juist hetzelfde wat Napoleon doen wilde en waartegen de Stevenisten zijn opgekomen. Gallicanisme kan dus geenszins de leer van Christus zijn, maar maakt er integendeel diep afbreuk aan. Het Gallicaansch principie: Algemeen Concilie boven Paus, dat dienen moest om zoeven aangehaalde doel te bereiken, is *nooit* door de Kerk aangenomen en het kan niet ook zonder inbreuk te maken op de instelling van Christus. 't Is waar dat in de kerkvergadering van Constance (1414-1418) dat principie reeds werd vooruitgezet. Doch indien het te verklaren is dat men dan aan dat middel dacht om een einde te stellen aan den verwarden toestand uit de groote Westersche scheuring voortgesproten, dan nog werd het niet praktisch in toepassing gebracht. Schrijver haalt bl. 23 het geval aan van de afzetting van H. Joannes Chrysostomus, afzetting die nooit door het volk erkend werd, om zoo den tegenstand der Stevenisten tegen de afzetting der Fransche bisschoppen na het concordaat te wettigen. *Nego paritatem*, wij loochenen alle gelijkenis, want te Constantinopel was het de keizer die afzette zonder eenige macht, na het Concordaat was het de Paus die handelde met volle recht, gebruik makend van zijne macht als opperhoofd der Kerk.

Maar genoeg, het zou ons te ver leiden. Wij hebben enkel op het onhoudbare van schrijvers hoofdstelling willen wijzen. Intusschen zijn wij het met hem ten volle eens om te bidden tot bekomen der eenheid, opdat er welhaast maar een schaapstal en een herder weze!

P. ALLOSSERY.

E. M. Meyers, *Het Ligurische Erfrecht in de Nederlanden. Deel II. Het West-Vlaamsche Erfrecht*. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink. 1932. In 4°, 115 en 142 blz.

Het boek dat de leidensche hoogleeraar, E. M. Meyers, aan het West-Vlaamsche erfrecht komt te wijden vormt een deel van een breed-opgezette studie over het ligurische erfrecht in de Nederlanden, welke werk op zijne beurt een onderdeel is van een onderzoek over het ligurische erfrecht in Europa. Het is hier niet de plaats te onderzoeken wat de waarde van de hoofdstelling van den geleerden schrijver is; een dergelijk onderzoek zou ons te ver wegleiden van de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen, beperken we ons dan liever tot het deel dat aan het West-Vlaamsche erfrecht gewijd is. Het vormt weliswaar in den geest van den schrijver een deel dat bestemd is om zijn hoofdstelling te bewijzen, maar het vormt niettemin een geheel op zich zelf.

Het boek is samengesteld uit twee deelen, die elk afzonderlijk zijn gepagineerd: het eene bevat de uiteenzetting van den schrijver, het andere geeft als bijlagen een verzameling teksten.

Dit laatste deel, de tekstenuitgave, telt niet minder dan 142 bladzijden, kleinen druk en bevat een rijke verzameling van meestal onuitgevene rechtsteksten. Onder deze moeten vermeld worden de costume van Cassel uit 1431, vrij lange deelen uit de costumen van Hondshoote, Broekburg, Veurne en Greveninge, alsook een keus vonnissen en arresten uit het Brugsche Vrije en Ieper-ambacht. Met groote zorgvuldigheid werden die teksten uitgekozen en met nauwgezetheid werden ze gedrukt. Reeds om de teksten alleen, mag het werk van prof. Meyers een kostbare aanwinst voor de West-Vlaamsche geschiedenis heeten.

Doch hoeveel belangrijker is niet het eerste deel, dat ons de synthesis van het onderwerp aanbiedt. Naast het erfrecht komt eveneens het huwelijksgoederenrecht ter spraak: beide immers zijn nauw aan elkander verwant, ze vormen samen wat men het familiegoederenrecht zou kunnen noemen. De geleerde schrijver toont aan hoe West-Vlaanderen, met het huidige Fransch-Vlaanderen en de streek tot aan het land van Guisnes een zelfde rechtsgebied vormt, dat zich van privaat-

rechterlijk standpunt, scherp van het omliggende afgrenst. Merkwaardig is vooral de overeenkomst tusschen dit recht en het recht van West-Brabant en nog meer bepaald dit van Mechelen. De punten van gelijkenis gaan tot in zoo geringe bijzonderheden, dat toeval hier uitgesloten schijnt en eenzelfde oorsprong zich opdringt.

De schrijver maakt een zeer scherp onderscheid tusschen het leenrecht en het gemeene recht. Daarop zal hem wel niemand willen tegenspreken. Maar het leenrecht is in zijne oogen, zuiver germaansch, terwijl het gemeene recht een volstrekt ander karakter draagt. Het leenrecht is voor hem ten andere op de eerste plaats het recht der vrije mannen, het gemeene recht, dat der laten. Hij komt op grond van die vaststelling tot het besluit dat het leenrecht in de streek werd ingevoerd door de germanen, terwijl het gemeene recht, dat oorspronkelijk het recht der laten, der lagere volksklassen was, reeds voor de germanen hier aanwezig was. Hij gaat zelfs zoo ver ertoe te besluiten dat de tegenstelling tusschen vrije man en laat oorspronkelijk zeer waarschijnlijk op een rasverschil steunde. In zijne oogen, zou dan de vlaamsche bevolking, die hier voor den inval der germanen geleefd heeft, haar recht hebben bewaard, en alleen hare taal hebben gewijzigd ten gevolge van de germaansche invallen, zooals zij ten andere, haar geloof heeft prijs gegeven door de bekeering na den inval. Het onderzoek van dit besluit zou ons te ver leiden. Vergenoegen wij ons met vast te stellen dat het boek van prof. E. M. Meyers een zeer kostbare aanwinst is voor de kennis van de westvlaamsche rechtsgeschiedenis, en menig vraagpunt uit onze geschiedenis zal helpen oplossen of opnieuw stellen.

EG. I. STRUBBE.

CHRONIQUE

Onze boekenschouw.

Door een samenloop van omstandigheden, is de loopende boekenschouw, die sedert 1905 in onze *Annales* verscheen, in 1928 stop geraakt. We koesterden nog steeds de hoop de verloopene jaargangen elk afzonderlijk te kunnen uitgeven, doch het lange tijdsverloop dat intusschen verstreken is, maakte die oplossing onmogelijk. Thans werd er besloten, de loopende boekenschouw over de jaren 1928 tot en met 1933 in een enkele afzonderlijke aflevering samen te vatten, en die aflevering, welke in den loop van 1934 zal verschijnen, deel te laten uitmaken van jaargang 1933 van onze *Annales*. Van af 1934 zal de boekenschouw opnieuw regelmatig verschijnen bij iedere aflevering.

In tegenstelling met wat vroeger soms gebeurd is, ten gevolge van wijzigingen in de leiding van den opstelraad van den boekenschouw, zal voortaan de boekenschouw uitsluitend de boeken en studies opnemen die het gebied van het Oude Graafschap Vlaanderen tot aan de Fransche Omwenteling behandelen, en voor de negentiende eeuw alleen de werken van geschiedkundigen aard.

De belangrijke werken van algemeenen aard op dewelke het nuttig kan zijn de aandacht van onze lezers te vestigen zullen voortaan in de *Chronique* worden besproken. Aldus hopen we alles te geven wat vroeger werd gevonden in onze boekenschouw en tevens een meer methodisch geheel te bereiken.

In Memoriam.

— M. Ernest Hosten, trésorier du comité-directeur de notre société est mort à Bruges, le 19 décembre 1932. Notre prochain fascicule consacrerà une notice biographique à notre regretté collègue.

Histoire.

— Onder de proefschriften, die in 1932 aan onze hoogeschoolen verdedigd werden, zijn voor de geschiedenis van het Oude Graafschap Vlaanderen, van belang:

Te **Brussel**, het proefschrift van mej. *D. Puttemans*, over het lager onderwijs in de Oostenrijksche Nederlanden, onder Maria-Theresia en Jozef II.

Te **Gent**: het proefschrift van *P. Rogghé* over de politieke loopbaan van J. J. Raepsaet tot 1815.

Te **Luik**: het proefschrift van *R. Demoulin* over de belgische omwenteling van 1830.

Te **Leuven**, het proefschrift van *B. De Meester* over de tusschenkomst van den Paus in de Nederlandsche Beroerten van 1566-1579.

dit van *J. Duesberg* over de schepenrechtbanken in Vlaanderen en Lotharingen, gedurende de Middeleeuwen.

— In de laatste jaren is de belangstelling voor de elfde en twaalfde eeuwse kloosterhervormingen in onze streken sterk toegenomen. Ons medelid, dr. **Et. Sabbe** heeft in de *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* (dl. VII, 1928, 557-570 en dl. IX, 1930, 121-138) een tweetal merkwaardige artikels over dit onderwerp geschreven. In 1931 verscheen te Berlijn van de hand van dr. **H. Sproemberg** een eerste deel van een werk betiteld: *Beiträge zur Französisch-Flandrischen Geschichte*, dat bijzonder gewijd is aan Alvisus, abt van Anchin. Alvisus, die een vlaming was, genere flamingus zegt de bisschopslijst van Atrecht, trad in het St. Berlijnsklooster binnen, kwam naderhand als naar Anchin, en werd in 1131 bisschop van Atrecht. In het St. Berlijnsklooster had Alvisus de hervormingsgeest leeren kennen, en als abt van Anchin bleek hij een der meest vooraanstaande figuren bij de hervormingsgezinden in Vlaanderen. Dr. Sproemberg behandelt alleen die twee eerste perioden uit het leven van Alvisus, maar hij doet het dan ook met een uitvoerigheid in de behandeling, die zijn boek maakt tot een voorname bijdrage tot de kerkelijke vlaamsche geschiedenis in de twaalfde eeuw. Wel geen enkel beoefenaar van dit vak zal zijn studie kunnen ter zijde laten. Weliswaar verscherpt hij hier en daar de lijnen van de ontwikkeling, systematiseert wel eens te veel de tegenstellingen, die in die jaren van strijd om klooster en tucht overal te vinden zijn, doch op zijn geheel geeft zijn studie een zoo rijk materiaal dat tot heden nog nooit werd samengebracht.

Ook wijlen dom **U. Berlière** heeft nog op het laatst van zijn leven dit onderwerp aangeroord, in een lezing op de Koninklijke Academie te Brussel (A. R. R. Bull. lett. 1932, 137-156); hij wees daarbij op overdrevene systematisering, en vestigde terecht de aandacht op het belang van de algemeene gedachtenstrooming, die in die eeuwen naar hervorming stuwde, zonder dat daarom een inrichting tot in de laatste bijzonderheden moet verondersteld worden. Die lezing, gevloeid uit de pen van een vakgeleerde die zijn leven aan kloostergeschiedenis heeft gewijd en zelf het kloosterleven heeft beoefend, getuigt van zooveel begrip dat ze als aanvulling bij de studie van dr. Sproemberg uitstekend dienst zal bewijzen.

Archéologie et histoire de l'Art.

L'Exposition d'Art flamand ancien à Anvers, en 1930, qui eut un succès si brillant a provoqué un **Mémorial** publié par la librairie *Van Oest* en 1932. Le premier volume consacré à la peinture contient des études dues à quelques spécialistes: la plupart de ces contributions cela va sans dire, sont importantes pour l'histoire de l'Art de l'ancienne

Flandre. Le deuxième volume, consacré aux autres arts n'est pas moins important, quoique peut-être un peu sommaire. Il n'était pas possible de donner bien du nouveau dans une étude de 13 pp. comme celle du Chan. Crooy sur l'orfèvrerie, ou dans celle de M. P. Verheyden sur la reliure. Les autres notices étant d'ailleurs tout aussi resserrées, il s'en faut de beaucoup que le mémorial soit digne de ce qu'il commémore. N'eut-il pas été plus sage de se limiter à quelques beaux et rares objets, et d'en donner une étude approfondie, plutôt que de rééditer les mêmes aperçus sommaires sur l'évolution générale d'un art, aperçus qui toujours se répètent, n'apportent rien de nouveau et doivent nécessairement se tenir à quelques lignes générales, que les générations se transmettent fidèlement, sans en examiner l'exactitude. Une notice sur un objet particulier a du moins l'avantage d'augmenter la somme de nos connaissances, et de préparer le terrain à celui qui un jour voudra s'atteler à l'étude d'une étude générale.

Concours.

Voor den jaarlijkschen wedstrijd van 1935 heeft de Koninklijke Academie van België, o. m. als vraag gesteld.

- 1°) Een studie over de censuur in de Oostenrijksche Nederlanden.
- 2°) Een studie over de regeering in de Nederlanden onder Jan zonder Vrees.
- 3°) Een studie over een nederlandsch kunstschilder uit de 16e eeuw.

Congrès.

Le Congrès de la *Fédération Archéologique et historique de Belgique* a tenu sa session à Liège, du 1 au 4 août 1932. La plupart des communications étaient consacrées à l'histoire liégeoise.

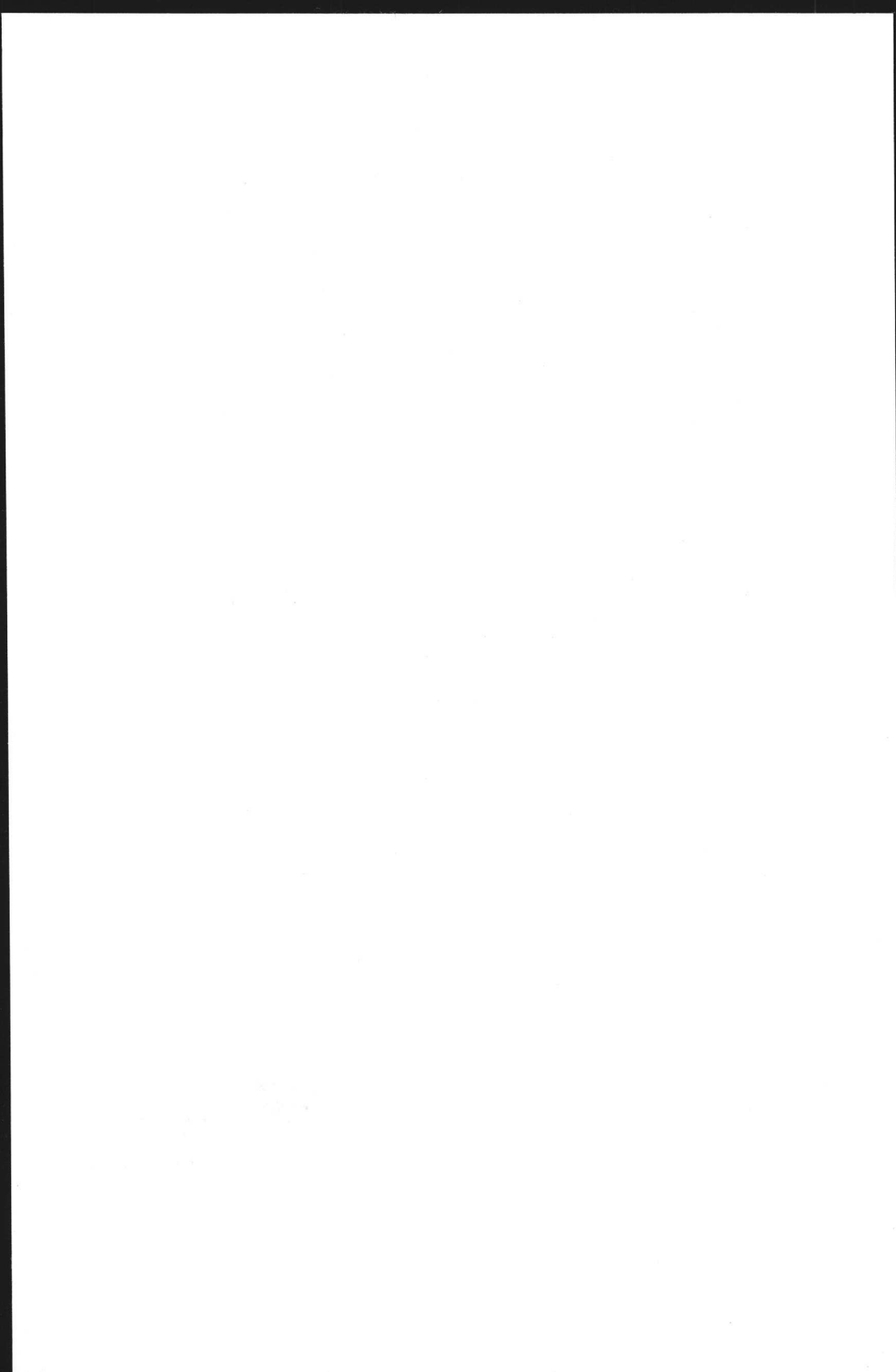

TABLE GÉNÉRALE DES MATIÈRES

I. ARTICLES.

	Pages
De Boom, Gh. — Manuscrits flamands sur parchemin noir	131-138
De Schrevel, A. C. — Deux élèves remarquables de l'école Bogarde.	1-56
Frutsaert, Em. — Rond de geschiedenis van den Mechelschen Catechismus	101-122
Schaap, H. P. — Eenige opmerkingen over de taal van Wielants "Corte instructie in civile zaken"	57-72
Six, A. — De woestijn tusschen Ieper en Poperinge en de Keure van 1161, zgz. voor de Acht Parochien	123-130

II. NOTES ET DOCUMENTS.

Ceyssens, L. — Enkele stukken en notas over O. L. V. van Barmhartigheid te Izenberge	139-168
Dept, G. G. — De oudste rekening van Oostende (1403-1404)	180-
English, M. — Kunstschaten te St Baafs-Vijve	74-88
Van Huden, J. D. H. — Groote overstroming van 26 Januari 1682	168-179
van Zuylen van Nyevelt, B ^{on} A. — Een onuitgegevene oorkonde van 1194, voor de abdij van Nonnenbossche	73-74

III. COMPTES RENDUS.

Byvanck, A. W. — Excerpta Romana. De Bronnen der Romeinsche geschiedenis van Nederland verzameld en bewerkt. (<i>G. G. Dept</i>)	218
Künstle, K. — Ikonographie der Heiligen (<i>M. English</i>)	89-89
Meyers, E. M. — Het ligurisch erfrecht in de Nederlanden II. Het West-Vlaamsche Erfrecht. (<i>E. I. Strubbe</i>)	225
Van den Weghe, M. J. — Essai historique sur le Stevenisme d'après les documents originaux. (<i>P. Allossevy</i>).	219

	Pages
Van Houtte, H. — Les occupations étrangères en Belgique sous l'Ancien Régime (<i>E. I. Strubbe</i>)	96
Visart de Bocarmé, A. — Recherches sur les imprimeurs brugeois (<i>P. Allossery</i>)	94
Wyvekens, F. — Het Anticoncordatisme of « Stevenisme ». Kritische beschouwingen op « Essai historique sur le Stevenisme » van M. J. Van den Weghe. (<i>P. Allossery</i>).	225

IV. CHRONIQUE.

Notre Société	99
Onze boekenschouw	227
In memoriam	99, 227
Histoire	99, 227
Archéologie et histoire de l'Art	99, 228
Concours	99, 229
Archives	100,
Sociétés savantes et congrès	100, 229
En cours de publication	100.

PUBLICATIONS DE LA SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

Aux membres de la Société, qui désirent compléter leur collection, il est fait une réduction de 25 % pour un exemplaire des publications parues avant leur agrégation. L'envoi se fait aux frais du destinataire

N. B. Les publications épuisées ne sont plus mentionnées.

Annales de la Société d'Emulation.

De 1839 à 1904, 54 volumes ont paru; par volume	Fr. 30
De beaucoup de ces volumes il ne reste plus qu'un petit nombre de fascicules dépareillés. Chaque fascicule à part, 10 fr.	
Depuis 1905, les Annales ont revêtu le caractère d'une revue trimestrielle; par volume (<i>partiellement épuisé</i>).	Fr. 50
1870. Tables générales de la 1 ^{re} et de la 2 ^{me} série (17 vol.) des Annales.	Fr. 15
1886. Tables générales de la 3 ^e série (10 vol.) des Annales.	Fr. 15
1899. Soixante années de travaux historiques. La Société d'Emulation 1839-1899. Notice et tables des matières des 50 premiers volumes des Annales, par E. Feys et H. Rommel.	Fr. 3
1899. Tiré à part: Notions sur le projet de restauration de la porte des Baudets, par Ch. De Wulf, architecte.	Fr. 2
1906. Tiré à part: La restauration du triforium de l'Eglise Notre-Dame à Bruges, par Ch. De Wulf. Bulletin métiers d'art, août-septembre.	Fr. 2

Mélanges in-8°.

I. A. Bayot. La légende de Troie à la Cour de Bourgogne, 1908, 51 p.	Fr. 10
II. A. Van de Velde. Het ambacht der stoeldraaiers, zeef- en waslichtmakers, 1909, 68 p.	Fr. 15
III. A.-C. De Schrevel. Etablissements et débuts des Carmes à Bruges, 1910, 136 p.	Fr. 15
IV. A. Van de Velde. Het kuypersambacht te Brugge, 1911, 108 p.	Fr. 15
V. A. De Poorter. Un traité inédit de Gautier de Bruges, 1911, XII-44 p.	Fr. 15
VI. P. Allossery. Geschiedkundig Boekenschouw, 1912-1913. — Les deux volumes (<i>épuisé</i>).	
VII. Louis Van Hee, S. J. Ferdinand Verbiest, écrivain chinois.	Fr. 10
VIII. Voir plus loin sous la rubrique « Autres publications ».	
IX. A. Duclos. De eerste eeuw van het Broederschap der VII Weedommen van Maria in St Salvators te Brugge, 1922, 147 p.	Fr. 20
X. Voir plus loin sous la rubrique « Autres publications ».	

MONASTICON FLANDRIÆ

ou recueil in-4° des chroniques et cartulaires des institutions monastiques en Flandre.

1847. Chron. abbatiae Vormeselenensis, par F. V. et C. C., avec cartulaire et introduction (<i>épuisé</i>).	
1858. Chron. et cartul. de Hemelsdaele, par C. C. et F. V.	Fr. 10
1875-78. Chronique et cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winoc de	
1381. Cartulaire de l'abbaye d'Eename, par Charles Piot.	Fr. 50
l'ordre de Saint Benoît par le R. P. Alexandre Pruvost, S. J., 2 vol. Fr.	50
1991-84. Les cartulaires de la prévôté de Saint-Martin à Ypres, précédés d'une esquisse historique sur la prévôté, par E. Feys et A. Nelis; 3 tomes en 4 vol., avec sceaux polychromés par P. Raoux (<i>épuisé</i>).	
1993. Cartulaire du Béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand, par le baron Jean Bethune-de Villers, 1 vol.	Fr. 50
1884. Collection des sceaux des Prévôts de St-Martin à Ypres, polychromés par P. Raoux, avec notice explicative.	Fr. 5
1912. Tabulæ capitulares almæ provinciæ Sancti Josephi in comitatu Flandriæ ordinis Fratrum minorum Recollectorum (1629-1796) éditées par le P. Aubain Heysse.	Fr. 50
1925. Les Chartes anciennes de l'Abbaye de Zonnebeke par le Chanoine C. Callewaert, 1 vol. (<i>épuisé</i>)	

Autres publications de la Société d'Emulation.

1847. Excidium Morini, oppidi quondam bellicosissimi, carmine elegiaco auct. Bald. Sylvio Flandro, in 4 ^o .	Fr. 10
1847. Elegiæ Jacobi Papæ Hyprensis, in 4 ^o .	Fr. 10
1847. Oratio in laudem urbis Brugensis auctore Cassandro, in 4 ^o .	Fr. 10
1849. Furor Bellicus adversus Deum, sanctos ejus, et maxime venerabilem Eucharistiam enormi duorum militum Furnis sub Galliæ rege præsi-diariorum sacrilegio violatam anno Domini MDCL, in publicum datur per D. A. Destrompes, in 4 ^o .	Fr. 10
1864. Chronique des Flandres, publiée à l'occasion du XXV ^e anniversaire de la Société, in 4 ^o , cartonné.	Fr. 10
1877. Troubles religieux du XVI ^e siècle dans la Flandre Maritime (1560-1570), documents originaux par Ed. de Coussemaeker, 4 vol. in 4 ^o .	Fr. 100
1879-1888. Codex diplomaticus Flandriæ inde ab anno 1296 ad usque 1325 ou Recueil de documents relatifs aux guerres et dissensions suscitées par Philippe-le-Bel contre Gui de Dampierre publié par le comte Thierry de Limburg Stirum, in 4 ^o , 8 fascicules dont il n'existe plus que les 5 derniers, par fascicule.	Fr. 15
1887-1903. Comptes-rendus des travaux des Congrès archéol. et histor. tenus à Bruges du 22 au 25 Août 1887 et du 10 au 14 Août 1902, par L. de Foere, 2 vol., le volume.	Fr. 5
1891-1894. Les méreaux des familles brugeoises, par le Baron J. Bethune, 2 vol. in 4 ^o .	Fr. 100
1892. Fragments inédits de Rombout de Doppere. Chronique brugeoise de 1491-1992, in 4 ^e , par le P. Dussart.	Fr. 25
1896-1899. Epitaphes et monuments des églises de la Flandre au XVI ^e siècle, par le Baron J. Bethune, 3 vol. in 4 ^o .	Fr. 150
1899. Inventaire diplomatique des archives de l'Ecole Bogarde, par L. Gilliodts-van Severen, 3 vol. in 8 ^o .	Fr. 150
1899. Cartulaire de Louis de Male, par le comte Thierry de Limburg Stirum, 2 vol. in 4 ^o .	Fr. 150
1901. Cartulaire de l'ancien consulat d'Espagne à Bruges, par M. L. Gilliodts-van Severen, 2 vol. in 8 ^o .	Fr. 100
1903-1906. Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges, par M. L. Gilliodts-van Severen, 4 vol. in 8 ^o .	Fr. 300
1907. Journal d'événements divers et remarquables (1767-1797) rédigé par Robert Coppieters, publié par M. P. Verhaegen, 1 vol. in 8 ^o .	Fr. 25
1908-1909. Cartulaire de l'ancien grand Tonlieu à Bruges, suite au Cartulaire de l'ancienne Estaple, par L. Gilliodts-van Severen, 2 vol. in 8 ^o .	Fr. 100
Essais d'archéologie brugeoise par L. Gilliodts-van Severen. La série comprend 4 vol. in 8 ^o .	
1912. I. Le Carillon, 1 vol.	Fr. 10
1912. II. Les Ménestrels de Bruges, 1 vol.	Fr. 10
1913. III. Mémoires de Bruges, Tome I.	Fr. 20
1920. IV. Mémoires de Bruges, Tome II.	Fr. 20
1921. Geschiedenis van het Veld of zuidwestelijk gedeelte van de gemeente van St Andries, door Ridder Stanislas van Outryve d'Ydewalle, 1 vol. in-8 ^o .	Fr. 15
1921. Ancien n ^o VIII des Mélanges. Recueil de documents relatifs aux troubles religieux en Flandre, 1577-1584, par A. C. De Schrevel, Tome I, XIV-610 p.	Fr. 125
1924. N ^o X des Mélanges. Recueil de documents relatifs aux troubles reli-gieux en Flandre, 1577-1584, par A. C. De Schrevel. Tome II, XXI-744 p.	Fr. 125